

Буковинський державний
медичний університет

Bukovinian state
medical university

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК ТА ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ

Міністерство охорони здоров'я України
Буковинський державний медичний університет

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
СУСПІЛЬНИХ НАУК ТА
ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ**

**CURRENT ISSUES OF
SOCIAL STUDIES AND
HISTORY OF MEDICINE**

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
И ИСТОРИИ МЕДИЦИНЫ**

**ENJEUX ACTUELS DES
SCIENCES SOCIALES
ET DE L'HISTOIRE DE LA
MEDECINE**

2014, 1 (1)

*Журнал засновано в 2013 році кафедрою суспільних наук та українознавства
Буковинського державного медичного університету*

Свідоцтво про державну реєстрацію № 20497-10297 Р від 27. 12. 2013 – Серія КВ.

Редакційна колегія:

Головний редактор: д. мед. н., проф. **Тарас Бойчук.**

Заступник головного редактора: д. істор. н., доц. **Антоній Мойсей.**

Відповідальні секретарі: к. філол. н. **Юлія Руснак,**
к. філол. н. **Марта Максимюк,**
викл. **Лілія Роман.**

Чернівці, 2014

Редакційна рада:

- д. і. н., гол. н. с. **Єлизавета Квілінкова** – Інститут культурної спадщини АН (Кишинів, Республіка Молдова);
д. і. н., проф. **Олександр Курочкін** – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАНУ (Київ, Україна);
д. і. н., проф. **Зенон Когут** – Альбертський університет (Едмонтон, Канада);
д. і. н., проф. **Юрій Макар** – Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича (Чернівці, Україна);
д. і. н., проф. **Пол Міртс** – Інститут міжнародних відносин (Гаага, Нідерланди);
д. і. н., проф. **Штефан Пуріч** – Сучавський університет ім. Штефана Великого (Сучава, Румунія);
к. філос. н., доц. **Ніна Зорій** – Буковинський державний медичний університет (Чернівці, Україна);
д. філос. н., проф. **Михайло Марчук** – Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича (Чернівці, Україна);
д. філос. н., проф. **Дієго Санчес Мека** – Національний університет дистанційної освіти (Мадрид, Іспанія);
д. філос. н., проф. **Микола Сидоренко** – Буковинський державний медичний університет (Чернівці, Україна);
д. філол. н., проф. **Петр Борек** – директор Інституту польської філології Краківського педагогічного університету (Краків, Польща);
д. філол. н., проф. **Антоанета Олтяну** – Бухарестський університет (Бухарест, Румунія);
к. філол. н., доц. **Олександр Рак** – Буковинський державний медичний університет (Чернівці, Україна);
д. філол. н., проф. **Наталія Руснак** – Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича (Чернівці, Україна);
д. філол. н., гол. н. с. **Анна-Марія Сореску-Марінкович** – Інститут Балканістики АН (Белград, Сербія);
д. філол. н., проф. **Адам Фаловський** – директор Інституту східнослов'янської філології Ягеллонського університету (Краків, Польща);
д. психол. н., проф. **Алла Борисюк** – Буковинський державний медичний університет (Чернівці, Україна);
д. психол. н., проф. **Наталія Завацька** – Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (Луганськ, Україна);
д. психол. н., проф. **Юзеф Подгурецькі** – Опольський університет (Ополе, Польща);
д. психол. н., проф. **Альфред Пріц** – директор Інституту психотерапії і психоаналізу (Відень, Австрія);
д. мед. н., проф. **Олександр Іващук** – Буковинський державний медичний університет (Чернівці, Україна);
д. мед. н., проф. **Дмитро Тинтюк** – Кишинівський державний університет медицини та фармації ім. Н. Тестеміцану (Кишинів, Республіка Молдова);
д. мед. н., проф. **Василь Чебан** – Буковинський державний медичний університет (Чернівці, Україна).

Актуальні питання суспільних наук та історії медицини / Гол. ред. Т. М. Бойчук. – Чернівці: БДМУ, 2014. – № 1 (1). – 124 с.

ISSN: 2311-9896

ISBN:

У журналі досліджується актуальна проблематика всесвітньої історії, історії України, історії релігії, етногенезу та традиційної культури народів світу, археології, філософії, психології, мовознавства, літературознавства та історії медицини. За сферою розповсюдження та географією авторів журнал є міжнародним виданням. Мова видання: українська, російська, англійська, французька.

Розраховано на співробітників вищих навчальних закладів, академічних інститутів і культурних установ.

ББК 60я53+5г.я43

Друкується згідно з ухвалою вченої ради Буковинського державного медичного університету (протокол № 8 від 24 квітня 2014 року).

Автори статей несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей.

Видається 4 рази на рік.

Матеріали друкуються українською, російською, англійською та французькою мовами.

Адреса редакції: 58000, Чернівці, вул. Червоноармійська, 3, кафедра суспільних наук та українознавства.

Тел.: (0372) 520871. **E-mail:** snim@bsmu.edu.ua; society@bsmu.edu.ua

Повнотекстова версія журналу представлена на сайті: <http://apsnim.bsmu.edu.ua>

Вельмишановні колеги!

Буковинський державний медичний університет – один з провідних вищих навчальних закладів Західної України, що має давні та славні традиції, пов’язані з високоякісним наданням освітніх послуг, вагомою науковою діяльністю та активною виховною роботою.

Основним завданням нашого навчального закладу є підготовка для вітчизняної науки та виробництва фахівців нової генерації: висококваліфікованих, грамотних, компетентних, духовно багатих; виховання лікаря-громадянина, лікаря-суспільного діяча, лікаря-патріота, для якого принципи гуманізму та милосердя є життєвим кредом.

Саме тому важливою подією у житті БДМУ стало заснування кафедрою суспільних наук та українознавства журналу *„Актуальні питання суспільних наук та історії медицини”*, у якому друкуватимуться результати наукових досліджень з історичних наук, філософії, психології, мовознавства, літературознавства та історії медицини. Таке видання є вимогою часу, адже у сучасному суспільстві важливим є не лише фаховість, а й духовність лікаря, його гуманітарна освіта, уміння співпереживати і вільно самовиражатися. Це важливий крок у подальшій співпраці між медичними та класичними вищими навчальними закладами.

Сподіваємося, що пропонуване наукове видання стане надійною платформою для фахових дискусій, обміну думками, науковими гіпотезами, публікації матеріалів з широкого кола гуманітарних питань. Віримо в те, що наша співпраця стане плідною та корисною і знайде своє відображення у наступних номерах журналу.

Тож бажаю вам подальших успіхів, вагомих напрацювань, професійної невтомності та творчої невичерпності на ниві розвитку сучасної освіти та науки України.

**З повагою,
головний редактор,
ректор БДМУ**

Т.М. Бойчук

ЗМІСТ (СОДЕРЖАНИЕ, SUMMARY, CONTENU)

- Бойчук Тарас, Мойсей Антоній.** До 70-річчя Буковинського державного медичного університету. Історія та перспективи розвитку кафедри суспільних наук та українознавства С. 7
- Бойчук Тарас, Мойсей Антоній.** До 70-летия Буковинского государственного медицинского университета. История и перспективы развития кафедры общественных наук и украиноведения
- Boychuk Taras, Moyssey Antoniy.** Seventy years of Bukovinian State Medical University. History and Prospects of Development of Social Sciences and Ukrainian Studies Department
- Boytchouk Taras, Moyssey Antoniy.** A l'occasion de la 70-ème l'anniversaire de l'université de médecine d'état de Bucovine. Histoire et perspectives du développement de la chaire de sciences sociales et d'études ukrainiennes

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

- Кожолянюк Георгій.** Етнографічні музеї північної частини Буковини С. 19
- Кожолянюк Георгій.** Этнографические музеи северной части Буковины
- Kojolianko George.** Ethnographic Museum of the Northern Part of Bukovina
- Kojolianki George.** Musée ethnographique de la partie nord Bukovyny
- Кожолянюк Олександр.** Етнічні процеси на Буковині на початку ХХІ ст. (до проблеми етнонімів „українці”, „русини”) С. 25
- Кожолянюк Олександр.** Этнические процессы на Буковине в начале ХХІ в. (к проблеме этнонимов „украинцы”, „русины”)
- Kojolianko Alexander.** Ethnic processes in Bukovyna in XXI century (Upon the Problem Ethnonyms „Ukrainian”, „Rusyn”)
- Kojolianko Alexander.** Processus ethniques en Bucovine XXI siècle (Le problème ethnonymes „ukrainiens”, les „Ruthène”)

ФІЛОСОФІЯ

- Сидоренко Микола, Манчул Богдана.** Лінгвістична парадигма знання: становлення та можливості С. 31
- Сидоренко Николай, Манчул Богдана.** Лингвистическая парадигма знания: становление и возможности
- Sydorenko Mykola, Manchul Bohdana.** The Establishment and Potential of Linguistic Paradigm.
- Sydorenko Mykola, Manchul Bohdana.** Linguistique paradigme de la connaissance: la formation et les possibilités
- Скрицька Наталія.** Формування предметного поля метафізичних категорій у просторі філософських ідей Пізньої схоластики С. 39
- Скрыцкая Наталья.** Формирование предметного поля метафизических категорий в пространстве философских идей Позней схоластики
- Skrytska Natalya.** The Formation of the Subject Field of Metaphysical Categories in Terms of Philosophical Ideas of Late Scholastic
- Skrytska Natalya.** La Formation du domaine catégories Métaphysiques dans l'espace des idées philosophiques de la fin de la scolastique
- Троянський Володимир.** Проблеми методологічної інтеграції гуманітаристики в Україні С. 46
- Троянський Владимир.** Проблемы методологической интеграции гуманитаристики в Украине

Troyanskyu Volodymyr. Methodological Problems of Social and Humanitarian Knowledge in Ukraine

Troyanskyu Volodymyr. Problèmes de l'intégration méthodologique des sciences humaines en Ukraine

ПСИХОЛОГІЯ

Борисюк Алла. Дослідження суб'єктивних уявлень студентів соціономічних професій щодо статусу власної професійної спільноти **C. 52**

Борисюк Алла. Исследования субъективных представлений студентов соционимических профессий относительно статуса собственного профессионального сообщества

Borysiuk Alla. Research of Subjective Presentations of Students of Socionomic Professions in Relation to Status of Own Professional Association

Borysiuk Alla. Exploration subjectives exhibitions étudiants socionomic états relativement statut propre professionnelle association

Зорій Ніна. Методологічні проблеми в психології та критерії наукового знання **C. 60**

Зорий Нина. Методологические проблемы в психологии и критерии научного знания

Zoriy Nina. Methodical Problems in Psychology and Criteria of Scientific Knowledge

Zoriy Nina. Problèmes méthodologiques en psychologie et les critères de la connaissance scientifique

Подгорецькі Йозеф. Соціальна комунікація та ефективність вчителя **C. 65**

Подгорецьки Йозеф. Социальная коммуникация и эффективность учителя

Podgórecki Józef. Social Communication and an Effective Teacher

Podgórecki Józef. Une une sociale communication et un instituteur effectif

МОВОЗНАВСТВО, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Запоточна Лариса. Абревіація в системі сучасної кардіологічної термінологічної номінації **C. 71**

Запоточная Лариса. Аббревиация в системе современной кардиологической терминологической номинации

Zapotochna Larysa. Abbreviation in the System of Modern Cardiological Nomination

Zapotochna Larysa. L'abbreviation dans le système de la nominatin cardiologie moderne

Рак Олександр. Вплив античного світу на ойконімні утворення Галії **C. 78**

Рак Александр. Влияние антического мира на ойконимные образования Галлии

Rak Oleksandr. Influence of the Ancient World on the Formation of Place Names of Gaul

Rak Oleksandr. Influence du monde antique sur la formation des noms de lieu de la Gaule

Синиця Валентина. Репрезентація концепту „зуб” у латинській стоматологічній термінології **C. 84**

Синиця Валентина. Репрезентация концепта „зуб” в латинской стоматологической терминологии

Synytsia Valentyna. Representation of the Concept „tooth” in Latin Stomatological Terminology

Synytsia Valentyna. Représentation du concept „dent” en stomatologie latine

Шалаєва Ганна. Структурний аналіз сучасної медичної термінології та труднощі перекладу багатокомпонентних медичних термінів **C. 90**

Шалаева Анна. Структурный анализ современной медицинской терминологии и трудности перевода многокомпонентных медицинских терминов

Shalajeva Hanna. Structural Analysis of Modern Medical Terminology and Difficulties of Translation of Multicomponent Medical Terms

Shalaieva Hanna. Analyse structurale de la terminologie médicale moderne et des difficultés de traduction des termes médicaux à plusieurs composants

Шутак Лариса, Навчук Галина. Українська мова як визначальна складова процесу державотворення **C. 97**

Шутак Лариса, Навчук Галина. Украинский язык как определяющая составляющая процесса становления государственности

Shutak Larysa, Navchuk Halyna. The Role and Importance of Ukrainian Language in the Process of State Construction

Shutak Larysa, Navchuk Halyna. Langue ukrainienne comme un élément déterminant du processus de construction de l'État

ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ

Чебан Василь, Чебан Людмила. Історичний аспект становлення проблеми здорового способу життя людини **C. 105**

Чебан Василий, Чебан Людмила. Исторический аспект возникновения проблемы здорового образа жизни человека

Cheban Vasyl, Cheban Ludmila. The Historical Aspect of the Problem of Healthy Human Life

Cheban Vasyl, Cheban Ludmila. L'aspect historique du problème la vie humaine saine.

РЕЦЕНЗІЇ:

Сидоренко Микола. Рецензія на монографію *Мойсей А.А. Аграрні звичаї та обряди у народному календарі східнороманського населення Буковини* (Чернівці, 2010) **C. 112**

Сидоренко Николай. Рецензия на монографию *Мойсей А.А. Аграрные обычаи и обряды в народном календаре восточнороманского населения Буковины* (Черновцы, 2010)

Sydorenko Mykola. Review of the monograph *Moyssey A.A. Agrarian Customs and Rituals in the People's Calendar of the East Romanian Population of Bukovina* (Chernivtsi, 2010)

Sydorenko Mykola. Revue de la monographie *Moïsseï A.A. Coutumes agricoles et des rituels dans le calendrier national de la population de règlement romain de l'Est de la Bucovine* (Tchernivtsi, 2010)

Іванчук Марія. Рецензія на монографію *Борисюк А.С. Професійна ідентичність медичного психолога: соціально-психологічний аналіз* (Чернівці, 2010) **C. 116**

Иванчук Мария. Рецензия на монографию *Борисюк А.С. Профессиональная идентичность медицинского психолога: социально-психологический анализ* (Черновцы, 2010)

Ivanchuk Mariya. Review of the monograph *Borysiuk A.S. Professional Identity of the Medical Psychologist: Social-Psychological Analysis* (Chernivtsi, 2010)

Ivanchuk Mariya. Revue de la monographie *Borysiuk A.S. L'identité professionnelle du psychologue medical: analyse socio-psychologique* (Chernivtsi, 2010)

Відомості про авторів (Сведения об авторах, Information about authors, Informations sur les auteurs) **C. 118**

Вимоги до оформлення статей (Требования к оформлению статей, Requirements for the articles, Instructions aux auteurs) **C. 122**

УДК: 3 (091)

ДО 70-РІЧЧЯ БУКОВИНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Тарас Бойчук, Антоній Мойсей,
Буковинський державний медичний університет,
Чернівці (Україна)
rector@bsmu.edu.ua
antoniimoisei@bsmu.edu.ua

ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КАФЕДРИ СУСПІЛЬНИХ НАУК ТА УКРАЇНОЗНАВСТВА

Boyчук Taras, Moysey Antonyi. Seventy years of Bucovinian state medical university. History and prospects of development of social sciences and Ukrainian studies department

Resume: The article is about 70 years history of creation and development of social sciences and Ukrainian studies department of Bucovinian state medical university. Main scientific and pedagogical achievements of department staff are given, prospects of development are defined.

Key words: history, social sciences, Ukrainian study, history of Ukrainian culture, philosophy, Ukrainian language, students.

Boytschouk Taras, Moysessey Antonyi. A l'occasion de la 70-ème l'anniversaire de l'université de médecine d'état de Bucovine. Histoire et perspectives du développement de la chaire de sciences sociales et d'études ukrainiennes.

Résumé. L'article fait référence à l'histoire de 70 ans de formation et de développement de la chaire de sciences sociales et d'études ukrainiennes de l'université de médecine d'état de Bucovine. Les auteurs révèlent les principales réalisations scientifiques et éducatifs du collectif pédagogique de la chaire et définissent les perspectives actuelles de développement.

Mots-clés: histoire, sciences sociales, études ukrainiennes, histoire de la culture ukrainienne, philosophie, étudiants.

Бойчук Тарас, Мойсей Антоній. До 70-летия Буковинского государственного медицинского университета. История и перспективы развития кафедры общественных наук и украиноведения.

Резюме: Изложена 70-летняя история становления и развития кафедры общественных наук и украиноведения Буковинского государственного медицинского университета. Наведены основные научные и педагогические достижения сотрудников кафедры, указано на перспективы развития кафедры на современном этапе.

Ключевые слова: история, общественные науки, украиноведение, история украинской культуры, философия, украинский язык, студенты.

Основне завдання колективу кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету – виховання лікаря-громадянина, лікаря-суспільного діяча, лікаря-патріота, для якого принципи гуманізму та милосердя є життєвим кредом. Колектив кафедри вже 70 років формує власну скарбницю гуманітарних знань задля духовних потреб великої лікарської родини БДМУ. В сучасних умовах викладачі

кафедри докладають максимум зусиль щодо реалізації нової концепції викладання суспільно-гуманітарних дисциплін, дбають про багатство світоглядних знань, ідей та інтересів студентів.

У попередні роки проведено наукові розвідки, присвячені історії розвитку кафедри суспільних наук та українознавства¹, а також упорядковано біографічні дані про окремих членів кафедри². Сьогодні ми спробуємо узагальнити відпо-

відну інформацію про історію заснування кафедри, окреслимо її основні віхи і досягнення, перспективи її розвитку.

Робота кафедри суспільних наук та українознавства пов'язана з розвитком нашого навчального закладу (від інституту – до державного медичного університету). Чернівецький медичний інститут засновано 20 жовтня 1944 року. Історія сучасної кафедри суспільних наук та українознавства бере свій початок з листопада 1944 р., коли, за вимогами радянської влади, створено кафедру марксизму-ленінізму³. Першим її завідувачем призначено викладача А.А. Грищенко-Меленівського⁴. У процесі становлення та реорганізації університету (інституту) кількість суспільних дисциплін та їх ідеологічне спрямування відповідно змінювалося, віддзеркалюючи складні і суперечливі колізії єдиної державної марксистсько-ленінської ідеології. Так, на першому етапі існування кафедри викладалися лише дві дисципліни: „*Основи марксизму-ленінізму*” та „*Історія КПРС*”. Основним навчальним посібником був „*Короткий курс ВКП (б)*”. При кафедрі діяв навчально-методичний кабінет, де зберігалися твори класиків марксизму-ленінізму, основна партійна література. Із перших днів створення кафедри першочерговим її завданням було формувати в студентів-медиків комуністичний світогляд, тобто кафедра була партійною. Про цю тенденцію свідчить тематика комплексної науково-дослідної роботи кафедри⁵ та назви курсів, що викладалися на кафедрі: „*Політична економіка капіталізму і соціалізму*” (з 1948 р.), „*Діалектичний та історичний матеріалізм*” (1956–1957 рр.), „*Основи марксистсько-ленінської етики й естетики*” (1959–1960 н. р.), „*Науковий атеїзм*” (з 1961–1962 н. р.) та ін. У цей період викладачами кафедри велася активна пропаганда атеїстичних знань⁶.

Лекційний курс і семінарські заняття з філософії (діалектичного й історичного матеріалізму) проводив завідувач кафедри, доцент Д.П. Малий⁷. З вересня 1959 року викладачами філософії стали Ю.Д. Поліщук та І.М. Серий, з жовтня 1962 року –

доцент В.І. Передерій⁸. У серпні 1967 року на посаду викладача філософії зараховано В.В. Огородника, який працював до 1978 року. Викладачем цього ж курсу з 1968 по 1973 рр. працював Б.В. Починок. На його місце (вступив до аспірантури) зараховано В.А. Троянського, який працює й донині. За період з 1997 по 2001 рр. викладачами філософії (проф. М.А. Ожеван, М.М. Сидоренко, доц. В.А. Троянський) видано три навчально-методичних посібники.

Після В.І. Передерія завідувачами кафедри марксизму-ленінізму у радянський період були к. філос. н. І.П. Северчук (1972–1973)⁹, к. філос. н., ст. викл. Ю.Д. Поліщук (1974–1975)¹⁰, к. істор. н., доц. Н.А. Баєва (1976–1981)¹¹, д. істор. н., проф. А.Г. Ткачук (1981–1982)¹², д. філос. н., проф. М.А. Ожеван (1983–1988)¹³.

За перші 25 років існування кафедри лише три викладачі захистили канд. дисертації: Д.П. Малий (1951), І.Ф. Проскуренко (1954), Г.С. Іванушко (1963). Починаючи з кінця 1960-х рр. і до наших днів, викладачі кафедри приймали щорічно кандидатські іспити з „*Філософії*”¹⁴.

З 1991 року в Україні докорінно змінилася політична ситуація. Розпався Радянський Союз. Україна стала незалежною державою. Все це суттєво вплинуло на стан і перспективи викладання суспільних наук. За радянських часів суспільні дисципліни зводилися до пропаганди марксистсько-ленінських ідей. За цим пильно стежили партійні, комсомольські органи та КДБ. Кожен викладач і студент був зобов'язаний мислити і діяти відповідно до вимог марксистсько-ленінської теорії, партійних постанов, рішень і з'їздів КПРС. Викладаючи будь-яку суспільну дисципліну, викладач зобов'язаний був критикувати антимарксистські погляди, концепції, український буржуазний націоналізм. Викладання суспільних наук, як правило, проводилося російською мовою. Панувала тотальна політизація навчального процесу не тільки суспільно-гуманітарних дисциплін, а й фахових, медико-біологічних наук.

Проголошення незалежності України дало поштовх ґрунтовним і численним со-

ціально-економічним та політичним перетворенням в Україні. Розпочалися процеси духовного відродження і демократизації суспільства, з'явився значний інтерес до історії нашої держави.

Одночасно з відбудовою незалежної Української державності відбувається переосмислення викладання суспільних наук у вищих навчальних закладах України. Юридичним підґрунтям став наказ № 161 від 2 червня 1993 року Міністерства освіти України. Тоді кафедру марксизму-ленінізму було реорганізовано й на її базі створено дві кафедри: кафедру українознавства та гуманітарних наук, яку спочатку очолив д. філол. н., проф. С.Д. Абрамович, потім – к. істор. н. С.Д. Кобилянський; і кафедру суспільних наук, яку очолив д. філос. н., проф. М.А. Ожеван. На кафедрі змінилася структура навчальних дисциплін: „Соціологія”, „Політологія”, „Основи права”, „Філософія”, „Основи економічної теорії”, „Релігієзнавство”, „Історія України”, різні спецкурси. Колектив кафедри визначився з комплексною темою наукового дослідження: „Вивчення валеологічного потенціалу соціогуманітарної освіти”. У плані виконання кафедральної теми була захищена дисертація Н.І. Зорій „Філософські проблеми гуманітаризації сучасної медицини” (Чернівці, 1998) на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук.

У 1993 році до програм усіх вищих і середніх спеціальних навчальних закладів освіти України було уведено навчальну дисципліну „Ділова українська мова”. З 1994 року ділова українська мова вивчалася і студентами Буковинської державної медичної академії. Першими, хто впроваджував вивчення української мови у БДМА, були шкільні вчителі – Л.Я. Соколик та З.І. Патук. З 1996 року у БДМА почали працювати викладачами ділової україн. мови випускниці Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича Л.Б. Шутак і Г.В. Навчук, а з 1998 року – А.В.Ткач.

З 1994 року на кафедрі починає викладатися дисципліна „Українська та зарубіжна культура”¹⁵. Навчальний процес у викладанні курсу здійснювали доц. С.І. Ко-

марницький і проф. С.Д. Абрамович, які розробили навчальні посібники, розробки.

У 1991–1998 рр. завідувачем кафедри суспільних наук був доц. М.А. Ожеван. Упродовж 3 років (1989–1991) обов'язки завідувача кафедри виконував доц. І.П. Одинський. На кафедрі в цей період працювали: М.А. Ожеван, В.А. Троянський¹⁶, В.С. Іфтемічук, І.П. Одинський, С.Д. Кобилянський, С.І. Комарницький, Г.І. Безарова, Т.І. Тарануха, Л.Б. Потапова, викладачі-сумісники Н.І. Зорій, В.І. Радучик.

З 1995 по 1999 рр. викладачами кафедри видано 9 навч. посібників: „Методичний посібник з філософії”¹⁷ (В.А. Троянський, 1997), „Короткий словник філософсько-медичних термінів”¹⁸ (М.А. Ожеван, В.А. Троянський, 1998), „Економічна теорія: Навчальний посібник”¹⁹ (В.С. Іфтемічук, І.П. Одинський, 1999), „Історія медицини”²⁰ (С.Д. Кобилянський, 1996), „Ділова українська мова”²¹ (Л.Б. Ковбан, Г.В. Навчук, 1991), „Практикум з психології”²² (Н.І. Зорій, 1999), „Українська та зарубіжна культура”²³ (Г.В. Навчук, С.І. Комарницький, 1999); „Нариси з історії України”²⁴ (С.Д. Кобилянський, 1999); „Історія України”²⁵ (С.Д. Комарницький, 1996) та ін.

У травні 1998 р. кафедру суспільних наук приєднали до кафедри соціальної медицини та організації охорони здоров'я (зав. кафедри – проф. Ц.В. Ясінський, а пізніше – доц. В.Л. Таралло), а кафедра українознавства та гуманітарних наук стала курсом кафедри іноземних мов.

У квітні 2000 року створено кафедру суспільних та гуманітарних наук (зав. кафедри – проф. М.М. Сидоренко²⁶). До її складу входили: І.П. Одинський, В.А. Троянський, Н.І. Зорій, С.І. Комарницький, Г.І. Безарова, Л.Б. Потапова, Л.Б. Шутак, Г.В. Навчук, О.С. Гнатчук, А.В. Ткач, Т.В. Медіна, Л.В. Байцар, А.С. Борисюк, О.М. Пендерецька, Р.Ф. Єфтемії, В.А. Осипенко.

Упродовж 2001–2005 рр. колективом кафедри заплановано виконання двох комплексних наукових тем: „Вивчення актуальних аспектів сучасного людинознавства”, „Соціально-психологічні детермінації творчого діалогу під час надання медико-

психологічної допомоги". Відповідальними виконавцями тем було затверджено доц. В.А. Троянського і доц. Н.І. Зорій.

До навчальних планів включались предмети „Історія України”, „Основи права та Конституційного права”, „Ділова українська мова”, „Українська та зарубіжна культура”, „Філософія”, „Основи економічних теорій”, „Соціологія”, „Політологія”, „Релігієзнавство”, „Педагогіка”, „Психологія”. Кафедрою забезпечувалося викладання двох курсів за вибором студентів – „Логіка. Формальна логіка” й „Етика”, а також здійснювався прийом кандидатських іспитів з філософії.

З вересня 2002 року (наказ №30-0 від 27.06.2002 р.) на базі кафедри суспільних та гуманітарних наук було створено кафедру суспільних наук та українознавства (завідувач – д. філос. н., проф. М.М. Сидоренко, який очолював її до серпня 2011 року) і кафедру психології та соціології (завідувач – к. філос. н., доц. Н.І. Зорій). Назва кафедри – *суспільних наук та українознавства* – не випадкова. Так, 24 жовтня 2001 року надійшов лист (№ 23-01-9/421) Міністерства охорони здоров'я України на виконання розпорядження Кабінету Міністрів від 31.08.2001 р. (№ 28) щодо здійснення плану заходів із реалізації пропозицій, висловлених учасниками III Всесвітнього форуму українців з питань мовного будівництва в Україні. Цим документом Міністерство охорони здоров'я України зобов'язує створити кафедри українознавства у всіх вищих медичних закладах України I–IV рівнів акредитації.

З часу заснування кафедри суспільних наук і українознавства кандидатські дисертації захистили Н.В. Нечаєва-Юрійчук, Т.В. Медіна, О.С. Гнатчук, Л.Б. Шутак, Г.В. Навчук, А.В.Ткач. Викладачами кафедри підготовлено й низку наукових і навчально-методичних робіт: „*Методичний посібник з філософії для студентів-іноземців*”²⁷ (М.М. Сидоренко, В.А. Троянський, 2001); „*Філософсько-релігійні проблеми біології: Навч. посібник*”²⁸ (М.М. Сидоренко, 2001); „*Словотвірна категоризація суб'єктивної оцінки в сучасній українській мові: Монографія*”²⁹ (Л.Б. Шутак,

В.Д. Шинкарук, 2002); „*Ділова українська мова. Навчальний посібник*”³⁰ (Л.Б. Шутак, А.В. Ткач, 2003); „*Формально-синтаксичні та функціонально-семантичні особливості окличних речень в українській мові: Монографія*”³¹ (Г.В. Навчук, В.Д. Шинкарук, 2007); „*Українська мова професійного спрямування: Навч.-метод. посібник*”³² (Л.Б. Шутак, Г.В. Навчук, А.В. Ткач, 2008).

З 2003 р. на кафедрі функціонує студентський науковий гурток. За період існування його очолювали доц. В.А. Троянський, викладачі Ю.М. Руснак та І.І. Скрипник.

З 2004 року навчальний процес на кафедрі суспільних наук та українознавства проходить відповідно до вимог Болонської декларації. Оновлено матеріали лекційних курсів, навчально-методичної літератури, створений банк тестових завдань з усіх дисциплін, що викладаються.

У навчальний план роботи кафедри включено такі дисципліни: „*Філософія*”, „*Ділова українська мова*”, „*Українська мова як іноземна*”, „*Основи економічних теорій*”, „*Історія України*”, „*Історія української культури*”. Крім цього, викладачі кафедри вели курси за вибором, як-от: „*Філософські питання медицини*” (IV курс), „*Краєзнавство*” (I курс) та „*Етика*” (I курс); читали курс „*Філософія медицини*” для клінічних ординаторів та здійснювали прийом вступних іспитів до університету з української мови.

Сучасне життя ставить перед вищою школою завдання – готувати для вітчизняної науки та виробництва фахівців нової генерації: висококваліфікованих, грамотних, компетентних, духовно багатих. Це завдання, які без належного знання державної мови не можуть бути вирішені. Йдеться про якісну підготовку майбутнього потенціалу українців – її інтелігенції. У зв'язку з цим, з 2009 року до навчальних програм вищих навчальних закладів України, зокрема й медичних, введено курс „*Українська мова за професійним спрямуванням*” (що замінив курс „*Ділова українська мова*”). Його мета – формувати необхідну комунікативну компетенцію у сфері професійного й науково-ділового спілкування. Позитивним є те, що

збільшилась кількість практичних годин з вищезгаданої дисципліни (з 18 до 40).

У 2010 році кафедра успішно завершила виконання науково-дослідної роботи на тему „Дослідження системи цінностей у контексті науки та культури” (2005–2010 рр.; наук. керівник: проф. М.М. Сидоренко). У 2005 році видана колективна монографія викладачів кафедри „Філософські проблеми людинознавства”³³ з теми наукової роботи. Наукова новизна роботи полягає у комплексному дослідженні людинознавства, у тому числі: з’ясування сутності людини у класичній і сучасній філософії; виявлення методологічних засад комплексного вивчення людини у світі релігійної філософії; комунікативної природи самореалізації людини у суспільстві, екологічних можливостей людського буття тощо³⁴.

У 2011–2013 рр. кафедру очолював д. мед. н., проф. В.І. Чебан. У цей період на кафедрі викладалися, крім вищезазначених, такі навчальні дисципліни, як „Історія медицини”, „Медична деонтологія”.

З 1 вересня 2013 року кафедру очолює д. істор. н., доц. А.А. Мойсей. До складу кафедри входять: д. філос. н., проф. М.М. Сидоренко, доценти: Г.В. Навчук, А.В. Ткач, В.А. Троянський, Л.Б. Шутак; старші викладачі: Л.Б. Потапова, Л.Я. Вилка; викладачі: к. філос. н. І.О. Скакун, к. філол. н. Ю.М. Руснак, к. філол. н. М.В. Максимюк, А.І. Гелецька, Л.А. Роман, І.Я. Антофійчук, І.І. Скрипник, Н.В. Скрицька; старші лаборанти Т.Ф. Давидова, А.В. Орлецька-Дронь, І.В. Товкач, лаборант Г.В. Сергеева (16 викладачів і 4 лаборанти). За сумісництвом працюють к. філол. н., доц. А.М. Агафонова, к. філос. н. Б.В. Манчул, викладачі А.В. Аністратенко, М.В. Цуркан.

Викладачами кафедри за період роботи у складі кафедри опубліковано близько 1000 наукових і навчально-методичних робіт, статей у пресі.

Колектив кафедри забезпечує викладання навчальних дисциплін студентам (вітчизняним – I–II курси, а також іноземним громадянам англійською мовою чи з її використанням – I–IV курси) не лише III – IV рівнів акредитації, але й I – II (коледж БДМУ), а саме: „Історія української куль-

тури”, „Філософія”, „Українська мова за професійним спрямуванням”, „Українська мова як іноземна”, „Основи економічної теорії” (III – IV рівні), „Культурологія”, „Українська мова”, „Українська література”, „Світова література” (I – II рівні). Викладається також „Філософія медицини” для клінічних ординаторів; здійснюється прийом кандидатських іспитів з філософії в аспірантів і пошукачів; вступні випробування з української мови під час вступу до БДМУ чи коледжів університету. Крім того, ст. викл. Л.Я. Вилка і викл. І.Я. Антофійчук готують слухачів підготовчого відділення до складання ЗНО з української мови. Мовну підготовку студентів-іноземних громадян, які виявили бажання навчатися в БДМУ й навчаються на підготовчому відділенні, також здійснюють викладачі кафедри З.В. Єжела, А.А. Єжелей, Т.В. Яківчик, В.В. Станкевич, О.В. Колесник, О. Годзюр.

Належна увага приділяється впровадженню новітніх методик і технологій оптимізації навчального процесу. Специфіка кафедри передбачає передусім актуалізацію гуманітарного потенціалу. Саме тому урізноманітнення форм проведення лекцій, використання сучасних аксіологічних та гносеологічних елементів на семінарських і практичних заняттях сприяє формуванню у майбутніх медичних та фармацевтичних фахівців належного рівня філософських, мовно-літературних та культурологічних знань.

Нині колектив кафедри працює над комплексною науково-дослідною темою „Формування українознавства як цілісної системи знань” (2011–2015 рр. виконання; наук. керівники: д. філос. н. М.М. Сидоренко (2010–2013 рр.) та д. істор. н. А.А. Мойсей (з 2013 року). Її наукова новизна полягає в різнобічному філософсько-методологічному, культурологічному, соціально-економічному, духовно-правовому, валеологічному та філологічному дослідженні ролі українознавства як цілісної системи знань у формуванні світогляду і практичних установок у майбутніх фахівців – патріотів Вітчизни.

Розуміючи важливість співпраці з ін-

шими вищими навчальними закладами, кафедра плідно співпрацює з низкою організацій, освітніх закладів України й інших країн: Національним фармацевтичним університетом, м. Харків (кафедра суспільних наук, українознавства та латинської мови); Івано-Франківським медичним університетом (кафедра мовознавства); Тернопільським державним медичним університетом ім. І.Я. Горбачевського (кафедра іноземних мов та суспільних наук); Львівським національним медичним університетом імені Д. Галицького (кафедра українознавства); Науково-дослідним інститутом українознавства МОН України; Київським медичним університетом ім. О. Богомольця (кафедра філософії); Бухарестським університетом (кафедра порівняльного мовознавства); Товариством румунських славістів (м. Бухарест); Товариством румунської етнології (АСЕР); Сучавським університетом ім. Штефана Великого (кафедра історії); редколегією міжнародного журналу „Романославіка” (Бухарест); „Кодрул Космінулуй” (Сучава, Румунія).

Наукові інтереси викладачів кафедри представлені різними напрямками сучасної науки. Коло наукових інтересів проф. М.М. Сидоренка складають особливості проблеми людини в українській філософії; доц. Троянського В.А. – методологічні аспекти духовності українського народу; доц. Шутак Л.Б. – лінгвоукраїнознавство як один із засобів формування комунікативної компетенції студентів; доц. Навчук Г.В. і доц. Ткач А.В. – українознавчі орієнтири мовної підготовки майбутніх фахівців; викл. Скакуна І.О. – перспективи антропоцентризму в контексті новітніх тенденцій розвитку філософії; викл. Руснак Ю.М. – буковинські обрядотерміни, пов’язані з приготуванням до весілля; ст. викл. Потапової Л.Б. – теоретико-методологічні засади екологізації українського суспільства; ст. викл. Вилки Л.Я. – розвиток мовної компетенції студентів-іноземців на заняттях з української мови (на основі інтерактивних технологій); викл. Роман Л.А. – інноваційні технології у викладанні україн. мови як іноземної; викл. Гелецької А.І. – методика викладання

україн. мови у ВНЗ для студентів-іноземців; викл. Скрицької Н.В. – українознавство як цілісна система знань; викл. Скрипник І.І. – есхатологія як ланка катастрофізму у текстах Б.І. Антонича та Б. Шульца.

Значно активізовано виховну роботу кафедри. Проводяться виховні заходи зі студентами, приурочені визначним пам’ятним датам, історичним подіям. Уперше в університеті стартував конкурс студентських науково-дослідних робіт з народної медицини, що проводиться з метою підтримки обдарованої молоді, створено умови для її творчого зростання, активізації науково-дослідної роботи студентів та їх залучення до участі у наукових програмах. Основним завданням конкурсу є формування національно-патріотичних почуттів у майбутніх лікарів. До науково-дослідної роботи залучено автентичні матеріали з народної медицини, що стосуються періоду до появи медичних закладів у досліджуваних населених пунктах (до 1960–1970-х рр.), зібрані з використанням запитальника, укладеного викладачами кафедри.

Проведено низку заходів щодо відзначення 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка, зокрема конкурс наукових і творчих робіт „Мій Шевченко”. Студенти під керівництвом викладачів кафедри беруть активну участь у благодійних науково-мистецьких вечорах, присвячених сучасним реаліям, героям, подіям Першої світової війни тощо. Інформацію про проведення виховних заходів відображено на сайті БДМУ, кафедри, а також в університетській та обласній пресі.

Під керівництвом А.А. Мойсея кафедра заснувала та зареєструвала у Державній реєстраційній службі України фаховий міжнародний журнал „Актуальні питання суспільних наук та історії медицини”, підготовлено офіційний сайт журналу – <http://apsnim.bsmu.edu.ua>. У подальшому журнал планується ввести до списку фахових видань, затверджених ДАК України, зареєструвати у провідних міжнародних наукометричних базах даних.

Сьогодні на кафедрі є всі умови для проведення повноцінної навчально-методичної та наукової роботи. Удосконалю-

ються форми і методики викладання навчального матеріалу щодо вимог часу та відповідно до директив Міністерства охорони здоров'я та Міністерства освіти і науки України. Викладачі кафедри застосовують передові методи навчання (мультимедійні й інтерактивні засоби і прийоми), що дозволяє проводити навчальний процес на високому професійному рівні. Використання інноваційних технологій допомагає виконувати важливе суспільне завдання – виховання творчої особистості, здатної самостійно мислити і генерувати ідеї, приймати сміливі, нестандартні, мудрі рішення та втілювати їх у життя.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Сидоренко М.М., Троянський В.А., Шутак Л.Б. Історія становлення та розвитку кафедри суспільних наук та українознавства БДМА / М.М.Сидоренко, В.А.Троянський, Л.Б. Шутак // Буковинський медичний вісник: Український науково-практичний журнал. – Чернівці: БДМА. – 2004. – № 1. – С. 196–203.

² Сторінки історії. Біографічний довідник завідувачів кафедр та професорів Буковинської державної медичної академії (1944–1998 рр.). – Чернівці, 1999, С. 23; Пішак В.П., Ахтемійчук Ю.Т., Івашук О.І. Професори Буковинського державного медичного університету (1944–2009). – Чернівці, 2009. – С. 94, 124.

³ Кафедра розташовувалась на той час на 4-му поверсі адмін. корпусу (Театральна площа, 2). З жовтня 1995 року кафедра знаходиться у навчальному корпусі № 3 (вул. Червоноармійська, 3). На сьогодні загальна площа кафедри складає 362,7 м², з яких площа аудиторного фонду – 254 м² (10 навчальних аудиторій).

⁴ Грищенко-Меленівський А.А. народився 1900 року в с. Мелені Коростенського району Житомирської області. Закінчив Харківський інститут підвищення кваліфікації, а з 1944 по 1947 рр. завідувач кафедри марксизму-ленінізму Чернівецького державного медичного інституту.

⁵ „Формування марксистсько-ленінського світогляду у студентів-медиків у процесі викладання суспільних наук” (1976–1980 рр.; керівник: Н.А. Баєва); „Світоглядно-етичні та економічні фактори соціалістичного способу життя” (1981–1985 рр.); „Гносеологічні і світоглядні проблеми розвитку медичних знань у

зрілому соціалістичному суспільстві” (1986–1990 рр.; керівник: М.А. Ожеван).

⁶ Під керівництвом викладачів кафедри студенти писали тексти лекцій на атеїстичну тематику і виступали перед населенням. Це була обов'язкова умова, без виконання якої студент не допускався до складання іспиту з атеїзму.

⁷ Малий Данило Петрович народився 1901 р. в с. Садове Херсонської обл. У 1926 році закінчив Херсонський інститут народного господарства за спеціальністю „Економіка”, а в 1936 році – аспірантуру при економічному відділі Інституту Червоної Професури у Києві. У 1951 році здобув науковий ступінь кандидата історичних наук. У 1947–1962 рр. – зав. кафедри марксизму-ленінізму БДМУ.

⁸ Передерій Віктор Іванович народився 1927 року у м. Білопольє Сумської області. У 1953 році закінчив філософський факультет Московського державного університету; доцент з 1961 року. У 1962–1972 рр. – завідувач кафедри марксизму-ленінізму БДМУ.

⁹ Северчук Іван Петрович народився 1939 року у с. Зеремля Барановського району Житомирської обл. Закінчив історичний факультет ЧДУ у 1964 році, навчався в академії суспільних наук при ЦК КПРС (інститут наукового атеїзму), працював завідувачем відділу пропаганди й агітації Чернівецького обкому КП України.

¹⁰ Поліщук Юрій Дмитрович народився 1929 року у с. Федюковка Черкаської області. Закінчив історико-філософський факультет Київського державного університету, кандидат філософських наук з 1974 р., доцент – з 1978 р.

¹¹ Баєва Нона Арсентівна народилася 1929 року в станиці Чаплино Дніпропетровської області. У 1973 році закінчила історичний факультет Ленінградського державного університету, звання доцента присвоєно у 1979 р.

¹² Ткачук Антін Григорович народився 1921 року в Балакивці Городокського району Хмельницької обл. У 1946 році закінчив історичний факультет Середньоазіатського державного університету, кандидат істор. наук з 1954 р., звання доцента присвоєно у 1963 р., у 1969 р. – науковий ступінь доктора історичних наук, а з 1971 р. – вчене звання професора.

¹³ Ожеван Микола Андрійович народився 1947 року в с. Ломачинці Сокирянського району Чернівецької області. Закінчив з відзнакою Чернівецький державний медичний інститут (1971), клінічну ординатуру з патологічної анатомії (1973), заочну аспірантуру при кафедрі філософії Київського державного універси-

тету (1978). У 1981 році захистив кандидатську дисертацію з філософії науки, а у 1984 році йому було присвоєно звання доцента. Докторську дисертацію захистив у 1993 р., звання професора присвоєно у 1994 р. З 1998 року – зав. відділу інформаційної безпеки та міжнародних інформаційних відносин Національного інституту проблем міжнародної безпеки при РНБО України. Підготував 1 доктора та 5 кандидатів наук. Автор понад 140 наукових праць (16 монографій).

¹⁴ Усього за період близько 45 років викладачі кафедри прийняли кандидатські іспити з „Філософії” у понад 1000 здобувачів та аспірантів БДМУ, й інших вишів Чернівецької обл.

¹⁵ З 1996 року предмет викладає ст. викл. Г.В. Навчук, яка є автором навчально-методичного посібника; упродовж 2000–2001 рр. – викл. Н.В. Нечасва-Юрійчук, 2001–2004 рр. – викл. Т.М. Зінченко. Останнім часом курс читали викл. Л.Б. Костик, І.О. Скакун, з 2013 року – доц. А.А. Мойсей.

¹⁶ Троянський Володимир Андрійович народився 1941 року в с. Вісвняники Вільшанського району Кіровоградської області. 1968 р. закінчив філософський факультет Київського державного університету ім. Т. Шевченка. З 1968–1973 рр. – консультант-методист Будинку політосвіти Чернівецького обкому партії. У БДМА працює з 1973 р. У 1980 році захистив кандидатську дисертацію. Автор близько 90 наукових робіт. Ветеран кафедри.

¹⁷ Троянський В.А. Методичний посібник з філософії. – Чернівці: Прут, 1997. – 126 с.

¹⁸ Ожеван М.А., Троянський В.А. Короткий словник філософсько-медичних термінів. – Чернівці: Прут, 1998. – 117 с.

¹⁹ Іфтемічук В., Одинський І. Економічна теорія: Навч. посібн. / В. Іфтемічук, І. Одинський. – Чернівці: Прут, 1999. – 188 с.

²⁰ Кобилянський С.Д. Історія медицини: Методичний посібник для студентів першого курсу – Чернівці: Обласне управління, 1996. – 62 с.;

²¹ Ковбан Л.Б., Навчук Г.В. Ділова українська мова: Методичний посібник для студентів I курсу медичного інституту / Ковбан Л.Б., Навчук Г.В. – Чернівці, 1991. – 91 с.

²² Зорій Н.І. Практикум з психології / Ніна Іванівна Зорій. – Чернівці, 1999. – 157 с.

²³ Навчук Г., Комарницький С. Українська та зарубіжна культура: Навч. посібн. / Г. Навчук, С. Комарницький – Чернівці, 1999. – 128 с.

²⁴ Кобилянський С.Д. Нариси з історії України: Підручник для студентів медичних навч. закладів I та II рівнів акредитації / С.Д. Кобилян-

ський. – Чернівці: Мед. академія, 1999. – 232 с.

²⁵ Комарницький С. Історія України / С. Комарницький. – Черновцы: Прут, 1996. – 82 с.

²⁶ Сидоренко Микола Миколайович народився у 1940 році в с. Спас Коломийського району, Івано-Франківської області. У 1962 році закінчив біологічний факультет ЧДУ, згодом – аспірантуру при кафедрі філософії ЧДУ. У 1966 році захистив кандидатську дисертацію, 1993 року – докторську. У 1996 році отримав звання професора, а з 29 грудня 1993 року – обраний деканом філософсько-теологічного факультету ЧНУ (1993–1998 рр.). У 1998–2000 рр. – завідувач кафедри релігієзнавства та теології ЧНУ. Відмінник освіти України (1996), нагороджений медаллю Святих Кирила і Мефодія, орденом Святого Рівноапостольського князя Володимира III ступеня. З квітня 2000 року працює в БДМА. З 2001 по 2011 рр. – завідувач кафедри суспільних наук та українознавства БДМУ. Автор понад 130 наук. праць.

²⁷ Сидоренко М.М., Троянський В.А. Методичний посібник з філософії для студентів-іноземців. – Чернівці: Рута, 2001.

²⁸ Сидоренко М.М. Філософсько-релігійні проблеми біології: Навч. посібн. / М.М. Сидоренко. – Чернівці: Рута, 2001. – 76 с.

²⁹ Шутак Л., Шинкарук В. Словотвірна категоризація суб’єктивної оцінки / Л. Шутак, В.Шинкарук. – Чернівці: Рута, 2002 – 126 с.

³⁰ Шутак Л.Б., Ткач А.В. Ділова українська мова: Навчально-методичний посібник для студентів вищих медичних навчальних закладів освіти / Л.Б. Шутак, А.В. Ткач. – Чернівці, 2003. – 144 с. (з грифом міністерства).

³¹ Навчук Г., Шинкарук В. Формально-синтаксичні та функціонально-семантичні особливості окличних речень / Г.В. Навчук, В.Д. Шинкарук. – Тернопіль: Астон, 2007 – 200 с.

³² Шутак Л., Навчук Г., Ткач А. Українська мова професійного спрямування: Навчальний посібник для студентів вищих медичних навчальних закладів освіти / Л.Б. Шутак, Г.В. Навчук, А.В. Ткач. – Чернівці, 2008. – 444 с. (з грифом міністерства).

³³ Бабич Н., Марчук М., Троянський В. Філософські проблеми людинознавства: Монографія / Н. Бабич, М. Марчук, В. Троянський. – Чернівці, 2005. – 208 с.

³⁴ До написання колективної монографії крім співробітників кафедри долучилися науковці Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича: М. Марчук, Н. Бабич, Р. Рожкулець, Л. Костик, В. Костик, О. Бродецький.

Колектив кафедри суспільних наук та українознавства
2013 - 2014 рр.

1 ряд (зліва направо, сидять) - ст. викл. Вилка Л.Я., к. філос. н., доц. Троянський В.А., ст. викл. Потапова Л.Б., к. філол. н., доц. Ткач А.В., зав. кафедри, д. істор. н. Мойсей А.А., к. філол. н., доц. Навчук Г.В., к. філол. н., доц. Шутак Л.Б., д. філос. н., проф. Сидоренко М.М., к. філол. н., викл. Руснак Ю.М.;

2 ряд - ст. лаб. Сергеева А.В., викл. Аністратенко А.В., к. філол. н., викл. Єжелій А.А., к. філол. н., викл. Максимюк М.В., викл. Колісник О.В., викл. Цуркан М.В., викл. Гелецька А.І., к. філос. н., викл. Манчул Б.В., викл. Данілова А.О., викл. Роман Л.А., к. філос. н., викл. Скакун І.О., викл. Антофійчук І.Я., викл. Годзюр О.І., викл. Станкевич В.В., ст. лаб. Давидова Т.Ф.

Завідувачі кафедри суспільних наук та українознавства

Грищенко-Меленівський А.А.
(1944-1947 рр.)

Малий Д. П.
(1947-1962 рр.)

Передерій В. І.
(1962-1972 рр.)

Поліщук Ю.Д.
(1974-1975 рр.)

Басва Н. А.
(1976-1981 рр.)

Ожеван М. А (1983-88;
1991-1998 рр.)

Одинський І. П.
(1989-1991 рр.)

Кобилянський С. Д.
(1993-1998 рр.)

Сидоренко М. М.
(2000-2011 рр.)

Чебан В. І. (2011-2013 рр.)

Мойсей А. А.
(3 1 вересня 2013 р.)

Виховна робота кафедри суспільних наук та українознавства

«Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття»

Під час заходу «Рідне Шевченкове слово»

Перелік дисертаційних робіт, захищених співробітниками кафедри

№	ПІБ викладача	Тема дисертації	Рік захисту, установа	Наук. керівник, шифр спеціальності
1.	Мойсей Антоній Аркадійович	«Календарна обрядовість східнороманського населення Буковини у контексті етнокультурних процесів II полов. XIX – поч. XXI ст.» (докторська дисертація)	2011 Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України	07.00.05 – етнологія (історичні науки)
2.	Сидоренко Микола Миколайович	“Філософсько-методологічний аналіз проблеми методів дослідження людини» (докторська дисертація)	1993 Російський державний педагогічний університет ім. Л.І. Герцена	09.00.09 – філософія науки
3.	Троянський Володимир Андрійович	«Методологічна функція марксистсько-ленінської філософії у синтезі наукових знань» (кандидатська дисертація)	1980 Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка	09.00.02 – діалектика і методологія наук. пізнання д. філос. н., проф. Косолапов В.В.
4.	Шутак Лариса Богданівна	«Словотвірна категоризація суб’єктивної оцінки в сучасній українській мові» (кандидатська дисертація)	2002 Інститут української мови НАН України	10.02.01 – українська мова к. філол. н., доц. Шинкарук В.Д.
5.	Навчук Галина Василівна	«Формально-синтаксичні та функціонально синтаксичні особливості окличних речень у сучасній українській мові» (кандидатська дисертація)	2004 Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка	10.02.01 – українська мова к. філол. н., доц. Шинкарук В.Д.
6.	Ткач Алла Василівна	«Словотвірна ідентичність / варіантність в медичній термінології» (кандидатська дисертація)	2009 Київський національний університет ім. Т. Шевченка	10.02.01 українська мова к. філол. н., доц. Шинкарук В.Д.
7.	Руснак Юлія Маноліївна	«Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті» (кандидатська дисертація)	2010 Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	10.02.01 українська мова д. філол. н., проф. Гуйванюк Н.В.
8.	Манчул Богдана Василівна	«Інтегративні тенденції в науці: потенціал і форми актуалізації» (кандидатська дисертація)	2010 Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	09.00.09 – філософія науки д. філос. н., проф. Марчук М.Г.
9.	Максимюк Марта Василівна	«Онiмний простiр постмодернiстського тексту (на матерiалi романiв Василя Кожелянка)» (кандидатська дисертація)	2012 Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	10.02.01 – українська мова к. філол. н., доц. Колесник Н.С.
10.	Скакун Ігор Опанасович	«Антропоцентризм і динаміка парадигм людиномірності наукового знання» (кандидатська дисертація)	2013 Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	09.00.09 – філософія науки д. філос. н., проф. Марчук М.Г.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 39:069 (477.85)

Георгій Кожоляню,
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича,
Чернівці (Україна),
g_kogolianko@ukr.net

ЕТНОГРАФІЧНІ МУЗЕЇ ПІВНІЧНОЇ ЧАСТИНИ БУКОВИНИ

George Kojolianko. Ethnographic museum of the northern part of Bukovina

This paper investigates the origin, operation and ethnographic research work ethnographic museum of the northern part of Bukovina. The activity of the state, public, national ethnographic museums of the region.

Keywords: museum, ethnography, foundations, research work, conference classification.

George Kojolianki. Musee ethnographique de la partie nord Bukovyny

Cet article examine l'origine, le fonctionnement et les travaux de recherche ethnographique musée ethnographique de la partie nord de la Bucovine. L'activité de l'État, publics, musées ethnographiques nationaux de la région.

Mots-clés: musée, ethnographie, fondations, travaux de recherche, classement de la conférence.

Георгій Кожоляню. Етнографічний музей северної частини Буковини

В статті досліджено виникнення, функціонування та етнографічну дослідницьку роботу етнографічних музеїв северної частини Буковини. Досліджена діяльність державних, громадських, національних етнографічних музеїв краю.

Ключевые слова: музей, етнографія, фонди, науково-дослідницька робота, конференція, класифікація.

Актуальність теми. Сучасний процес національно-культурного розвитку етносів і етнічних груп Буковини потребує дослідження та осмислення етнокультурної спадщини населення регіону.

Однією з найдавніших форм збору, інтерпретації та зберігання соціального і культурного досвіду людства є музейні установи. Величезного наукового, суспільно-політичного та естетичного значення набуває, особливо в умовах глобалізації, етнографічний колекційний матеріал.

На сучасному етапі розвитку етнографічної музейної справи спостерігаються нові тенденції, змінюється

соціальна місія музеїв, з'являються нові види та типи музеїв. Залишаючись скарбницями духовних та матеріальних культурних надбань, музеї виходять за рамки їх традиційних функцій. Музеї стають місцем відродження ремесел, свят, звичаїв. Помітним явищем стали фольклорно-етнографічні свята, ярмарки майстрів, майстер-класи, які проводяться у етнографічних музеях.

Мета дослідження. Показати виникнення, функціонування та етнографічну дослідницьку роботу етнографічних музеїв північної частини Буковини.

Історіографія. Музейній проблематиці присвячені багато щорічних

наукових і навчально-методичних видань¹. Питання виникнення етнографічних музеїв розробляли у своїх працях Ф. Шміт, І. Свенціцький, Г. Мезенцева, М. Бондар, Л. Славіна, А. Разгон, М. Гарданова, Л. Потапова, А. Михайловська, Р. Маньковська, П. Каралькіна, З. Гудченко, В. Шмельова, Г. Скрипник, Г. Шевчук, А. Василенко² та ін.

Проте сучасні тенденції розвитку етнографічної музейної справи потребують більшої уваги науковців. Зокрема питання виникнення, функціонування та експедиційної діяльності етнографічних музеїв Буковини ще достатньо не вивчені.

Етнографічні музеї збирають, вивчають та експонують першоджерела або оригінали, тобто пам'ятки, які безпосередньо пов'язані з розвитком суспільства: походження народу, його матеріальної і духовної культури.

Науково-дослідна робота є основою діяльності етнографічних музеїв. Організація всієї діяльності музеїв на науковій основі – головне досягнення музеєзнавства. Завданнями наукової роботи музеїв є дослідження витоків народу, його основних господарських занять, внеску в духовну культуру, глибоке вивчення етнографії краю, міста чи села; дослідження музейних колекцій та їхня наукова обробка; опрацювання окремих тем, пов'язаних з експозицією музею; розроблення експозицій (складання тематичних структур та тематико-експозиційних планів); розробка питань методики і техніки музейної справи.

У Законі України „Про музеї та музейну справу”, прийнятому 29 червня 1995 р., зазначено, що „музеї як культурно-освітні та науково-дослідні заклади призначені не тільки для вивчення, збереження та використання пам'яток матеріальної і духовної культури, але й для прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини”³.

На території північної частини Буковини існують етнографічні музеї, які належать до державних музеїв. До музеїв етнографічного профілю належить

Чернівецький обласний музей народної архітектури та побуту. Етнографічними можна вважати також Чернівецький обласний художній музей, Чернівецький обласний краєзнавчий музей, оскільки в їхніх фондах і експозиціях зберігаються предмети матеріальної та духовної культури як українців, так і представників інших етносів (предмети одягу, посуд, речі хатнього вжитку, промислів, ремесел, знаряддя праці та ін.).

У 1863 р. було зроблено спробу відкриття краєзнавчого музею у Чернівцях. 1877 року колекції цього музею передали Чернівецькому університету. Наприкінці століття, у 1893 р., зусиллями видатного буковинського краєзнавця проф. К.А. Ромшторфера було відкрито Крайовий музей, що діяв до Першої світової війни. У 1935 р. Крайовий музей об'єднано з Промисловим під назвою Музей Короля Кароля II. Після приєднання Буковини до Української РСР у 1940 р. шляхом об'єднання експозицій Музею Короля Кароля II і Музею церковного мистецтва, започатковано обласний краєзнавчий музей.

Великої шкоди буковинській музейній справі завдала Друга світова війна. Багато музейних речей було вивезено, розграбовано.

Після Другої світової війни Чернівецький обласний краєзнавчий музей було відновлено 15 березня 1947 року постановою Верховної Ради України.

Обласний краєзнавчий музей розміщувався у трьох корпусах резиденції православних митрополитів Буковини і функціонував тут до 1956 року, відтак був переведений у приміщення на вул. О. Кобилянської, а у будівлі резиденції розмістились географічний, філологічний факультети, факультет германороманської філології, ректорат і адміністрація Чернівецького державного університету.

Цей музей став центром духовно-культурного життя Буковини. Крім фондової, збиральницької, виставкової та науково-дослідної роботи, у музеї проводились зустрічі з видатними людьми краю й України.

Нині колекції Чернівецького краєзнавчого музею нараховують понад 90 тис. експонатів, аналогів яким не існує. Це оригінальна нумізматична колекція, що налічує більш як 3 тис. монет, збірка стародруків, колекція холодної та вогнепальної зброї, археологічні знахідки з теренів Буковини й північної частини Бессарабії. У музеї є багата колекція буковинських ікон XVI ст. та етнографічні матеріали населення краю від давніх часів до наших днів.

У цьому музеї успішно експонувались польські витинанки (2005 р.) з музею народного мистецтва м. Отребуші (Польща), який очолює професор Інституту етнології і антропології Варшавського університету М. Покропек, виставка (2013 р.) картин буковинського художника Т. Вірсти, що проживає у Франції⁴.

Чернівецький обласний художній музей займає особливе місце серед Етнографічних музеїв Буковини. Він був створений у 1988 р. і розміщений спочатку у приміщенні кафедрального собору Святого Духа. Нині музей розташований в аристократичному будинку, збудованому 1901 р. за проектом Г. Гесснера за взірцем сецесійних віденських палаців. У дорадянський час тут містилась касово-банківська установа (Дирекція ощадних кас).

За зовнішнім виглядом, так само як і за експозиційним матеріалом, цей музей має етнографічний характер, оскільки в експозиції художнього музею представлено предмети одягу, писанки, колекції буковинських вишиваних сорочок і писанок, народних килимів, буковинських мальованих „хатніх” образів та ін.

У цьому музеї створено умови для висвітлення історії образотворчого мистецтва художніх майстрів минулого і сьогодення, етнографії краю.

Прикладом музеїв Буковини, де є етнографічний матеріал, може бути Музей буковинської діаспори – це перший в Україні музей діаспори, який і досі є одним із кращих (взірцевих) музеїв подібної тематики нашої держави. Його відкрито в серпні 1992 р. На початок XXI ст. фонди музею налічують близько

4 тис. експонатів. Музей містить значну кількість документальних матеріалів, енциклопедичну літературу та художні альбоми, пов’язані з історією, розвитком і сучасним побутом вихідців з Буковини, взаєминами з отчим краєм, участю у становленні держави та примноженні матеріальних і духовних скарбів людства.

Значне місце у музеї посідають експонати, присвячені показу етнографічної культурної спадщини буковинської діаспори, зокрема видатної майстрині прикладного мистецтва з Відня Ксенії Колотило, а також художника українського походження Василя Курилика, скульптора Ярослава Паладія, співака Йозефа Шмідта, поетів Пауля Целана та Рози Ауслендер (класики німецької літератури) та ін.

Найчисельнішу групу етнографічних музеїв складають приватні або громадські музеї, виникнення яких на початку XXI ст. надало своєрідності музейному етнографічному простору України, зокрема і Буковини.

Переважно такі музеї моноетнічні, тобто присвячені одному етносу, а їхнє виникнення пов’язане з національно-культурним відродженням у середовищі національних меншин.

Чимало приватних та громадських етнографічних музеїв розташовано здебільшого в курортній зоні Карпат і вздовж туристичних шляхів Буковини. Такими в краї можна вважати Вижицький музей вишивки, Бібліотеку-музей села Виженки, Підзахарицький музейний комплекс „Перлина Гуцульщини”, Краєзнавчий музейний комплекс села Старий Вовчинець, музейний комплекс „Світовий центр старообрядництва” у с. Біла Криниця та ін.

Помітним явищем стало створення етнографічних музеїв при школах, переважно в сільських. Шкільні колекції можуть бути розташовані або в класній кімнаті, в якій проводяться заняття з народознавства, українознавства, або у вигляді музейних куточків. Іноді під збірки відводиться окрема кімната (наприклад, музей історії та етнографії с. Киселів розташований у шкільній кімнаті).

Шкільне етнографічне музейництво має низку специфічних рис. По-перше, основу їх збірок складають предмети, зібрані учнями та вчителями шкіл у своїй місцевості, найчастіше це сімейні реліквії, речі, які збереглись у родинах. Колекції шкільних музеїв відображають локальні риси побуту місцевого населення кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., що навіть невеликі збірки робить унікальними етнографічними джерелами. Так, у Заставнівському етнографічному музеї зберігається колекція жіночих сорочок, серед яких є зразки кінця ХІХ – початку ХХ ст., саморобні ужиткові речі, рушники, а фотоальбоми місцевих жителів містять світлини першої половини ХХ ст., які дають уявлення про одяг, свята місцевого українського населення.

По-друге, головна функція шкільних музеїв – освітньо-виховна. Найчастіше музейні експонати використовують при проведенні уроків, позакласних заходів, свят, для написання наукових шкільних робіт. Збір колекцій для шкільних музеїв, створення кімнат і кутків сприяють громадянському вихованню учнів, пробудженню інтересу й поваги до національної культури, формуванню національної ідентичності.

Наприклад, у с. Реваківці, що на Кіцманщині, шкільний музей став творчою лабораторією, духовною скарбницею кожного учня. Ідея створення музею виникла ще на початку 90-х років ХХ ст. Нині він займає 5 залів та 2 кімнати. Тут зібрані писанки Буковини та сусідніх областей. Показано, що кожна писанка має оберегове значення для людини. На стендах зображено фотокопію найбільшої в світі писанки-пам'ятника у Канаді, фотокопію музею-писанки у місті Коломиї, описана історія писанки, життєвий шлях видатних буковинських писанкарів.

Представлено тут і такий вид ремесла, як ткацтво. Завдяки старожилам села, учні зуміли відтворити це ремесло і досконало вивчити техніку ткацтва. У музеї зібрано багатий матеріал, який демонструє красу витвору людських рук різних часів – вишивку.

Значне місце у музеї займає зал хліба. Хліб і сіль завжди були в українській хаті символом гостинності. Українцям споконвіку були притаманні щедрість і доброта. Вони були здавна хліборобами, сіяли і вирощували пшеницю, і ця щедрість – від землі. Хліб був присутній у всіх українських обрядах, супроводжував людину від народження і до кінця життя. Тут зібрано матеріал про історію хліба, процес випікання у фотографіях, зафіксовані різні обрядові дійства з використанням хліба тощо.

В останні десятиріччя виникли нові музеї, для визначення яких пропонуємо термін „етнічні музеї” (для їхнього визначення використовують також поняття „національні музеї”).

До етнічних (національних) музеїв на Буковині можна віднести Красноільський історико-етнографічний музей (румуні), етнографічний музей с. Нижні Петрівці (румуні, поляки), музей с. Чудей (українці, румуні), музей історії, археології та етнографії с. Опришени (румуні), музей історії с. Ванчиківці-Ванчинці (молдовани, українці), музей історії с. Несвоя (молдовани), музейний комплекс „Світовий центр старообрядництва” у с. Біла Криниця (росіяни-старообрядці) та ін.

Етнографічним на території північної частини Буковини є Чернівецький обласний музей народної архітектури та побуту (відкритий 1987 р.). Співробітниками музею під час експедиційних виїздів проводилися дослідження особливостей етнокультури українців, поляків, молдован та румунів Буковини.

Фонди музею налічують понад 8 тис. етнографічних експонатів (з них понад 1,5 тис. виставлені в експозиції). Слугують справжньою окрасою колекції святковий одяг мешканців Буковини й північних районів Бессарабії, налавники, обрядові вишивані рушники, барвисті килими, гуцульські кожухи і яскраво декоровані череси. Є також збірка різьблених, кованих і мальованих хатніх скринь.

Для популяризації народних традицій та залучення більшої кількості глядачів у музеї традиційно під час Пилипівського посту проводяться такі заходи, як

Андріївські ворожіння. Етнографічна діяльність музею простежується як при літніх, осінніх, так і зимових святах та народних фестивалях.

Велику роль у дослідженні етнографії Буковини займає етнографічний музей Чернівецького університету. Зокрема при Чернівецькому університеті створюється музей історії університету, при якому відкривається етнографічний відділ, а з 1980 р. засновується окремий етнографічний музей Чернівецького державного університету. Значна заслуга у вирішенні питання заснування окремого етнографічного музею належить тодішньому ректору університету, професору К. Червінському та безпосередньому організатору музею, у той час доценту історичного факультету Г. Кожолянюкові, а також старшому викладачеві кафедри історії стародавнього світу і середніх віків Г. Шаповаловій⁵.

Для потреб музею було виділено досить просторе приміщення колишньої домашньої церкви митрополита у комплексі споруд Чернівецької православної митрополії.

З 1994 р. етнографічний музей Чернівецького університету перемістився разом з історичним факультетом у нові приміщення колишнього Окружного управління Буковини (з 1944 до 1991 р. – Чернівецького обласного комітету Компартії), що розташовувалось на площі Марії Терезії, у радянські часи – Радянська площа (нині Соборна площа). З 2003 р. тут функціонує факультет історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

За більш ніж тридцятирічний період (з 1980 по 2013 р.) існування Етнографічного музею Чернівецького університету було проведено десятки Етнологічних експедицій у Верховинський, Косівський, Коломийський, Рожнятинський, Городенківський, Надвірнянський, Снятинський райони Івано-Франківської області; Сторожинецький, Вижницький, Путильський, Кіцманський, Заставнівський, Новоселицький, Кельменецький, Сокирянський райо-

ни Чернівецької області; Кам'янець-Подільський, Новоушицький райони Хмельницької області; Заліщицький, Борщівський, Чортківський, Гусятинський райони Тернопільської області; Бричанський округ Молдавії, Сучавський округ Румунії; провінції Канади: Альберта, Саскачеван, Манітоба, Британська Колумбія, Онтаріо.

У 80-х рр. ХХ ст. було організовано ряд етнографічних експедицій у Сухумі (Грузія), Нальчик (Кабардино-Балкарія), Омськ, Саранськ (Росія), Замостське воєводство (Польща) та ін.

Уже в 1980 р. музей розгорнув у власному приміщенні виставку „Предмети побуту Гуцульщини ХVІІІ – першої половини ХХ ст.». А протягом всього періоду існування музею Чернівецького державного університету було організовано ще такі виставки: „Ткацький промисел Північної Буковини” (1982 р.), „Художня вишивка на Буковині” (1982 р.), „Мистецтво буковинських ковалів” (1983 р.), „Археолого-етнографічні матеріали про давнє населення Буковини” (1984 р.), «Художня обробка дерева на Буковинській Гуцульщині» (1986 р.), „Новорічно-маланкові маски Буковини” (1988 р.), „Майстерність обробки металу і шкіри на Буковинській Гуцульщині” (1989 р.), „Буковинські писанки” (1995 р.), фотовиставки: „Петро Шостак – художник піонерського життя українців Західної Канади” (1990 р.), „Музей української культурної спадщини Канади-Альберта” (1991 р.).

З часу отримання університетом статусу національного (2000 р.) у етнографічному музеї зроблено виставки: „Український народний одяг” (2003 р.), „Буковинські рушники” (2004 р.), „Галицькі та гуцульські писанки” (2005 р.), „Видатні етнологи Буковини” (2006 р.), „Ткацькі знаряддя Буковинської Гуцульщини” (2008 р.).

За суспільним значенням Етнографічний музей Чернівецького державного, а з 2000 року Чернівецького національного університету, є в першу чергу навчально-виховною установою. Потреби фахової підготовки істориків при істо-

ричному факультеті університету вимагали організувати роботу музею так, щоб студенти могли використовувати на заняттях з основних етнографічних дисциплін належний речовий, фотографічний чи описовий матеріал.

Таким чином, буковинські музеї можна класифікувати за тематичною спеціалізацією. Крім музеїв суто етнографічних, етнокультурний напрям спостерігається в музеях комплексного типу, тобто краєзнавчих, історико-культурних, етнічних, шкільних, мистецьких та художніх.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Юрєнева Т.Ю. Музееведение: учебник / Т.Ю. Юрєнева. – М.: Академический Проект, 2006. – 560 с.; Шляхтина Л.М. Основы музейного дела: учеб. пособ. / Л.М. Шляхтина, С.В.Фокин – СПб.: СпецЛит, 2000. – 160 с.; Шляхтина Л.М. Основы музейного дела. Теория и практика: учеб. пособ. / Л.М.Шляхтина. – СПб.: Высшая школа, 2005. – 183 с.; Тельчаров А.Д. Основы музейного дела: учеб. пособ. / Александр Тельчаров. – М.: Омега-Л, 2005. – 183 с.; Сотникова С.И. Музеология: учеб. пособ / Светлана Сотникова. – М.: Дрофа, 2004. – 190 с.; Основы музеезнания, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв: навч. посіб. / П. Горішевський, М. Ковалів, В. Мельник, С. Оришко. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 64 с.; Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ ст. – К.: Златограф, 2004. – 208 с.: іл.; Музееведение. Музеи исторического профиля: учеб. Пособ. / Под ред. Е. Левыкина, В. Хербста. – М., 1988. – 431 с.; Музееведение. Исторические и краеведческие музеи: Курс лекций / Под ред. В. Седых. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2004. – 411 с.; Лысыкова О.В. Музеи мира: учебное пособ. – М.: Флинта; Наука, 2002. – 128 с.; Лорд Б., Лорд Г. Менеджмент в музейном деле. – М., 2002. – 256 с.; Власюк Г.М., Зосимович О.Ю., Хададова М.В. Музеезнание та архівна справа: навч.-метод. посіб. – Житомир: ЖДПУ ім. І. Франка, 2006. – 76 с.; Байдахер Ф. Загальна музеологія / За редакцією З. Мазурика; Пер. з нім. Х. Назаркевич, О. Лянґ, В. Лозинського. – К.: Літопис, 2005 – 210 с.; виходить низка періодики, серед якої, зокрема, виокремимо часопис „ICOFOM Study Series” Міжнародного комітету з музеології (ICOFOM), міжнародний журнал „Museum”, який видає Міжнародна рада музеїв (ІКОМ)

при ЮНЕСКО, а також журнали „Museums” (США), „Museological Working Papers”, „The Museum Journal” (Велика Британія), „Musees de France” (Франція), „Наше наследие” (Росія), „Музеї України” (Україна) та ін.

² Шмит Ф. Исторические, этнографические, художественные музеи. Очерк истории и теории музейного дела / Ф.И. Шмит – Х.: Издательство „Союз”, 1919. – 103 с.; Свенціцький І. Про музеї і музейництво. Нариси і замітки / І. Свенціцький. – Львів, 1920. – 80 с.; Гудченко З. Музеї народної архітектури України / Зоя Степанівна Гудченко. – К.: Будівельник, 1981. – 120 с.; Шмелев В.Г. Музеи под открытым небом. Очерки истории возникновения и развития / Виктор Григорьевич Шмелев. – К.: Наукова думка, 1983. – 120 с.; Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Ганна Аркадіївна Скрипник. – К.: Наук. думка, 1989. – 304 с.; Скрипник Г.А. Розвиток громадських етнографічних музеїв на Україні / Г.А. Скрипник // Народна творчість та етнографія. – 1981. – № 1. – С. 75-80; Скрипник Г.А. Українське етнографічне музейництво. 20–90-ті рр. ХХ ст. Курс лекцій / Г.А. Скрипник. – К., 1998. – 165 с.; Шевчук Г., Василенко А. Етнографічно-краєзнавчі матеріали в народних музеях / Г. Шевчук, А. Василенко // Народна творчість і етнографія. – 1970. – № 5. – С. 48-52.

³ Закон України Про музеї та музейну справу // Урядовий кур'єр. – 1995. – 17 серпня. – С. 8-9.

⁴ Матеріали етнографічних експедицій Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича. – 2013. – Т.3 – С.1-3.

⁵ Кожолянюк Г. Освітньо-виховна та наукова робота етнографічного музею Чернівецького державного університету (80-90-ті рр. ХХ ст.). – Народознавчі зошити. – Львів. – 1997. – С. 201-202.

УДК 323.13 (-16)

Alexander Kojolianko,
Chernivtsi National University n. Yuryi Fedkovich,
Chernivtsi (Ukraine),
alexkozholianko@gmail.com

ETHNIC PROCESSES IN BUKOVYNA IN XXI CENTURY (The problem ethnonyms „Ukrainian”, „Rusyn”)

Олександр Кожолянко. Етнічні процеси на Буковині на початку XXI ст. (до проблеми етнонімів „українці”, „русини”).

У статті досліджено етнополітичні процеси на Буковині. Розглядаються суспільні, політичні і науково-теоретичні аспекти русинства початку XXI ст. Науковий аналіз, здійснений у статті, показує, що „русини” – це українці, й етнологічних доказів існування русинства поза українською нацією та культурою немає.

Ключові слова: етнос, русинство, етнонім, мова, свідомість, культура.

Alexander Kojolianko. Processus ethniques en Bucovine XXI siècle (Le problème ethnonymes „ukrainiens”, les „Ruthènes”).

Cet article examine les processus ethno-politiques en Bucovine. Nous considérons le début des aspects sociaux, politiques, scientifiques et théoriques de. L'analyse scientifique faite dans l'article montre que les „Ruthènes” sont la preuve ukrainien, et il n'existe aucune preuve ethnographique de rusynism l'extérieur de la nation ukrainienne et de la culture là-bas.

Mots-clés: ethnicité, Rusynism ethnonyme, la langue, la conscience et de la culture.

Александр Кожолянко. Этнические процессы на Буковине в начале XXI века (к проблеме этнонимов „украинцы”, „русины”).

В статье исследовано этнополитические процессы в Буковине. Рассматриваются общественные, политические и научно-теоретические аспекты русинства начала XXI в. Научный анализ, проведенный в статье, показывает, что „русины” – это украинцы, и этнологических доказательств существования русинства вне украинской нации и культуры нет.

Ключевые слова: этнос, русинство, этноним, язык, сознание, культура.

Rusynism problem is relevant because a number of external and internal factors Ukrainian requiring scientific study and analysis.

First it should be noted that the ethnic Ukrainian history took place during a period of centuries complex processes that were related to both historical and geographical factors. In particular, the Carpathian mountains were a natural barrier of the normal communication between the Ukrainian, who lived on plains, and mountain terrains Pri-karpatskii, resulting in there and the stronger its specific features of the traditional culture, language and even mentality.

Significant role in shaping the specific features of culture and life of the Western

population played a political factors. For several centuries to the middle of the twentieth century. Western population were in various states (Austria, Hungary, Poland, Romania) and assimilation under the influence of prevailing in these countries gradually formed ethnic differences in culture that was the cause of the manifestation of alleged separate ethnic consciousness.

At a time when the main array Ukrainian consolidation took place and the formation of Ukrainian nation, separate groups of Ukrainian detained in its national development. According observed and preserving old ethnonim in these groups of Ukrainian – „Rusyn”.

Explore your use in northern Bukovina ethnonym „Ruthenians” from ancient times to the second decade of the twentieth century and the emergence of a new ethnonym „Ukrainian” with the approval of national and cultural movement in the province.

Different aspects of ethnic processes on Bukovyna at the beginning XXI of century is discussed on the pages of the present press and magazines. In the past by the question of the use certain to ethnonym „Ruthenian” and ethnonym „Ukrainian” occupied H. Herovsky, Г.Н. Kostelnyk, Y. Bulashev, E. Kinan and other.

By research of question of the use to ethnonym „Ruthenian” and ethnonym „Ukrainian” I. Burkut occupied on Bukovyna, A. Dobrjansky, P. Bryzkiy, H. Kojolianko, A. Kruglashev, N. Strelchuk, I. Hutkovska, I. Vorotniyk, V. Staryk, V. Pavliuk and other Swingeing majority of authors, not choosing words, unskilfully using ethnic terminology, not understanding a concept „ethnos” and his structure, from positions of former harmony of ideas and political favour, began to conduct a discussion round the ethnic processes of XXI of century in Ukraine. Therefore there was a requirement in sound the investigational uses of certain ethnonym in XIX – on XX century.

Various aspects of ethnic processes in Bukovina at the beginning of XXI century discussion on the pages of today's press. The vast majority of authors, not choosing words, awkward use ethnic terminology, without understanding the concept of „ethnic group” and its structure, with the former position of political unanimity and affection, began to debate about ethnic processes XXI century in Ukraine.

Ethnic processes beginning XXI century. Bukovina has three aspects: civil, political, scientific and theoretical. Civil aspect of the problem virtually discussion to Ukraine gained independence. But before they interpreted the law of Austria-Hungary and the Soviet Union.

In terms of building an independent and united Ukraine and open civil society in the spotlight ended up person, his rights and

freedoms, honour and dignity. Among the most important civil rights is the right to life and liberty, freedom of thought, receive and impart information, to free choice of residence within Ukraine, exit Ukraine and return home, to determine freely their ethnic origin, etc. They are all to some extent provided by the Constitution and laws of Ukraine, which are in conformity with the Universal Declaration of Human Rights, European Convention on Human Rights and other international acts. Unfortunately, now the civil and political rights in the pages of the press are considered small, often interpreted from the standpoint of narrow party and clan interests.

At the beginning of XXI century. Bukovina actively manifest the political aspects of ethnic processes. Special activity imperial and Russian-chauvinist forces which united with Communist and demonstrate after the 2010 presidential election, when the Parliament of Ukraine formed the majority of unconstitutional and Communists came to her, become a tool of big business and the mouthpiece of the Russian chauvinist forces.

In Bukovina the situation is complicated by the fact that this territory belong to the regions of Ukraine, where the combination of the geopolitical interests in Central and Eastern Europe and where to break the old Soviet communist regime had a strong party and Soviet

The ideologists of contemporary „political rusynizmu” the development of ethno-cultural communities (ethnic group or subethnos) Ukrainian people see the allocation of separate ethnos (nation) Rusyns. Further development of the political events they see in two directions. First – create a separate „Rusyn state” to include in its composition the Transcarpathian region of Ukraine and parts of the territories of nearby with Ukraine states: Romania, Slovakia, Hungary, Poland and even part of the Balkan Serbia (bachvansko-Sremska Vojvodina Ruthenians) where Ukrainian-Rusyns. Second – autonomous formation of Transcarpathian Rusyns and Bukovina Ukrainian-Rusniaks goes to the Russian

Federation. The last line strongly supported by political and scientific circles of Russia.

Bukovina territory was inhabited by people more than 100 thousand years ago. Evidence of this are numerous findings primitive flint tools and traces parking dwellings of early inhabitants period Bukovyna and nearby parts of Ukrainian territory.

There are several points of view regarding the formation of ethno-cultural communities on the territory of Ukraine, including the Bukovina. In particular, one of them indicates that the center of Indo-European culture (Aryan) as the ancestral home of the Slavs – a Danube. Here are a few millennia Trypilians there was a state Aratta, its boundaries as far west on the Danube and the Carpathians, and in the east – Dnipra¹. According to this view on the issue of ethnicity of the ancient population of Ukraine, the Slavs – direct descendants of the ancient world the state of Aratta – the country's farmers, who emerged from the vast Asia Minor to Eastern Anatolia Prydnipovya in 6200 BC The forest-steppe Aratta was the core of the formation of Indo-European peoples. The first self-Slavs – Oriyana, venety, Skolots, ruseny².

As the ethnic composition of Bukovina, then we have some data from the pre BC In written sources indicate that one of the ancient peoples who lived north of the Danube in the IX-VIII century. BC, were hety. Even before the emergence of the Scythians, they inhabited the land from the Dniester to Donu.³ Actually, hetske tribe that was located closer to the Dniester, was called Cimmerians or tarhitamy. In the middle of I millennium BC existed on the territory of Bukovina archaeological culture Slavic Ukrainian identity. Memories of the Slavs meet, particularly in the Gothic (Latin) historian Jordan „On the Origin of the Goths” (550 City). He writes: „Veneto divided into three parts: Veneto, Ants and sklaven, all of them now, for our sins, rage against us ...”⁴

Slavs in Bukovina evidenced by numerous archaeological finds in the basin of the Dniester and Prut (research led archaeologists A. Chernysh, B. Tymo-

shchuk, in the past two decades – S. Pivovarov, L. Michalina, I. Voznyy).

Some modern Moldovan settlements in Bukovina occurred in XIV-XV centuries. Most are based on place of Slavic settlements, extinct during the Mongol-Tatar invasion of the XIII century. Moldavian chronicler of the seventeenth century Miron Costin wrote that in Chernivtsi, Khotyn and Iasi and Suceava partially tsynutah (counties) in the XIV-XVI centuries. „Russians living” (ie Ukrainian).⁵

In the late eighteenth and first half of the nineteenth century natural and mechanical population growth Bukovina determined by its socio-economic development and political situation, which happened as a result of occupation of the land of Austria. Was predominant ethnic Ukrainian element, ie the land of the indigenous population were Ukrainian. They are inhabitants of the territory between the Dniester-Suceava, Ukrainian-mountaineers Bukovina Carpathian range and some settlements in the northern part Bukovyny.⁶ According to the census of 1774, Ukrainian constituted 69% of the total population region.⁷

Ukrainian Bukovina population increased, of course, also due to immigration from Galicia, skirts and other neighboring areas.

The majority of Ukrainian migrant, arriving in Bukovina, immediately return to Orthodoxy, which spread in Bukovina in the time of entering the land of the Kievan Rus' and Galicia-Volyn principality, although elements of primitive beliefs have lived long enough in religion bukovyntsi⁸.

The ancestors of modern Ukrainian territory in the West just to the early twentieth century. called themselves the ethnonym „Rusyn”. The formation and development of the Ukrainian national movement in the late nineteenth century. and intensive etnoconsolidation processes in Ukraine in the first half of the twentieth century. This ethnonym disappeared, leaving only a small part of the Ukrainian Transcarpathian region of Ukraine (less than one percent of the population of this area).

Rusyns (Rusniaks) referred to themselves as to the early twentieth century.

Ukrainian population and Bukovyna, which in the twentieth century completely moved to a modern ethnonym – „Ukrainian” and the old term „Ruthenians” in our time not seen. In this regard, Bukovyna political scientist Ihor Burkut wrote: „When there is a consolidation of the nation, then replace the old ethnonym often comes a new ...”⁹.

Division state boundaries interfere with communication between the population of Central and Western Ukraine. The vast majority of the population in the nineteenth century on Ukrainian territory were farmers who lived mostly closed life in their towns and had communicated with the inhabitants of remote villages and cities. All this led to the formation of differences in culture and dialectisms Ukrainian.

Accordingly, at some differences and differences in cultural factors tend to play some political forces with a clear or hidden purpose.

According to Ukrainian experts (O. Mys-hanych, M. Tyvodar, I. Burkut et al.), The political „problem rusynizmu” artificially created for the future violation of the territorial integrity of Ukraine, the weakening of the internal unity of the Ukrainian nation, has become particularly acute in the 90 years of the twentieth century. and in the first decade of the XXI century actually after Ukraine gained independence.

The problem of political rusynizmu, the last-mentioned time, became the subject of discussions of politicians, public figures, journalists and scholars both in Ukraine and abroad – in Slovakia, Poland, Canada, Russia, Serbia, Moldova. Part discussant vhopylas revive the idea of „political Rusynism” Galician, Carpathian and Bukovyna Muscovophiles second half of the nineteenth century, which proclaimed the existence of a distinct Rusyn nation and asked to create their own state („Ruthenian State”) on the basis of the Transcarpathian region of Ukraine and adjacent areas of Slovakia, Romania, Hungary and Poland and Serbia. A number of scientists embarked on an objective coverage of Rusyn problem¹⁰.

Back in 1991 p. already in a collapse of the Soviet Union, scientists of the Institute

of Ethnology and Anthropology of the USSR, for the sake by an empire and communist-Russian chauvinist forces began to argue that „Ruthenians – the notion of a kind with the Russians, Belarussians and Ukrainian” they are not part of it- some of these peoples.

The desire to find a theoretical basis for so beloved Moscow political Rusynism researchers led Moscow (Vasiliev et al.). To the theoretical absurdity. They have argued that ethnic groups exist only because their members are aware of their cultural affinity and contrast themselves to other similar groups. But conscious of their cultural and proximity and contrast themselves to others not only ethnic groups but also subethnos, local ethnic groups, residents of the village residents of the other, and within the village is faced opposition at farms and even streets.

In Bukovyna, for example, is sometimes acquired resistance even confrontational: the youth of the village joined in the fight with the young neighbor, invented various insulting names for residents of neighboring villages made barriers to marriage with people from other villages (villages were mostly endogenous); reluctantly passed through the village of strangers, ridiculed and kepkuvaly with customs, traditions and domestic family life of their neighbors. For example, in the village Toporivtsi, located in Bukovyna Prutska-Dniester interfluve, is still a negative attitude to the marriage of boys or girls of the village with other villages and regions¹¹. Materials ethnographic expedition Chernivtsi National University George Fedkovych 80-90s of the twentieth century. show a significant number of such confrontations and oppositions in Bukovyna between residents, mostly young people of neighboring towns.

Feeling weak argumentation evidence „Rusyn people” or „multinational people of Rus”, advocates the allocation of Rusyn-Ukrainian in a separate people or accession to the Russian people recently talking about mentality as a defining feature of ethnicity.

Not knowing the traditional folk culture Ruthenian Ukrainian, and especially folk culture of national and ethnic minorities, not wanting to waste effort on her studies, began

to talk about any special features of the mentality of the population of regions of Bukovina, Galicia, Transcarpathia repeated assertion: the national and social psychology bukovintsev and Galicians, that Rusyns were always loyal to the government, suffered even very inhumane regimes; Rusyns not yet destroyed any state; of Central European cultural and psychological mentality and others.

In presenting the thesis of „Central European mentality” supporters of Rusyn people believe that Rusyns should develop interest in their own local state. But supporters of the Rusyn people involved in respect to fixed when the state political or civic mentality tend to treat as ethnic.

The principles of ethnic conduct are inextricably linked with ethnic communities, ethnic groups, the people and their ethnic territory. We know that every nation has its own ethnic identity, which manifested ethnic traits of the people, it protects people from assimilation, stimulates the development of ethnic culture of rice. Ethnic consciousness is manifested both in public and at the individual level, the locking members of ethnic communities and the state of cultural unity.

Is it available in the Ruthenian Rusniaks (for ethnonyms nineteenth century.) Bukovina different from the defining features of Ukrainian spiritual, material culture and way of life that would be prompted to select them as a separate ethnic group?

RF Kaindl at work „Children's raids in the Eastern Carpathians” (1898) Indicates a common language, clothing, food, housing, customary ritual culture of the Ukrainian Carpathian Rusyns Prykarpattya.¹² Particular, describing the folk architecture of the Ruthenians of Bukovina, he wrote: „By its peasant resettlement estates Bukovina and Galicia are very similar. Dwelling house (hut) here, as there is largely made up of three parts: through the front door enters the house porch („mansions”), here comes right in the room „hyzhu” and left in the pantry. The latter may be absent, then the house has tworooms”¹³. Then he takes the description of construction and interior Rusyn house, compared to hut Ukrainian Carpathians, noting similarities in the structural types and methods of construction. As for

the name „Rusnak” RF Kaindl wrote: „ ... is justified, I expressed elsewhere that the name” Rusnak „is the only popular for the Ukrainian people. All Ukrainian in the lowlands and mountains, in Bukovina, Galicia and Hungary rusnakamy call themselves”¹⁴.

Thus, research and scientific analysis shows that the Ruthenians (Rusniaks) is a Ukrainian, find ethnological evidence Rusyn outside the Ukrainian nation and its culture is impossible.

ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Шилов Ю. Прародина ариев / Юрий Шилов. – К., 1995. – 744 с.; Шилов Ю. Джерела витоків української етнокультури / Юрий Шилов. – К., 2002. – 272 с.
- ² Шилов Ю. Край ушедших лет. – К., 2004, С. 228.
- ³ Партицький О. Старинна історія Галичини. – Львів, 1894. – Т. 1. – С. 260; Історія України. – К., 1991. – С. 5.
- ⁴ Иордан О происхождении и деяниях гот. – М., 1960, С. 71-72.
- ⁵ Costin M. Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Pumnul. – Bucuresti, 1959. – P. 233.
- ⁶ Martinowicz I. Historische Zeugnisse uber dieaaltesten Beherscher und Einwohner der Bukowina in der Moldau. – Czernowitz, 1887. – S. 27.
- ⁷ Kaindl R.F., Monastyrski A.B. Die Ruthenen in der Bukowina. Bd. I-II. – Czernowitz, 1889–1890. – S. 89.
- ⁸ Кожоляк Г. Етнографія Буковини. – Т.1., – Чернівці, 1999. – С. 49.
- ⁹ Буркут И. Историческая судьба галицкого и буковинского русинства. Финал. // Русин. – №3 (17).– Кишинев. – 2008. – С. 47-48.
- ¹⁰ Мишанич О.В. Карпаторусинство, його джерела й еволюція у ХХ ст. // Карпатська Україна. – 1992. – 19 листопада; Карпати нас не розлучать. – Ужгород: Срібна Земля, 1993; Турій О. Галицькі русини між московільством і українством (до питання про так зване «старорусинство») // Третій Міжнародний конгрес українців (Харків, 26-29 серпня 1996 р.). Історія. Ч. 1. – Харків, 1996; Mušinka M. Rusini – Ukrajinci – jedna národnos // Нове життя. – 1997. – № 31-32.

¹¹ Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича (МЕЕ ЧНУ). Етнографічний музей ЧНУ. – Т. 2. – 2009. – С. 12-13.

¹² Kaindl R.F. Ethnographische Streifzuge in den Ostkarpathen. Beitrage zur Hausbauforschung in Oesterreich. – Wien, 1898. – 245 s.

¹³ Kaindl R.F. Haus und Hof bei den Rusnaken // Globus. – №71. – Wien, 1897.

¹⁴ Kaindl R.F. Der Festkalender der Rusnaken und Huzulen. – Czernowitz, 1896.

ФІЛОСОФІЯ

УДК 167+80

Микола Сидоренко, Богдана Манчул,
Буковинський державний медичний університет,
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича,
Чернівці (Україна)
society@bsmu.edu.ua

ЛІНГВІСТИЧНА ПАРАДИГМА ЗНАННЯ: СТАНОВЛЕННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ

Sydorenko M.M., Manchul B. The Establishment and Potential of Linguistic Paradigm. The article considers the prerequisites of establishment, content, and peculiarities of functioning, subject sphere, methodological potential, and the limits of use of linguistic scientific paradigm in terms of contemporary humanitarian scientific methodology.

Keywords: analytical philosophy, humanitarian scientific methodology, linguistic paradigm, postmodernism, postnonclassics, philosophy of science.

Sydorenko Mykola, Manchul Bohdana. Linguistique paradigme de la connaissance: la formation et les possibilités.

Analyser les conditions de formation, le contenu, le fonctionnement de la fonction, domaine, le potentiel et les limites méthodologiques d'application de linguistique paradigme de la science dans le cadre de la méthodologie humanitaire et scientifique moderne.

Mots-clés: philosophie analytique, la méthodologie humanitaire et scientifique, paradigme linguistique, postmodernisme, la philosophie de la science postneklasyka.

Сидоренко Николай, Манчул Богдана. Лингвистическая парадигма знания: становление и возможности.

Анализируются предпосылки становления, содержание, особенности функционирования, предметная область, методологический потенциал и пределы применения лингвистической научной парадигмы в контексте новейшей гуманитарно-научной методологии.

Ключевые слова: аналитическая философия, гуманитарно-научная методология, лингвистическая парадигма, постмодернизм, постнекласика, философия науки.

Актуальність. Проблема мови є однією з ключових проблем сучасної філософії. Цю проблему можна умовно розділити на три парадигми: генетична, таксономічна і дослідна. Автори аналізують лінгвістичну парадигму як елемент сучасної гуманітарно-наукової методології, становлення якої зумовлено двома головними чинниками: по-перше, значними успіхами наук про мову, зокрема вагомими здобутками у вивченні мови науки та її методологічного потенціалу; по-друге, сучасними тенденціями розвитку філософії та методології науки, в якій лінгвістична проблематика вже понад століття посідає чільне місце, помітно впливаючи на процеси трансформації класичної науки та її методологічної самосвідомості в некласичну та постнекласичну форми.

Лінгвістична парадигма, будучи складним і диференційованим явищем у науково-методологічному дискурсі, спрямовує дослідників на виявлення людиномірно-ціннісних аспектів досліджуваної наукою реальності, тому що будь-яке знання виражається мовними засобами, які, у свою чергу, детермінують „бачення” дійсності. Мова визначає загальну картину світу, постійно змінюючись у процесі дедалі глибшого пізнання закономірностей, що лежать в її основі.

Поняттєво-категорійний апарат науки тієї чи іншої доби визначається панівною світоглядно-методологічною парадигмою – метафізично-теологічною, механістичною, діалектичною, ціннісно-гуманістичною тощо. Лінгвістична парадигма, розкриваючи природу наукової мови, еволюціонувала ра-

зом із наукою, зміною норм, ідеалів і цінностей, взірцевих теорій, науково-дослідницьких програм. У результаті вона була поширена також і на гуманітарно-наукову сферу знання. Проте цей аспект означеної проблеми сьогодні ще не досліджено достатньою мірою в контексті філософії та методології науки, чим і зумовлено вибір теми нашої наукової розвідки.

Стан фахового наукового дослідження цієї теми, передусім її парадигмально-методологічного значення, незважаючи на дедалі зростаючий обсяг літератури, з одного боку, більш ніж задовільний, проте, з іншого боку, далеко ще не завершений. Саме поняття „парадигма” введене в науковий обіг Томасом Куном, і нині залишається нечітко визначеним і розпливчастим, хоча воно вельми поширене і постійно використовується, в тому числі й у лінгвістично-методологічному дискурсі.

Аналітична парадигма наукового знання, що сформувалась у результаті так званого „лінгвістичного повороту”, здійсненого „Віденським гуртком” і його послідовниками, а саме зусиллями таких відомих теоретиків як М. Шлік, Е. Нагель, К. Гьодель, Г. Фейгль, Г. Райхенбах, Х. Франк, А. Аєр, Р. Карнап і ін., постійно вдосконалювалася, резонуючи з основними етапами становлення науки (класичний, неокласичний, постнеокласичний). У неопозитивістській філософії (Т. Кун, І. Лакатос, Ст. Тулмін, П. Фокерабенд і ін.) головний акцент було перенесено з аналізу незмінної структури знання на процеси його трансформації, пов’язаної з певними історичними етапами, які вносять істотні корективи у зміст і саму конструкцію парадигмальної науки, чим і зумовлена постійна зміна парадигм. Ці питання, крім уже згаданих мислителів, досліджували К. Попер, Д. Девідсон, Х. Патнем, У. Куайн, А. Розенберг і багато інших.

Незважаючи на відзначені досягнення, залишаються відкритими питання, пов’язані з евристичними можливостями лінгвістичної парадигми у сфері філософії та методології гуманітарних наук, актуальність яких в останні роки стрімко зростає. Саме цією обставиною зумовлено вибір теми статті, головною метою якої є цілісний, систем-

ний аналіз лінгвістичної парадигми під кутом зору нереалізованих можливостей сучасної філософії та методології гуманітарно-наукового пізнання.

Завдання, що випливають зі сформульованих у такий спосіб актуальності, мети і завдань, передбачають аналіз: основних етапів становлення та застосування в методологічно-науковому дискурсі поняття парадигми та його креативного потенціалу; парадигмально-лінгвістичних новацій у методології науки, зумовлених „лінгвістичним поворотом” і процесами гуманітаризації знання; специфіки функціонування лінгвістичної парадигми у ХХ столітті, що зумовили її гуманітарно-наукове методологічне значення; закономірностей антропологічно-гуманістичної трансформації змісту новітньої лінгвістичної парадигми знання на етапі становлення постнеокласичної науки та методології.

Робочу гіпотезу дослідження можна сформулювати у такий спосіб: історична трансформація лінгвістичної концепції переконливо свідчить про значний евристичний потенціал, який, крім успішної реалізації в природничонауковій сфері пізнання, розкриває свої методологічні можливості в гуманітарно-науковому дискурсі в цілому та його конкретних виявах – у філологічних, історичних, культурологічних, суспільно-політичних, психологічних, педагогічних, юридичних та інших науках.

Методологічним інструментарієм осмислення лінгвістичної парадигми знання, крім філософських і загальнотеоретичних підходів, є також адекватні предмету специфічні методи аналізу та формування термінології, тісно пов’язані з методами суміжних наук – культурології, соціології, психології, теорії комунікації тощо, в тому числі різних лінгвістичних дисциплін: соціо- і психолінгвістики, лінгвістики тексту і т. ін. Незважаючи на те, що будь-яке наукове дослідження мови (від творчого задуму до написання тексту) здійснюється завжди індивідуально, кожен автор має керуватися певними загальними лінгвістичними методологічними принципами і твердженнями. Однією з основних „методологем” є теза про мову як системно-структурний феномен, який налаштовує на використання

принципу цілісного й історичного підходу до відповідних об'єктів, дослідження їх у розвитку, зв'язку з іншими елементами системи.

Поняття „парадигма” лінгвістикою не запозичене з інших когнітивних практик, адже воно вперше було використане Ф. де Сосюром, який позначав ним систему форм одного й того ж слова, тобто поперечний зріз структури мови, немовби зведення таблиць відмінювання і дієвідміни.⁸ На основі цього терміна виник новий – „парадигма наукового знання”, що набув іншого, набагато ширшого значення завдяки працям американського вченого Т. Куна, який опублікував 1962 року широко відому книгу „Структура наукових революцій”. Під парадигмою він має на увазі передусім „визнані всіма наукові досягнення, які впродовж певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем і їх розв'язків”.⁶

Відповідно до загальної тенденції розвитку науки про мову (та й науки загалом) у процесі зміни лінгвістичних парадигм прослідковується стійка закономірність антропологізації цієї сфери знання, що відповідає сучасній моделі посткласичної наукової методології. „Якщо мати на увазі найзагальніші принципи наукового підходу до дослідження мови, – пише А. Зарайський, – то все розмаїття лінгвістичних концепцій, шкіл і течій можна умовно звести до трьох наукових парадигм”⁴. Першою парадигмою вважається *генетична* (історична чи еволюційна). Вона з'явилася завдяки історичному мовознавству, що було популярним у ХІХ ст., але вже на початку ХХ ст. втратило своє панівне становище. Другою лінгвістичною парадигмою, на думку цитованого автора, є *таксономічна* (системно-структурна), спрямована на виявлення внутрішньої будови складного мовного цілого, незалежна від чинника часу, проте підпорядкована принципам інваріантності та системності. „Третя дослідницька парадигма у мовознавстві, *антропоцентрична* (комунікативна, функціональна, комунікативно-прагматична, або просто *прагматична*), що формується в останні десятиліття, спирається на принцип діяльності та проголошує пріо-

ритет чинників, які забезпечують успішне використання мови суб'єктом комунікативної діяльності для досягнення своїх цілей. Цій парадигмі лінгвістика зобов'язана утвердженням чинника людини як суб'єкта діяльності в найширшому розумінні, діяльності спілкування, комунікативної та мовної діяльності, тіснішим залученням до кола людинознавчих наук. Принцип діяльності, у свою чергу, може трактуватись як реакція на применшення в таксономічному, системно-структурному мовознавстві ролі людського чинника” [там само]. При цьому підкреслюється, що висунання на передній план того чи того принципу не веде до повної заміни однієї лінгвістичної парадигми іншою, а лише до зміни акцентів і пріоритетів.

На думку В. Маслової, в сучасній лінгвістиці немає однозначного підходу до виокремлення парадигм, зміна яких і становить історію мовознавства. Наприклад, Ю. Караулов називає історичну, психологічну, системно-структурну та соціальну парадигми, В. Постовалова – іманентно-семіологічну, антропологічну, теоантропокосмічну парадигми, Е. Кубрякова – традиційну, генеративну, когнітивну та комунікативну. Сама ж авторка виокремлює порівняльно-історичну, системно-структурну й антропоцентричну.⁸

Поняття наукової парадигми містить значний антропологічний смисл, експлікуючи тенденцію становлення антропоцентричної філософії науки, що має в тому числі й аксіологічне підґрунтя. Це не просто теорія, зумовлена своїм об'єктом дослідження, а вельми специфічна теорія, здатна бути зразком для наслідування, тобто вона значною мірою детермінована соціальними чинниками, пов'язаними з людськими стосунками між ученими. „Теорія може стати основою для *парадигми*, якщо наукове співтовариство починає визнавати її зразком для наслідування. У такому слововживанні *парадигма* – щось на кшталт почесного звання („заслужена теорія” чи „заслужений науковий напрям”), яке згадується при констатації успіхів, досягнутих розроблювачами цієї теорії. У розмові про теорію у фокусі

уваги перебуває об'єкт теоретичного пояснення. А вживаючи термін *парадигма*, мають на увазі передусім людський чинник теоретичних пояснень і схему, за якою дослідження здійснюється, протоколюється та інтерпретується”.²

Цей антропологічний аспект наукової парадигми є чи не найважливішим у концепції Т. Куна. Саме він відкрив широку перспективу плідного використання цього поняття філософами і методологами науки. „Термін *наукова парадигма* за межами наукової метамови починає вживатися більш-менш часто на межі XIX і XX ст. Однак „зоряна година” його пробіла в середині XX століття, коли стало ясно, що від людського чинника не можна відмахнутися навіть у так званих „точних” науках. Причому водночас цей термін одержав нове, „кунівське” значення, що не збігається ні з етимологічним, ані з тими, які зареєстровані в західноєвропейських і російській мовах упродовж багатьох сторіч”.³

Водночас давно помічено, що спонтанне поширення терміна „парадигма” має своєю негативною стороною втрату цілісного смислу, що вкладався в нього Т. Куном. Окремі дослідники наголошують на тому, що лише біля 10 % авторів наукових статей у сфері гуманітарного знання, в заголовку яких є слово „парадигма”, посилаються на Т. Куна, що спонукає до більш ретельного вивчення історії виникнення та розвитку поняття „наукова парадигма”, з'ясування його семантичного діапазону, застосованості в лінгвістичних дослідженнях, аналізу різновидів парадигм у сфері лінгвістичного знання тощо.¹² У результаті словосполучення „наукова парадигма” перетворюється на своєрідну „проформу”, здатну замінювати різні близькі за змістом поняття.¹⁰ Про це варто пам'ятати, використовуючи поняття „парадигма” в аналізі різних усталених програм і методологічних взірців у контексті сучасної філософії науки.

Вживання в текстах, у тому числі й лінгвістичного спрямування, поняття „парадигма” також уже стало своєрідною модою чи навіть ознакою наукової респектабельності. Проте не в цьому секрет його

надзвичайної популярності. Воно виконує важливу пізнавальну функцію, маючи для цього всі явні та неявні підстави. Варто зазначити, що цьому поняттю в лінгвістичних ученнях надається перевага з-поміж інших близьких за змістом концептів, адже „незважаючи на явні переваги теорії науково-дослідних програм І. Лакатоса над парадигмою Т. Куна, епістемою М. Фуко, стилем мислення М. Борна, наукове лінгвістичне співтовариство воліє використовувати звичне поняття *наукової парадигми* в її первісному трактуванні як *визнані всіма наукові досягнення, котрі упродовж певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем і їх розв'язків*”.¹⁰

Кунівська концепція парадигмального розвитку науки набула поширення в історіографії лінгвістики. Дослідники історії мови по-різному трактували її парадигмальний статус. Якщо частина їх намагалася поширити цю модель на всю історію мовознавства, починаючи від античності, то решта переконана, що поняття парадигми доречно використовувати лише стосовно XIX-XX століть, коли власне й виникли перші лінгвістичні парадигми.¹⁴

Треба бути вельми обережним у спробах виявити витоки сучасної лінгвістичної парадигми. Кому з видатних лінгвістів судилося закласти підвалини сучасної лінгвістичної парадигми? Часто можна почути ім'я В. фон Гумбольдта. Проте, на думку Б. Мальмберга, концепція цього мислителя навіть і не претендувала на створення нової парадигми, оскільки його підхід до мови як до „невичерпно відкритої можливості” (*unbegrenzt offene Moglichkeit*) істотно відрізняється від більш пізніх структуралістських концепцій, котрі справді можна вважати парадигмами, оскільки в їх основі лежить погляд на мову як на закриту систему.¹³

Становлення, розвиток, обґрунтування лінгвістичних ідей часто описується як зміна парадигм, але при цьому не завжди ясно, що ж таке теоретична парадигма в лінгвістиці. Дослідники, спираючись на кунівську концепцію, по-різному визначають цей феномен, але головний смисл його за-

лишається незмінним. „Під парадигмою наукового знання в лінгвістиці розуміють певний підхід, теорію, модель або метод дослідження, що дістали широке визнання в лінгвістичному співтоваристві”.¹⁰ Формулюється також робоче визначення в його, так би мовити, „найслабшій” формі: „етап, який описується історично як домінування тієї чи тієї проблематики у певну історичну добу, що визначає також методи аналізу, властиві тому чи тому етапу еволюції лінгвістичного знання”.¹ При цьому під „проблематикою” розуміється певна сукупність проблем, які пов’язані з осмислюваною стороною мовного феномену. Зрозуміло, що такі проблеми є нескінченними, проте вони „вписуються” в загальноприйнятту в цей час у певному науковому співтоваристві парадигму. „Висуваючи тезу про те, що жодна з існуючих наукових лінгвістичних моделей не в змозі охопити всі сторони мовного феномену, ми використовуємо концепт теоретичної парадигми для виявлення основних проблематик поля дослідження, характерних для тієї чи тієї історичної доби, а також адекватних для їх вивчення методів”.¹

Зрозуміти суть лінгвістичної парадигми знання можна лише в контексті так званого „лінгвістичного повороту”, що стався в 50-і роки минулого сторіччя. Завдяки йому класична парадигма філософування (філософія свідомості) змінилася неокласичною – філософією мови. Це означало, що дослідження мови відкриває доступ до будь-якої сфери життєвого світу людини, оскільки кожен її елемент має знакову природу. Сам світ осмислюється не як суб’єктно-об’єктна взаємодія, а як дискурс. Отже, лінгвістичний поворот і справді змінив парадигмальні основи філософування.

Крім того, лінгвістичний поворот було здійснено в тісному взаємозв’язку з процесами, які паралельно відбувалися в науці та її методологічній самосвідомості, що дало новий поштовх становленню новітньої філософії науки. „У другій половині XX сторіччя відбулася трансформація поглядів на специфіку розвитку науки (Томас Кун, Імре Лакатос, Джордж Агассі), щодо критеріїв науковості (Карл Поп-

пер, Вільям Ньютон-Сміт, Хіларі Патнем), з’явилась ідея про комунікативну форму наукового знання та про його соціальну природу (Томас Кун, Ларрі Лаудан, Майкл Дамміт), нарешті, з’явилися ознаки формування нової концепції істини (Уїллард Куайн, Дональд Девідсон), змінились уявлення про взаємовідношення між теоріями та різними науковими методологіями (Пол Феєрабенд). З іншого боку, практично кожен член співтовариства філософів декларував своє критичне ставлення до попередньої концепції науки. А саме, до того уявлення про науку, яке найчіткіше було висловлене в програмі неопозитивізму. Дослідження всіх цих елементів загально-оновлення методологічної культури науки в контексті лінгвістичного повороту дозволяють виокремити їх систематичний характер”.⁹

Саме криза позитивізму породила широкий інтелектуальний рух, який наприкінці XIX ст. став основою формування лінгвістичної парадигми. Її відправним пунктом стало нове розуміння свідомості та його ролі в соціальному пізнанні. „Не кажучи про революцію у фізиці, що перевернула картину світу, створену галілейською наукою, занадто оптимістична концепція свідомості не відповідала соціально-психологічному клімату кінця сторіччя. Тоді здавалося, начебто проблему свідомості можна розв’язати, відкинувши поверхневі констатації здорового глузду та виявивши приховані механізми, які визначають те, що ми думаємо, або вважаємо, що думаємо. Народження сучасної системи соціальних наук, головним предметом яких стає загадка свідомості, можна трактувати як один із виявів кризи позитивізму. Але разом із цією системою народились і нові переконання, що домінують з того часу над дослідженням свідомості: якщо головний предмет соціальних наук – свідомість, то свідомість і вивчається головною наукою, які намагаються бути соціальними. Цей тісний зв’язок між свідомістю та соціальними науками є однією з базових інтуїцій лінгвістичної парадигми”.⁵

В еволюції парадигмального підходу до вивчення мови знову ж таки варто відзначити роль антропоцентристських ідей, адже лінгвістична філософія стала трактувати мову в її зв'язку з людиною, культурою, соціумом. Ідея антропоцентричності мови чи не найважливіша в сучасній лінгвістиці. Лінгвістичний аналіз уже не зводиться до виявлення різних аспектів і характеристик мови. У вивченні мови найважливішим є модус її існування, тобто людина. А це і є антропоцентризм. У самій лінгвістичній філософії сформувалась антропоцентрична парадигма, що переводить інтереси дослідника з об'єкта на суб'єкт пізнання, спонукає вивчати людину в мові та мову в людині. Йдеться, зокрема про когнітивну лінгвістику і лінгвокультурологію.⁷ Настає новий етап вивчення системи і структури мови змінилася новою вимогою – досліджувати саму мовну здатність, мовну компетенцію носія мови, а також знання про світ, які фіксуються мовою. З такого погляду людина стає „мірою всіх речей”, центром світу і самої мови. „Вона стає носієм вселюдських і специфічних національно-культурних цінностей. Тому на перший план виходять проблеми культури як універсального коду та комунікації – фундаментального виду взаємодії між людьми”.⁸ Мову і мислення часто трактують як інтеріоризований соціальний процес, який підпорядковується законам соціальної комунікації.

Мова безпосередньо визначає мислення. На думку Е. Сепіра й Б. Уорфа, мова відіграє визначальну роль у структуруванні мислення. Біхевіористська лінгвістика трактує мислення як інтеріоризовану мовну поведінку. Незважаючи на існування різних шкіл і, відповідно, парадигм, у лінгвістиці вихідна ідея залишається незмінною. Так, „герменевтика (не стільки суб'єктивістська герменевтика М. Гайдегера і філософія культури М. Бахтіна) була відзначена тією ж тенденцією: прийнятий нею шлях „занурення” суб'єкта у світ пролягав передусім через „занурення” суб'єкта у мовне середовище”.⁵

Тож, як бачимо, в проблемному полі лінгвістичної парадигми знання формується

сучасний тип філософування. Його характерною рисою називають „уявлення про мову як єдину форму контакту людини зі світом, оскільки будь-які наші інтеракції будуть мати символічну форму, причому це не означає, що мова є єдиною реальністю: існування мови свідчить про існування і позамовної реальності”.⁹

Якщо сосюрівська парадигма ототожнювала мову з абстрактною та ідеальною системою, далекою від реального мовлення, а структуралізм акцентував увагу на такій же ідеальній системі та мовній нормі, то згодом жорстке розмежування мови і мовлення, синхронії та діахронії, норми і відхилення від неї, усного та письмового поступається місцем „лінгвістиці мовного існування”, зосередженій на вивченні людини, зануреної у мову як живу стихію. Сьогодні лінгвісти, психологи, соціологи і філософи науки дедалі частіше схиляються до цієї думки, погоджуючись із твердженням, що життя по суті є „мовним існуванням особистості” (М. Гаспаров). Вивчення мови як абстрактної системи знаків змінюється її комплексним аналізом, у центр якого поставлено неповторну людську особистість.

У такому розумінні лінгвістика стає конгеніальною постнекласичній науці та постмодерністському теоретичному дискурсу, що долає дихотомічне протиставлення гуманітарного та природничо-наукового знання. Гуманітарні науки приречені на політеоретичність, а отже, на відсутність єдиного парадигматичного стандарту. Плюралізм і поліпарадигмальність є специфічною сутнісною властивістю гуманітаристики. У мовознавстві навряд чи коли-небудь закінчиться „суперечка про парадигми” (*Paradigmen-debatte*), в якій мова йде не стільки про розширення набору „позитивних знань”, – як у „нормальних” науках, – скільки про злободенність і застосованість тих або тих теоретичних пояснень до фактів, про їхню парадигмальність.¹¹ З огляду ж на те, що „однаковість” – риса модерну, а „множинність” і „багатозначність” – риси постмодерну, можна сказати, що гуманітарні дисципліни первісно несли в собі постмодернізм.²

Насамкінець варто зазначити, що сучасна лінгвістична парадигма не тотожна жодній з існуючих теорій мислення. Понад те, вона сама не може вважатися такою теорією. Це радше набір припущень, окремі комбінації яких породжують базові інтуїції різних, інколи взаємовиключних теорій, об'єднаних за принципом „сімейної подібності”. До того ж складається враження, що лінгвістична парадигма навіть у такому вигляді вже не здатна розвиватись. „Як постмодерністські теорії дискурсу, так і *nes plus ultra* модерністські теорії комп'ютерного розуму обмежуються замкнутим усесвітом знаків. Немає жодних ознак, які вказували б на те, що ці течії спроможні підірвати зсередини створені ними автореференціальні системи. За цих умов можна очікувати спроб радикального переосмислення лінгвістичної парадигми”.⁵

Висновки. Поняття „парадигма”, сягаючи своїм етимологічним корінням античності, введене у науковий обіг Т. Куном. Його методологічний потенціал і досі цілковито не вичерпано, про що свідчать усілякі спроби експлікувати його зміст у найрізноманітніших епістемологічних контекстах, одним із яких є лінгвістична дослідницька програма філософії та методології науки.

Лінгвістичний поворот у філософії, відкривши нову сферу методологічного самовизначення науки, пов'язану з чіткою демаркацією наукового та позанаукового знання, в кінцевому підсумку привів до усвідомлення світоглядної, соціокультурної та мовної зумовленості будь-якого знання, що підштовхнуло до наповнення лінгвістичної парадигми гуманітарними смислами і до більш універсальних інтерпретацій притаманного їй евристичного потенціалу.

У контексті філософії науки ХХ ст. лінгвістичні дослідження здобули статус авторитетної наукової парадигми. Постійно змінювалися школи і напрями, загальні уявлення про мову та способи її дослідження, проте відбувалося все це в єдиному проблемному полі лінгвістичної парадигми. У другій половині ХХ століття стало зрозуміло, що в науковому тексті головним є не стільки використання готових мовних засобів, які можуть гарантувати об'єктивність,

точність, ясність і т. ін., скільки особливий тип спілкування, мислення, що науковий текст є специфічною формою викладу, головна роль у якому належить авторові – суб'єктові знання та пізнання.

Серед проблем, які не вдалося проаналізувати в цій розвідці, проте важливих і таких, які відкривають *перспективу подальшого вивчення*, можна назвати лінгвістичні аспекти аналізу проблем Інтернету. Річ у тім, що специфічного дослідницького іструментарію аналізу Інтернет-текстів, Інтернет-комунікації сьогодні не створено. Не кращі справи з термінологією, позаяк адаптуються терміни суміжних дисциплін, а нові створюються повільно. У сучасній методології науки дедалі більшого значення набуватимуть питання про те, як людина використовує мову в новому глобалізованому, електронному та постійно змінюваному світі реального та віртуального буття.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Анисимова Н.П. К построению курса истории лингвистических учений: историко-эпистемологический подход [Електронний ресурс] / Н.П. Анисимова. – Режим доступу: <http://rgf.tversu.ru/node/490>

² Демьянков В.З. Парадигма в лингвистике и теории языка / В.З. Демьянков // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: Сб. в честь Е.С. Кубряковой; [отв. ред. Н.К. Рябцева]. – М.: Языки славянских культур, 2009. – (Studia philologica). – С.27-37.

³ Демьянков В.З. Термин парадигма в обычном языке и в лингвистике / В.З. Демьянков // Парадигмы научного знания в современной лингвистике: Сб. научных трудов. – М.: ИНИОН РАН, 2006. – С. 15-40.

⁴ Зарайский А.А. Специфика и место историко-лингвистического исследования в науковедении. [Електр. ресурс] / Режим доступу: http://ski.renet.ru/Juornal_3_2010/Zaraiskii.html

⁵ Копосов Н.Е. Замкнутая вселенная символов: к истории лингвистической парадигмы / Н.Е. Копосов // Социологический журнал. – 1997. – № 4. [Електр. ресурс] / Режим доступу: <http://www.socjournal.ru/article/364>

⁶ Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун; [пер. с англ. И. З. Налетова., общ ред. и послесловие С.Р. Миклулинского и Л.А. Марковой]. – М., Прогресс, 1975. – 288 с.

⁷ Маслова В.А. Лингвокультурология: [учеб. пособие] / В.А. Маслова. – М. : Издат. центр „Академия”, 2001. – С.6-8.

⁸ Маслова В. А. Современные направления в лингвистике: [учеб. пособ. для студ. высш. завед.] / В.А. Маслова. – М.: Издательский центр „Академия”, 2008. – 272 с.

⁹ Пряженцева К. В. Лінгвістичний поворот в філософії та його вплив на філософію науки. Автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.09 / К.В. Пряженцева; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2000. – 16 с. – укр. Автореф. дис. канд. філос. наук. – К., 2000.

10. Хомутова Т.Н. Научные парадигмы в лингвистике [Електр. ресурс] / Т.Н. Хомутова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 35 (173). – Реж. доступу: <http://www.lib.csu.ru/vch/173/028.pdf>

¹¹ Kopperschmidt J. Rhetorica: Aufsätze zur Theorie, Geschichte und Praxis der Rhetorik. – Hildesheim etc., 1985. – XII, 229 S.

¹² Maasen S. Metaphors and the Dynamics of Knowledge / S. Maasen, P. Weingart. – L.; N.-Y.: Routledge, 2000. – P. 83.

¹³ Malmberg B. Wilhelm von Humboldt und spätere Linguistik / Hrsg. Bahner W., Schildt J.V.D. // Proceedings of the Fourteenth International Congress of Linguists: Berlin (GDR), Aug. 10 – Aug. 15 1987. – B., 1990. S. 19-29.

¹⁴ Verburg P. Vicissitudes of Paradigms / P. Verburg // Hymes D. (ed.). Studies in the History of Linguistics: Traditions and Paradigms / ed. D. Hymes. Bloomington. – L: Indiana Univ. Press, 1974. – P. 191-230.

УДК:111.12:141.

Наталія Скрицька,
Буковинський державний медичний університет,
Чернівці (Україна),
fedorkiv.1712@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОГО ПОЛЯ МЕТАФІЗИЧНИХ КАТЕГОРІЙ В ПРОСТОРИ ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ ПІЗНЬОЇ СХОЛАСТИКИ

Skrytska Natalya. The Formation of the Subject Field of Metaphysical Categories in Terms of Philosophical Ideas of Late Scholastics.

The article considers the nature of such metaphysical concepts as essence, being, God, substance, logical quantifier on the basis of ideas of the late scholastics and of Duns Scot and William Ockham in particular. An attempt is made to learn and investigate intercommunication between metaphysical concepts and their further integration in the epistemological dimension. Continuing research of the most prominent scholastics of the 13th century the author analyzes contradictions and ambiguousness of their ideas toward the use of any concept. It is shown that interconnection of metaphysical concepts, real essence and rational essence in particular is a necessity. It serves as a base for the origin of epistemological metaphysics during the late of scholastics.

Key-words: essence, being, God, universal, substance, concept, metaphysic, general, univocal, logical quantifier “all”.

Skrytska Natalya. La Formation du domaine des catégories métaphysiques dans l'espace des idées philosophiques de la fin de la scolastique.

Dans cet article on examine la nature de l'origine de ces concepts métaphysiques que la nature, l'être, l'existence, la substance, le Dieu, universel, concept logique de «tout» basé sur les idées de la fin des scolastiques, en particulier en utilisant la source Duns Scot et Wilm Occam. Une tentative d'étudier plus avant et d'étudier la relation entre les concepts métaphysiques et leur intégration ultérieure dans la dimension épistémologique. Poursuivre les recherches les plus grands scolastiques XIII – XIV siècles - J. Scott et V. Occam – une tentative pour identifier les conflits et l'ambiguïté dans leurs points de vue sur l'utilisation d'un concept. Il est montré que la relation des concepts métaphysiques est essentiel et constitue la base de l'émergence de la métaphysique épistémologiques à la fin des scolastiques.

Mots-clés: être, essence, existence, Dieu, universaux, substance, concepts, métaphysique, générale, universelle.

Скрыцкая Наталия. Формирование предметного поля метафизических категорий в пространстве философских идей поздней схоластики.

Исследована природа происхождения таких метафизических понятий как сущность, сущее, бытие, Бог, всеобщность, субстанция, универсалия, унивокальное, логический квантор „все” в философских идеях поздней схоластики, в частности на основе первоисточников Дунса Скота и Вильяма Оккама. Сделана попытка более детально выучить и исследовать взаимосвязь между метафизическими понятиями с их дальнейшей интеграцией в гносеологическое измерение. Продолжая исследования самих выдающихся схоластов XIV века – Д Скота и В. Оккама – сделано попытку выявить противоречие и неоднозначность в их взглядах на использование того или другого понятия. Показано, что взаимосвязь метафизических понятий, особенно реально сущего и мыслящего сущего, есть необходимым и служит основой для зарождения гносеологической метафизики в эпоху поздней схоластики.

Ключевые слова: сущее, сущность, бытие, Бог, универсалия, субстанция, понятие, метафизика, общее, универсальное, унивокальное, логический квантор „все”.

Метафізична площина таких категорій як сутність, суще, буття, всезагальність, універсалия, субстанція, акциденція, улівокальне у філософських концепціях пізньої схоластики (XIII – XIV ст.) перейшла в АПСНІМ. – 2014. – № 1 (1)

гносеологічний вимір. Яскравим доведеним цьому є філософські ідеї Дунса Скота, Вільма Оккама, Альберта фон Больштедта, Роджера Бекона, Майстера Екхарта та ін. Проте повністю позбутися розуміння кате-

горій в метафізичному вимірі не доводиться. А тому ми вправі вести мову про зародження гносеологічної метафізики саме в епоху пізньої схоластики.

Проблема метафізичних понять, та й метафізики в цілому, завжди була й залишається *актуальною*. Метафізичні категорії, які брали свій початок в схоластичних доктринах богослов'я та філософії, поступово перейшли в русло нових наукових досліджень. Так, без метафізичної реальності стають неможливими ні наука, ні звичайне усвідомлення існуючого. А тому, набувши найвищого розквіту саме в епоху пізньої схоластики, метафізичні поняття визначають увесь подальший розвиток філософської думки та науки в цілому.

Мета статті полягає в дослідженні та розкритті метафізичних категорій пізньої схоластики з їх подальшою актуалізацією на розвиток метафізичних учень в руслі гносеології.

З поставленої мети впливають такі *завдання*: дослідити багатозначність тлумачення поняття „сущє” (ens) в теологічному та філософському аспектах; виявити гносеологічний зв'язок між сущим та буттям, сущим та Богом; довести належність терміну „сущє” до логіки на основі учень Дунса Скота та Вільма Оккама; показати взаємозв'язок між розумінням реального сущого та здатністю його пізнання (гносеологією); дослідити взаємозв'язок між сущим як безкінечністю та Богом як Творцем; визначити онтологічну та гносеологічну природу поняття „сутність” та пов'язати його із творчістю Бога на основі філософських ідей Д. Скота; проаналізувати сутність з точки зору етичної проблематики, використовуючи поняття волі, свободи, любові.

Об'єктом дослідження виступають такі метафізичні поняття як сущє, сутність, Бог, буття, унівокальне, логічний квантор „все”, субстанція, універсалія та інші.

Предмет дослідження полягає у виявленні взаємозв'язку між вищезазначеними поняттями та їх подальше втілення в розвиток філософських, теологічних та наукових ідей.

Філософська проблематика метафізичних категорій є достатньо дослідженою в українській та зарубіжній філософській думці. Однак ми намагаємося провести власне дослідження на основі першоджерел авторів середньовічної схоластичної доктрини Вільяма Оккама та Дунса Скота і показати власний погляд на розкриття ними метафізичної проблематики. Також значної уваги заслуговує праця Е. Жільсона, французького філософа, який намагався якнайповніше розкрити становлення філософських ідей середньовічної філософії, починаючи з часів апологетики та закінчуючи пізньою схоластикою. Його глибинне філософське підґрунтя дало можливість побачити всю „сутність” західноєвропейської філософії часів Середньовіччя.

Пояснюючи поняття сущє (ens), ми відносимо його до царини метафізики. Воно належить до трансцендентного бачення та співпадає з найголовнішим атрибутом Бога. Оскільки Бога, як і сущє, ми не можемо побачити, відчутти на дотик, а лише сприйняти Його існування на віру, тому й вправі вести мову про трансценденталію сущого як такого.

Вперше про природу сущого заговорив Арістотель. Так у IV-ій книзі „Метафізика” філософ зауважує, що „про сущє йдеться у різних значеннях, проте, завжди у відношенні до першого, з огляду на якусь спільну природу, і не цілком еквівокативно”¹. Стагірит також наполягав на багатозначності поняття „сущє”.

Сущє не має однозначного визначення та й не мало в епоху Середньовіччя, незважаючи на богословську проблематику і тлумачення філософських термінів в релігійному руслі. По-різному визначали сущє філософи пізньої схоластики – Д. Скот, В. Оккам, Суарес та ін. Однак, всі вони дотримувались одностайності в тому, щоб надати цілісності цьому поняттю, чого й вимагало формування єдиної філософської системи.

Як може утворитись сущє? Це питання вперше в пізній середньовічній доктрині поставив Дунс Скот та відповів на нього наступним чином: „Або ж нічим, або самим собою, або іншим. Воно не може бути

створене нічим, так ніщо не може бути причиною чогось; воно не може бути створене самим собою, бо не являється причиною самого себе; відповідно, воно повинно отримати буття від чогось”.³

З цього випливає неоднозначність тлумачення поняття суцього та його приналежність до метафізичних основ. Однак, нечіткість та невизначеність у тлумаченні все ж наводили філософа на думку про необхідність віднесення суцього до категорії буття.

В. Оккам, який критикував чимало ідей свого попередника Дунса Скота, поділяв твердження мислителя щодо визначення поняття суцього. „По-перше, суще, – пише схоласт, – це просте поняття; по-друге, суще відноситься до всього того, припущення існування якого не містить в собі жодних суперечностей”.⁶

Вищезазначене поняття можна й логічно довести. Це намагався зробити Д. Скот. „Припустимо, – пише філософ, – що це А; якщо А – абсолютне перше, то ми отримуємо наш висновок; якщо А – не перше, то воно являється вторинною причиною, яка має іншу причину. Припустимо, що ця попередня причина є В, і створимо відносно неї те ж судження, що відносно А: в цьому випадку ми або дійдемо в майбутнє, що абсурдно, оскільки тоді ніщо не буде володіти створеним через відсутність першопричини, або ж залишитись на абсолютному першому, що й слід було довести”.³

Прикладом віднесення суцього до сфери логіки є також використання цього поняття Вільмом Оккамом. „Поняття [термін] „суще” співвідноситься з деяким поняттям, загальним для всіх речей, і називається *in quid* в тому значенні, в якому називається *in quid* трансценденталія”.⁶ Виходячи з цього, схоласт розрізняє два види суцього – абсолютне та відносне, які не стосуються суцього як такого, а тільки позначають термінологію.

Принциповою є позиція розділення Оккамом онтологічного розуміння між реальним сущим (*ens realis*) та мисленнєвим сущим (*ens rationis*). Під реальним сущим філософ зазвичай розуміє „будь-який предмет, який насправді існує в силу природи

речей”.⁴ Мисленнєве ж суще не може знаходитись ні в чому, окрім розуму. Реальне суще належить кожному предмету в силу природи речей. Проте, іноді реальне суще належить сущому, яке знаходиться поза свідомістю (*extra animam*). Тоді мисленнєве суще не входить в реальне суще.

Особливе місце в онтології В. Оккама займає поняття актуального суцього (*ens in actu*), яке зближується з поняттям первинної матерії. Синонімом первинної чи першоматерії може бути „праматерія” Арістотеля.

Незважаючи на критику В. Оккамом чимало філософських ідей Д. Скота, все ж їхні учення багато в чому схожі. Так, схожість понять проявляється в понятті *ens*. Сущє, згідно з поглядами Д. Скота, – це просте (*simplex*) поняття. Сущє належить всьому, існування якого не містить в собі ніяких суперечностей. В. Оккам погоджується з таким розумінням, а також запозичує у свого попередника ідею трактування суцього в матеріальному значенні. „Природне суще, як таке, є те, буття якого не залежить від духу. (...*cuius esse non dependent at anima*)”⁴.

Проте Д. Скот веде також мову про безкінечне суще та кінечне творіння. Кінечним сущим виступає світ, який може існувати, а може й не існувати. Цю ідею висунув ще Ф. Аквінський, створюючи 5 аргументів доказів буття Бога. Безкінечним завжди виступає Бог як кінцева причина та мета всього суцього.

Інакше кажучи, у понятті „суще” ми можемо осягнути, що є Бог. Виражаючи Бога в таких словах, як Благий, Мудрий, Всемогутній, Вище Благо, Вища Краса, Істина, Бог пізнається нами ніби акцидентально. Для того, щоб вникнути у його внутрішню основу, заглибитись у природу, усвідомити божественну сутність, слід звернутися до такого поняття, як суще.

Крім того, у своїх філософських поглядах Д. Скот намагається показати, що серед усіх інших сущих є певне суще, яке являється першим продукуючим або діючим сущим, метою всього, що й, в кінцевому підсумку, є ознаками першого не скінченного суцього, тобто Бога.

Також середньовічні схоласти поняття суще пов'язували зі загальністю та наполягали на означенні його як субстанції. Сущє може містити в собі всі акциденції – загальне, одиничне, множинне, кількісне, якісне, тобто його якості. Проте, як зазначає В. Оккам, суще є поняттям метафізичним, та, переходячи до іншої аналогії, що воно (сущє) лежить в розумі. „... Сущє розуміється лише поняттям в розумі, а не субстанція чи акциденція”.⁶ Продовжуючи думку, філософ робить висновки: „Відповідно, „сущє” розуміє лише самого себе, тобто поняття сущого, а це поняття є суб'єктом метафізичним”.⁶

Якщо під сущим (ens) розуміти всі види буття – конечні, безконечні, – то метафізика має своїм предметом розгляду всі без винятку види буття, а отже, й буття Бога, тому що Бог, згідно з твердженнями середньовічних мислителів, є також певним нескінченим та абсолютним сущим. Таким чином, в аспекті власного буття Бог може розглядатись як об'єкт чи предмет метафізики. З цього можна зробити висновок, що предмет метафізики (щоправда не в усій його цілісності) може збігатися з богослов'ям, що, на перший погляд, відповідає позиції Арістотеля.

Продовжувач схоластичної доктрини Д. Скот разом із поняттям „сущє” аналізує поняття „сутність” та прирівнює його до предметно-речовинного світу. Крім того, філософ відзначає, що сутністю наділений і Бог. Так, в другому розділі праці Д. Скота „Вибране”, читаємо, що „...в перший момент Бог знає свою сутність в ній самій і абсолютно”.⁸ Однак схоласт відзначає, що сутність є значно пізнішою на відміну від безкінечної сутності Бога.

Єдиною причиною, чому Бог творить щось, тобто річ, – це його воля, і „єдиною причиною вибору, який Він (Бог, - авт.) зробив, полягає в тому, що Божа воля – це Його воля”.³ Згідно власної волі, Бог також творить сутності. Відповідно, наголошує мислитель, істинними сутностями є лише ті, які уже створені Богом або перебувають у його задумі.

Однак думка Д. Скота полягає в тому, що сутності, тобто всі речі, підпорядковуються тільки поняттю добра. Якщо Бог

забажає створити якусь річ, то вона буде хорошою за своєю сутністю.

Пов'язуючи сутність із задумом та творчістю Бога, Д. Скот також наголошує на тому, що сутність апелює до універсальності. „Кожній універсальності, – вважає Д. Скот, – відповідає в реальності визначена ступінь сутності”.⁸ Універсальність, за Д. Скотом, – це „продукт інтелекту, який має основу в речах”.³ Виходячи з цього, схоласт продовжує: „Невизначеність сутності надала нам матерію, а наш діючий інтелект повинен лише, так би мовити, зібрати її в індивідах, що надати їй індивідуальності”.³ Схоласт робить також висновок, що сутність є нейтральною до універсального та індивідуального, але вона „обов'язково містить і те й інше”.³

Слід відзначити й те, що поняття сутність, згідно з середньовічними схоластами, необхідно пов'язана з Богом. Д. Скот, погляди якого (як і інших схоластів) збігались з мисленням Арістотеля, метафізичною сутністю визначав першопричину, яка є основою створення першобуття, а також можливого та необхідного, дійсного та реального тощо. Згідно з поглядами філософа, першопричина „визначається законами чистої розумної необхідності”.⁸ Першопричина завжди творить, проте не втручається в саме творення, на відміну від Бога.

Бог – це також безкінечність нашого пізнання. Підтверджуючи цю ідею, Д. Скот пише наступне: „Це безкінечне, про що ми можемо зробити висновок, ми не можемо, звісно, зрозуміти, і все, що ми про нього говоримо, носить на собі явні ознаки нашого безсилля”.⁸ Під таким безсиллям мислитель розуміє неможливість міркувати про сутність та існування Бога за допомогою розуму. „Природний розум, – пише Д. Скот, – не може осмислити абсолютну всемогутність Бога, не вдаючись до існування вторинних причин”.⁸ Абсолютну сутність Бога, поняття добра та зла може вивчати лише теологія. Філософ продовжує: „Бог – це стала безкінечність в бутті, і внаслідок цього Він присутній в усій своїй сутності; Бог – вольовий і вільний діяч та абсолютна всемогутність”.⁸ Саме ці атри-

бути, як вважає схоласт, є об'єктами релігійної віри, а не філософського пізнання.

Згідно з В. Оккамом, поняття Бога можна розуміти двояко. По-перше, „Бог є щось, що найблагородніше і краще всього, від нього відмінного”, по-друге, „Бог є те, краще і благородніше чого немає”.⁸ Проте, без епістемологічного пізнання саму сутність Бога зрозуміти неможливо. На підтвердження цього середньовічний схоласт під поняттям Бога розуміє безкінечне суще, „більш благородне, ніж безкінечність [множинність] будь-яких [сущих] іншого типу...І при такому розумінні [поняття] Бога не очевидне, якщо виходити з можливостей природного пізнання; відповідно при такому розумінні [поняття] Бог природним чином і з очевидністю про Бога нічого не можна сказати”⁸. Або ж, запитуючи про пізнання Бога: „Пізнаю я Його [Бога, авт.] в Ньому Самому чи в іншому?” І відповідає: „В Ньому Самому, бо я не пізнаю його ні інтуїтивно, ні абстраговано. Те, що я не пізнаю інтуїтивно, очевидно. Але й не абстраговано, оскільки абстраговане пізнання завжди являє собою інтуїтивне...”⁸.

Цікавою щодо визначення внутрішньої „інтенції” поняття „сутність” є філософська теорія Франциска із Мейрона (помер прибіл. 1328р.), творчість якого часто плутають з творчістю самого Д. Скота. Теорію Д. Скота „внутрішніх способів буття” Франциск трактує по-своєму. Так, сутність Бога спочатку ним трактується як просто „сутність”, далі – як „саме ця сутність”, наступне – як „ось ця безкінечна сутність”, і кінцевим результатом є „ось ця реально існуюча безкінечна сутність”³.

Чимало дослідників історії філософії стверджують, що Франциск із Мейрона у своїх філософських ідеях пройшов далі, аніж сам Д. Скот. Мислитель робить висновки, що „існування в Бозі, як і в усьому іншому, є не що інше, як внутрішній модус сутності; в широкому значенні це означає, що сутність Бога, яка розглядається виключно як сутність, не заперечує його безпосереднього існування”³. Однак це не означає, що „Бог не є суще саме по собі (*ens per se*), а означає, що існування саме по собі

є модальністю його існування, а не сама сутність як така”³.

Проте філософи Середньовіччя поняття Бога розглядали не лише як сутність в безпосередньому її існуванні чи в ролі сущого як невизначеності, а в ролі метафізичного розуміння буття, яке в середньовічній філософії віднайшло своє вираження у формі *ens et bonum conventuntur*, що означає буття та благооборотні. Лише один Бог є вищим буттям і благом. Зло ж саме по собі є не необхідним, а тому воно не може бути сутністю. Сутність – це лише добро та благо. На цьому наголошувала ще середньовічна патристика, зокрема Августин позбавляв зло онтологічного статусу, трактуючи його як відсутність добра. Зло живе благом завдяки благу, а тому добро і править світом.

Наступним предметом розгляду середньовічної філософії було розмежування буття, або існування (*existentia*), та сутності (*essentia*). У середньовічних мислителів пізнання кожної речі зводилось до відповіді на чотири питання: 1) Чи є річ? 2) Що вона таке? 3) Яка вона? 4) Чому (для чого) вона є? Перше питання стосується існування (*existentia*) самої речі, інші три – сутності (*essentia*). Категорію сутності досліджував ще Арістотель у своїй „Метафізиці”, проте чіткої диференціації між сутністю та існуванням він не проводив. Глибинне розмежування цих понять зробив Боецій, що мало вирішальний вплив на подальший розвиток середньовічної схоластики.

Сутність та існування не можуть збігатися в природному бутті. Буття та сутність збігаються лише в Бозі. Щоб та чи інша сутність отримала існування, вона повинна стати причетною до буття або ж бути створеною божественною силою.

Принципово іншої думки дотримувався В. Оккам, який мислив, що „існування та сутність в усіх відношеннях означають одне і те ж”⁶. Своїм твердженням філософ, як вважають А. Курантов та Н. Стяжкіна, опинився „в одному лагері з прогресивним мисленням Сігера Брабантського”⁴.

Проблема існування Бога є онтологічним доведенням. Термін „онтос” з грецького означає існування. Існування Бога виявляється через його досконалість. „Якщо

ми мислимо Бога як сукупність усіх досконалостей, як найдовершенішу істоту, то в поняття досконалості входить ознака існування, тому що недосконале не може існувати”⁹ Отже, основною тезою епохи Середньовіччя є „Бог існує” (Deus est).

Слід відзначити, що, згідно поглядів В. Оккама, судження „Бог існує” не має онтологічного статусу, оскільки воно не виводиться з досвіду, не є об’єктивним та самочинним. Воно ґрунтується лише на вірі.

Якщо звернутися до філософського трактування Бога Д. Скотом, то це поняття середньовічний мислитель виводить із поняття „буття як буття”. Під категорією „буття як буття” філософ розуміє не реальне речовинне буття природних речей із його чуттєво сприймаючою дійсністю, а метафізичне буття, „трансцендентне у відношенні до фізики, і необхідна відправна точка метафізики”³. Це поняття є абстрактне і перше з усіх понять. Якщо існування Бога, вважає Д. Скот, розглядати лише у природному світі, то таке розуміння Бога не вийде за межі фізики. „Бог залишиться в природі, навіть якщо вона існує лише через Нього. Щоб досягти першоначала, яке є причиною світу в самому його бутті, слід опиратися не на чуттєво сприймаюче буття, а просто на буття”, – зазначає схоласт.⁷ Таке буття пов’язане з умоглядною діяльністю та є метафізичним за своєю сутністю.

Д. Скот наполягає, що доведення існування Бога є лише відносним, „бо ми осягаємо Бога лише виходячи із результатів його дій”.³ Не погоджується Д. Скот і із логічними доведеннями існування Бога Ф. Аквінським. Тими характеристиками, якими наділяли Бога католицькі мислителі, наприклад, те, що Бог є діюча першопричина, кінчна ціль, вища досконалість не дають нам повного уявлення про Бога як істоту. Трансцендентність божественної природи тяжіє до кантового „апостеріорі”, тобто того, що є „після речей”. А те, чого ми не можемо побачити, відчути на дотик, належить до сфери віри.

Щодо розуміння поняття Бога як живого відчуття безкінечності Д. Скотом, то воно зближується з розумінням Р. Декарта.

Проте, як і всі теологи Середньовіччя, Д. Скот відстоював єдність Бога, де всі божественні атрибути зливались в єдиній божественній сутності. Разом з тим, філософ відзначає, що „в Бозі є віртуальна основа для відмінності, яку ми встановили між його атрибутами, а саме – формальна досконалість, яка відповідає іменам, якими ми ці атрибути називаємо”.⁸

З цього випливає, що поняття Бога не може бути обґрунтоване засобами раціонального, емпіричного пізнання. Емпірично людина не може пізнати Бога. В. Оккам, Д. Скот наголошують на ірраціональних, інтуїтивних моментах віри, заперечуючи так званий теологічний „раціоналізм”. Своєю позицією філософи сприяли формуванню незалежного від теології природничо-наукового знання.

В. Оккам – номіналіст, а тому божественну сутність доводить через одиничність (номінальність) буття. Для доведення одиничності Бога філософ використовує логіку. Він приводить приклад двох логічних термінів А та В, під яким розуміє Бога. Відповідно А є досконалішим за все, в тому числі й В. Однак В, яке теж являється Богом, є досконалішим, ніж А. Таким чином єдність Бога є очевидною.⁸

Проте розуміння одиничності божественної сутності або ж одного Бога, як вважає В. Оккам, заперечується, якщо подумати про те, що існує множинність світів, і кожен з них має свого Творця. Також неможливо довести безкінечність Бога, якщо досконала сутність не може бути безкінечна. Й навіть саме існування Бога неможливо довести.

Номіналізму (щодо пізнання природи Бога) дотримується у своїх поглядах і Дунс Скот, визначаючи її кількома шляхами. Так, у праці „Вибране” IV розділі „Про досконалість Божу” читаємо наступне: „Одиничність [Бога] може бути доведена природним чином згідно з наступними шляхами. По-перше, [виходячи] із безкінечного розуму, по-друге, із безкінечної волі, по-третє, із безкінечної благості, по-четверте, із поняття безкінечної могутності, по-п’яте, із поняття абсолютного безкінечного, по-шосте, із поняття необ-

хідного буття, по-сьоме, із поняття всемогутності”.⁸ Крім того, наголошує філософ, „...божественна сутність може розумітись як одинична таким чином, що одиничність буде розумітись або як об’єкт, або як частина об’єкта” („quod essential divina potest concipi ut singularis ita quod singularitas sit concept vel ut obiectum vel ut pars obiectu”).⁸

Оскільки пізнання Бога відбувається на засадах одиничного пізнання, то реальними є окремі речі, що перебувають поза розумом. Будь-яке пізнання слід створювати на чомусь дійсному, оскільки воно є існуванням окремих сутностей. А тому і пізнання реалізується лише через осмислення одиничного.

На підтвердження існування Бога В. Оккам створює так звану „бриту” – методологічний принцип, відомий у філософії як „брита Оккама”. У філософії він розуміється як відкидання зайвих сутностей. Значення цього принципу В. Оккамом трактується наступним чином: „Не слід примножувати суще без необхідності” або „Не слід залучати нові сутності без крайньої на те необхідності”. Цей принцип у філософії також відомий як принцип „ощадливості” чи „закон економії”.¹⁰

На підтвердження логіки як основного інструменту філософії В. Оккам створює квантор загальності „все” та моделює відношення до нього Бога. Поняття „все” є метафізичною категорією та охоплює сферу божественного творіння – світ, людину, каміння, планети, зірки, мислення, мову тощо. Проте термін „все” не може відображати Бога як Творця, оскільки бог не потрапляє в область квантора загальності; „відповідно, мається на увазі, що через Бога почало бути все від Нього відмінне”⁶.

Таким чином, Бог є основою всього й перебуває в усьому; Він є єдиним метафізичним поняттям, творить увесь світ видимих та невидимих речей, фізичних та метафізичних. Найвідоміші середньовічні схоласти XIII – XIV століть намагалися, на думку автора, довести та показати всю екстраполяцію метафізичних категорій – сутності, сущого, існування, буття, універсальності, логічного квантора „все” – саме

через поняття Бога. Чи єдині ці поняття між собою? Які взаємозв’язки між ними? Що є апіорі первинним по відношенню до наступного поняття чи вторинним по відношенню до першого поняття? Ці питання підлягають ґрунтовному філософському дослідженню та обов’язково будуть використані автором при написанні кандидатської дисертації.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Аристотель. Метафізика / Пер. Еремеева С.И. – Санкт-Петербург – Киев, 2002. – 826 с.

² Гусев В.І. Вступ до метафізики: Навч. посібник / В.Гусев. – К.: Либідь, 2004. – 488 с.

³ Жильсон Э. Философия в средние века: От истоков патристики до конца XIVвека / Общ. ред. Неретиной С.С. – 2-е изд-во. – М.: Культурная Революция, Республика, 2010. – 678 с.

⁴ Курантов А.П. Уильм Оккам / А.А.Курантов, Н.И.Стяжкин. – М.: Мысль, 1978. – 190 с.

⁵ Марсель Г. О смелости в метафизике / Габриель Марсель. – Санкт-Петербург: Наука, 2012. – 411 с.

⁶ Оккам Уильям. Избранное / Под ред. А.В.Апполонова. – М: Едиториал УРСС, 2002. – 272 с.

⁷ Скот Дунс. Трактат о первоначале. – М: Издательство Францисканцев, 2001. – 220 с.

⁸ Скот И.Д. Избранное / Под ред. Майорова Г.Г. – М: Издательство Францисканцев, 2001. – 270 с.

⁹ [Електронний ресурс]. Режим доступу: archive.nbuv.gov.ua/portal/socgum/gileya/209

¹⁰ [Електронний ресурс]. Режим доступу: biglibrary.com.ua/book/9_filosofiy

ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ В УКРАЇНІ

Troianskyy Volodymyr. Methodological Problems of Social and Humanitarian Knowledge The ambiguity of spiritual diagnoses of "spiritual illness" of Ukrainian society necessitates the deeper research in field of the humanities, methodological problems of determination of loss of certain value-semantic forms of human existence, devaluation of cultural vision of spiritual deprivation of estimated fixation.

Keywords: methodology, philosophy, integrating science, values, spirituality, philosophy, culture, the humanities.

Troianskyy Volodymyr. Problèmes de l'intégration méthodologique des sciences humaines en Ukraine.

Résumé: L'ambiguïté des diagnostics du relevant spirituel de la société ukrainienne nécessite d'étudier le contenu des sciences humaines, des problèmes méthodologiques de détermination de la perte de certaines formes et de la valeur de l'existence humaine, la dépréciation de la vision culturelle de la spiritualité, la privation de fixation estimée.

Mots-clés: méthodologie, philosophie, intégration des sciences, valeur, spiritualité, culture, sciences humaines.

Троянський Володимир. Проблема методологічної інтеграції гуманітаристики в Україні.

Многозначність діагнозів духовного нездоров'я українського общества обусловлює необхідність дослідження содержания гуманітаристики, методологічних проблем детермінації втрати визначеної ціннісно-смысловий форми буття людини, обезцінення культурного бачення духовності, втрати орієнтовочної фіксації.

Ключевые слова: методологія, філософія, інтеграція наук, цінність, духовність, мировоззрення, культура, людознавство, культура, гуманітарне знання.

Постановка проблеми. Істотною причиною зростання інтересу до методології соціально-гуманітарного знання в Україні є ті революційні зміни, які відбуваються в економічному, політичному, військовому, соціальному та культурному житті нашої країни. Вони вимагають переосмислення концепції гуманітаристики, її методологічних засад, подолання як сциєнтистських, так і соціологізаторських уявлень про майбутню долю „вищого цвіту матерії”, вершини її саморозвитку.

Науковці, які й дотепер перебувають під впливом ідеалів класичної методології, акцентують увагу на логічній чіткості, аподиктичності доведень і висновків, раціональності процедур пояснення і передбачення, емпіричній обґрунтованості, практичній відтворюваності як обов'язкових для будь-яких, у тому числі гуманітарних,

галузей знання, базуються на природі та функціях основоположних критеріїв науковості, проаналізованих достатньо повно і всебічно ще півсотні років тому.

Постулювання родової єдності критеріїв науковості має позитивний сенс, проте реалізація цих критеріїв у сфері гуманітаристики виявилася проблематичною вже з середини XIX століття при формуванні ідеї про принципову відмінність методології „наук про дух”, тобто гуманітарного пізнання, у якому й дотепер переважають суб'єктивно центристський, плюралістичний, діалогічний, ціннісно-смысловий ракурси у поєднанні з відкритістю та дискусійністю більшості проблем.

Недостатня увага до проблем методологічної інтеграції гуманітаристики в Україні спрямувала інтерес автора до цієї сфери наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження методологічних проблем гуманістики в Україні торкаються 60-70-х рр. ХХ ст. Ними з того часу займалися Н.П. Депенчук, Н.Т. Костюк, С.Б. Кримський, П.В. Копнін, В.П. Петленко, С.С. Гурвич, В.І. Шинкарук, Г.Ю. Кікец та ін.

Підвищена увага до світоглядних аспектів людинознавства і гуманітарного знання активізувала розробку проблеми у вищих навчальних закладах на рубежі ХХ-ХХІ ст. (В.С. Крисаченко, Є.П. Семенюк, М.Г. Корнеєва, Н.О. Маковський, М.М. Рожченко, І.П. Проценко, С.М. Вовк, Б.В. Починок, М.А. Ожеван, М.М. Сидоренко).

Без сумніву, філософська школа М.Г. Марчука надала сил відповідним фахівцям як на кафедрі філософії ЧНУ ім. Ю. Федьковича, на кафедрі суспільних наук та українознавства БДМУ, так і науковцям інших вищих навчальних закладів цілого ряду міст України. З його допомогою у 2005 році кафедра суспільних наук та українознавства БДМУ видала колективну монографію „Філософські проблеми людинознавства”.

Є підстави вважати, що філософія цінності, розкрита у монографії М.Г. Марчука „Ціннісні потенції знання”, виникла в руслі загальної тенденції до відновлення синкретизму духовності, а пізнання ціннісних аспектів науки – як намагання повернути її в універсальний контекст культури¹.

Про це свідчить і навчальний посібник Б.В. Починка та І.Б. Починок „Вступ до філософії гуманітарних наук”².

Сприяють поглибленому вивченню методології гуманістики й періодичні видання. Зокрема йдеться про „Науковий вісник університету” – Філософія – Випуски 2001-2013 років. – Чернівці, „Практична філософія”. В останньому виданні у рубриках „Людина, суспільство, духовність”, „Світоглядні трансформації культури”, „Дух і духовність в соціально-гуманітарному пізнанні”, „Культура. Духовність. Гуманізм”, „Методологія науки: больові точки”, „Теорія і методологія III тисячоліття: філософський дискурс”, „Суспільний розвиток у гуманітарному вимірі”, „Культурно-історичне життя українців: сві-

тоглядне віддзеркалення”, „Суспільне буття у вимірі практичної філософії”, „Українська духовність у дзеркалі філософської рефлексії”, „Філософська рефлексія ціннісного буття людини” глибокий аналіз досліджуваного показали І.В. Степаненко, В.І. Абрамов, В.І. Огневюк, О.М. Рубанець, І.А. Муратова, Н.К. Петрук, В.В. Зінченко, В.С. Горський, С.Л. Кузьміна, В.С. Лутай, Д.І. Кірюхін, О.В. Марченко, Ф.П. Власенко та ін.

Проте у зазначених працях досліджуються лише окремі аспекти методологічних основ гуманістики, комплексний підхід здебільшого постулюється без опосередкування процесами інтеграції гуманітарного знання. А воно за своєю суттю, характеризується єдністю диференціації та інтеграції. У ньому безпосередньо чи опосередковано існують конкретні механізми інтеграції диференційованого знання як засоби самої науки, так і філософського узагальнення у їх взаємодії.

Мета дослідження. З’ясувати причини неадекватних моделей гуманістики, показати, що неправомірна стратегія наукового пошуку в цій сфері здатна призвести до фальсифікації теоретичних і практичних засад антропології.

Виклад нового матеріалу. Необхідність гуманізації життя за умов перебудови всіх його сфер з необхідністю загострює проблему стратегії гуманістики. Без з’ясування її методологічного базису емпірична інформація про людину і суспільство безплідна або в кращому випадку має виключно прикладне значення. Разом з тим, демократизація суспільного буття всерйоз торкається формування й різноспрямованих, часто не лише суперечливих, але й протилежних методологічних орієнтирів, які не просто навіть класифікувати, а тим більше, віднайти у них змісту їх спонук.

Коли йдеться про особливості будь-якого предмета думки, закономірно уточнюється його зміст. У сучасній філософській літературі при визначенні методології акцентується момент „вчення про методи”. Актуальність такого акценту виправдана особливо тоді, коли дослідники підкреслюють певну автономність та специфіку засобів окремих наук. Диференціація методів,

принципів, законів навіть в однойменній галузі знання спонукає до формування локальних картин цілісного світу, уточнення понятійного апарату аподиктичності доведень і висновків, раціональності процедур пояснення і передбачення. Проте ці процеси, продуктивні загалом, мають одночасно і негативний момент: строкатість індуктивного методу спричиняє його протиставлення дедуктивному, гіпотетико-дедуктивному та іншим перспективним методам і принципам дослідження об'єктів світу. Некоректність абсолютизації методів окремих наук особливо виявляється при вивченні біосфери та неосфери і їхнього взаємного зв'язку, взаємодії взаємозумовленості. Відсутність синтезу гносеологічних засобів імінує навіть парадигму „фізична картина світу”.

Про включення живого, а тим більше, соціального й гуманітарного або не йдеться зовсім, або воно просто постулюється як „Органіка” у Гегеля після „Механіки” та „Фізики”.

У зміст методології слід обов'язково включати ще й процес застосування принципів світогляду до процесу пізнання, духовної творчості взагалі та до практики. Це включення відразу актуалізує плюралізм підходів до людини, її буття, суб'єктивність, розкриття якого не можливе без з'ясування особливостей духу, до явищ історії, цінностей, культури, до персоніфікації особистістю загально-людського досвіду, трансцендентування його у світ належного.

Ігнорування ж зазначеного не дозволяє досягненню об'єктивно-істинного гуманітарного знання, постулює меншовартість генералізуючо-номотетичних підходів, недооцінку евристичної значущості гносеологічної актуалізації духовних здатностей суб'єкта, „віднесення об'єкта до цінностей”, ідеографічного методу, процедури розуміння, емпатії, інтуїції та ін. Зрештою, знання „світу людини” є смисловою основою всіх видів діяльності, визначення світоглядних орієнтирів найсуперечливішої істоти Всесвіту, формою її самопізнання і самоствердження.

У науковій картині світу можна виділити три частини: естраполяційно-пос-

тулатну, що характеризує умови постановки проблем, генералізованих до загальнонаукового рівня, на якому людина розглядається як цілісність; проблемно-методологічну, яка покликана визначати шляхи досягнення єдності природничо-наукового, технічного та соціогуманітарного знання; модельно-уніфікаційну, що окреслює сферу вирішення генералізованих проблем. Розуміння єдності цих частин сприятиме подоланню вузькості спеціалізації, критичній самооцінці місця своєї галузі в єдиній системі гуманітаристики, адекватному підходу до джерел, механізмів, тенденцій формування людинознавчих галузей на стику наук³.

Людина – найвищий ступінь розвитку цілісного світу в земних умовах, найскладніша матеріально-духовна система, яка втілює в собі закономірності самоорганізації, самовідтворення та самоуправління. На це постійно звертають увагу у своїй творчості відомі філософські стратеги В.І. Шинкарук, М.В. Попович, І.В. Бичко, І.Ф. Надольний, М.Г. Марчук та ін. Їх дослідження – надійний орієнтир всебічного комплексного підходу до гуманітаристики не лише в сучасній, але і в майбутній антропології. Цей підхід включає всі відомі наукові призми гуманітаристики і, одночасно, має своєрідну автономність, оскільки найближчий до інтертеорії та метатеорії, продуктованих філософією”⁴.

Сучасні соціально-гуманітарні процеси як синтез різноякісного, різномасштабного та різнорівневого „зрізу” гуманітаристики і своєрідності її детермінант вимагає розробки методологічних засобів, які б адекватно забезпечували єдність таких „зрізів”⁵. Інтеграція може здійснюватися у межах наукової системи, яка вже склалася, сприяючи підвищенню рівня її цілісності та організованості, а також у процесі виникнення нової системи із раніше не зв'язаних між собою елементів. Цільовий момент синтезу гуманітарних знань передбачає не лише подолання розімкненості елементів гуманітаристики та узгодження їх функцій, але й створення інтегрованої концепції розвитку людинознав-

ства з урахуванням взаємозв'язку людино-космізму, космоцентризму та людиноцентризму⁶.

Разом з тим саме методологія гуманітаристики в сучасних умовах неоднозначна, строката, суперечлива через особливості тлумачення світоглядних засад суб'єктів творчості та їх об'єднань, своєрідного бачення аспектів аналізу діяльності людини, абсолютизації методів і принципів окремої галузі знання.

Саме тому в гуманітаристиці однією з головних проблем є своєрідне співіснування персоналізму, екзистенціалізму, структуралізму, функціоналізму, психоаналізу, феноменалізму, вульгарного матеріалізму, космоцентризму, антропоцентризму, біхевіоризму, холізму, дуалізму, психофізіологічного паралелізму та багатьох ін. варіантів гуманітарного спрямування. Кожен з них має особливі підстави для власного статусу, проте у більшості з них роз'єднані онтологічні, гносеологічні, аксіологічні та праксеологічні спонуки людської діяльності⁷.

Другою фундаментальною проблемою методологічної інтеграції гуманітаристики є вироблення загальнонаукових засобів дослідження. У загальнонаукових поняттях, концептах, категоріях відображаються інваріанти логічних відношень і структур, єдність принципів, законів, якими оперують різні гуманітарні галузі. Саме через них має здійснюватися процес філософського узагальнення результатів навіть локального людинознавства⁸. Філософія здатна здійснювати вищий синтез гуманітарних знань через удосконалення і розвиток методологічного апарату окремих сфер знання та інтегрування їх в єдину систему. Цей шлях сприятиме самовдосконаленню методологічної функції філософії, пошукам нестандартних засобів інтеграції новітніх розвідок в гуманітаристиці.

Серед них заслуговують на увагу три головні форми методологічної інтеграції. По-перше, це створення універсальної наукової картини світу, яка дозволяє на кожному етапі розвитку гуманітарного знання здійснювати методологічний синтез змісту конкретного знання про людину.

Під впливом інтегрованої наукової картини світу долається звуженість та односторонність соматичного, натуралістичного, природничо-наукового підходів до гуманітаристики, поєднуються каузальний, системно-структурний, еволюційно-генетичний та соціально-цілісний підходи.

У гносеологічному аспекті наукова картина гуманітаристики – це специфічний узагальнений образ розумної істоти, а в методологічному – особливий концептуальний апарат, за допомогою якого уніфікуються результати розвідок в окремих науках, знімаються бар'єри їхніх спеціальних мов на ґрунті філософсько-методологічних засобів.

Важливо враховувати своєрідність структуралізації інтегративних процесів, які орієнтують на побудову цілісної наукової картини світу. Виділяють горизонтальний взаємозв'язок однопорядкових елементів різних рівнів – „зрізи” інтеграції: безпосередній та опосередкований синтез гуманітаристики, фрагментарну (часткову) та цілісну (повну, глобальну), ендогенну (перетворення всередині епістемологічних елементів) та екзогенну (перетворення у зовнішній, міжелементній сфері). Міжелементна інтеграція включає в себе кон'юнктивний (міжпонятійний, міжтеоретичний, міждисциплінарний та міжгалузевий синтез гуманітаристики). Найвищий рівень екзогенної інтеграції – міжгалузєва інтеграція гуманітарних знань.

Не менш важливими напрямками реалізації інтегративної функції філософії в гуманітаристиці є розробка форм буття як основи методології, а також узагальнення в епістемології основних закономірностей всіх видів діяльності людини з урахуванням зазначеного методологічного стрижня й стилю мислення науковців споріднених галузей гуманітаристики. Саме криза філософських систем, поліфонія, плюралізм світоглядів спричинилися до втрати методологічного стрижня гуманітаристики, розпорошення інтертеорії та метатеорії за ідеологічними уподобаннями, національними, груповими інтересами і т. ін.

По-третє, аналіз динаміки суспільних процесів – необхідна умова продукування

метаморфоз усередині комплексів людинознавчих галузей (економіка, екологія, соціологія, демографія, історія, медицина тощо). Строкатість і різноманітність структурних елементів, які й складають будь-яку з них (медицина, як відомо, має більше 300 галузей) як ціле, визначається не лише складністю об'єкта, що досліджується, а й неоднозначністю суспільного розвитку, його впливу на духовність людини, на вибір стратегічних цінностей та їх реалізацію. У свою чергу, аналіз історичних типів взаємозумовленостей суспільства, природи і людини, тенденцій істотних змін цієї комунікативності в Україні сприятиме розумінню історичних змін співвідношення соціальних умов і біосоціальної природи людини. Адже саме духовність робить людину та її життя повнокровним, рельєфним, самоідентифікованим, самотождним. Проте, слід визначити, що в Україні може наступити ера порожнечі, у якій гинуть доктрини та великі синтетичні теорії, губляться життєві орієнтири, створюється оболонка, якою можна легко маніпулювати, яка пристосована до плинності систем. Це своєрідний нарцисизм з його „фривольною апатією”, тобто байдужістю й слабкою волею, синтезованими з культом бажання, який робить можливим засвоєння моделей поведінки, пропонованих усіма ортопедами фізичного та ментального здоров'я, формуючи „дух”, зліплений як завгодно, він бере участь у науковому управлінні тілом і душею.

Як зазначає Т.С. Воропай, „якщо суб'єкт є лише фікцією, формою, носієм соціальних ролей, конструктом мови і „влади”, тотальною видимістю, яка приміряє на себе різні маски, то його, власне кажучи, і зовсім не існує”⁹.

Особливість методологічної інтеграції гуманітаристики в Україні якраз і полягає у тому, аби чітко визначитися з її предметом, пошуки якого мають місце, знайти концептуальні містки між індивідом, індивідуальністю, особистістю та суспільством, створити інтегральну систему методологічних засобів, здатних охопити в єдиному синтезі біологічну, соціальну, психологічну та духовну сфери творчої ак-

тивності людини. Методологічне ядро міжгалузевого синтезу гуманітаристики складають:

- інтерпретовані через гуманітаристику загальні філософські методи (сходження від абстрактного до конкретного, єдності історичного та логічного тощо);

- методи, характерні для ряду наук (формалізації, моделювання, інваріантів, теоретико-інформаційні, кібернетичні та ін.);

- загальнонаукові принципи, статистичного детермінізму, доповнюваності, які деталізують принципи причинності, все загального взаємозв'язку, розвитку в теоретичних сферах гуманітарного знання.

Стосовно медицини, то навіть істотні позитивні зрушення в охороні здоров'я не спроможні відчутно вплинути на **ситуацію, зумовлену** цілим спектром соціально-економічних, демографічних, морально-правових, екологічних, світоглядних, духовних та інших **детермінант**. Постає необхідність у формуванні принципово нової системи – системи творення здоров'я (СТЗ). Якщо охорона здоров'я з її залишковим принципом фінансування відображає кризу суспільства в усіх сферах життєдіяльності та суто охоронні, „ремонтні” позиції, то прогнозована система творення здоров'я повинна мати наступальний, конструктивний характер.

Висновки. 1. Методологічна інтеграція як визначальна в сучасній науковій парадигмі продукується докорінними змінами у сфері соціальної практики та епістемології, основними серед яких виступають: усвідомлення самоцінності людини як найвищої мети і сенсу суспільного розвитку; виявлення обмеженості методологічного редукціонізму, який практично ігнорує поліваріантність та альтернативність розвитку різних типів суспільства, недооцінює роль у ньому духовності людей, їх ментальності та культури, проблем цивілізації; недопустимість використання сцієнтистської методології у процесі розв'язання соціогуманітарних проблем; необхідність перегляду природничими і технічними науками об'єктивуючих і натуралізуючих підходів, озброєння їх такими

методологічними підходами як картина світу, стиль мислення, архетип мислення, ідеали і норми пояснення, інтертеорія, метатеорія¹⁰.

2. Принципово практична і соціокультурна природа суб'єкта і об'єкта гуманітаристики орієнтує на дослідження суцього „зсередини”. Суспільство, історія, соціальні інститути, явища культури, освіти, техніки пізнаються як втілення людського духу – наших намірів, бажань, мотивів, ідеалів, переконань, сподівань, цінностей.

3. Визначальною тенденцією функціонування сучасної науки є зростання інтересу до динамізму будь-якої сфери діяльності людей, а це є зростанням значущості гуманітаристики, соціокультурних традицій у пізнанні методологічної інтеграції гуманітарного знання, пошуків умов і засобів „стикування” різноспрямованих за предметами наук, виникнення нових пізнавальних настанов і парадигм.

Перспективи подальших досліджень.

З'ясування методологічних засад системного вивчення людини продовжується автором у фрагменті комплексної кафедральної наукової теми „Дослідження українознавства як цілісної системи знань” під назвою „Методологічні аспекти дослідження духовності українського народу”. Планується у подальшому разом з іншими виконавцями видання монографії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Марчук М.Г. Ціннісні потенції знання / М.Г.Марчук. – Чернівці: Рута, 2001, с. 11;
2. Починок Б.В., Починок І.Б. Вступ до філософії гуманітарних наук / Навчальний посібник / Б.Починок, І.Починок. – Чернівецький нац. ун-т, 2013. – 364 с.
3. Ожеван М.А. Людський вимір науки та наукові „виміри” людини. – К.: Либідь, 1902. – 175 с. (с. 48-49).
4. Булатов М. О. Неосфера і проблема людства / Філософія. Світ людини. – К.: Наукова думка, 1999. – 230 с. (с. 8).
5. Філософські проблеми людинознавства (За ред. М. Сидоренка) – Чернівці, 2005. – 207 с. (с. 30-53).

6. Грабовський С.І. Українська людина у вимірах ХХ ст.: до постановки проблеми. – К.: Київське братство, 1987. – 118 с. (с. 18-19).
7. Гордієнко А.С. Методологічні проблеми осмислення буття людини в західноєвропейських філософських концепціях другої половини ХХ ст. // Філософська і соціологічна думка. – 2005. – № 5-6. – С. 28.
8. Шинкарук В.І. Феномен української культури: методологічні засади осмислення / Збірка наукових праць; Відп. редактори В. Шинкарук, С. Бистрицький. – К.: Фенікс. – 1996. – С. 3-237.
9. Воропай Т.С. Ідентичність соціального суб'єкта в дискурсі постмодернізму / Автореферат дисертацій на здобуття наук. ступ. доктора філос. наук. – Харків. – 2000.
10. Починок Б.В. У пошуках методологічної стратегії гуманітарного знання // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Філософія. – Випуск 101. – 2001. – 95 с. (с. 9-12).

ПСИХОЛОГІЯ

УДК: 159.922

Алла Борисюк,
Буковинський державний медичний університет,
Чернівці (Україна),
borysiuk.alla@bsmu.edu.ua

ДОСЛІДЖЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ ЩОДО СТАТУСУ ВЛАСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СПІЛЬНОТИ

Borysiuk Alla. Research of subjective presentations of students of socioeconomic professions in relation to status of own professional association.

The study of subjective images of their professional community status in socioeconomic professions' students. Research of subjective presentations of students of socioeconomic professions in relation to status of own professional association. The article shows investigation results of various specialities students' subjective images about common & different qualities of the doctor, the psychologist & medical psychologist. The psychological analysis of the investigated comparative characteristics is done.

Key words: professional association, youth of student's age, common qualities, different qualities, medical psychologist, psychologist.

Borysiuk Alla. Exploration subjectives exhibitions étudiants socioeconomic états relativement statut propre professionnelle association.

Perceptions subjectives d'étudiants de professions socioeconomic concernant le statut de la communauté professionnelle. L' article décrit les résultats des idées des étudiants de différentes spécialités de qualités similaires et distinctives d'un médecin, un psychologue, psychologue clinicien. Présente une analyse psychologique de la performance comparative des représentants des professions socioeconomic .

Mots-clés: la communauté professionnelle, les étudiants, les jeunes, la qualité générale, qualités distinctives, médecin, psychologue clinique, psychologue.

Борисюк Алла. Исследования субъективных представлений студентов социально-экономических профессий относительно статуса собственного профессионального сообщества.

Исследования субъективных представлений студентов социально-экономических профессий относительно статуса собственного профессионального сообщества. В статье рассмотрено результаты исследования представлений студентов различных специальностей о сходных и отличительных качествах врача, психолога, клинического психолога. Представлен психологический анализ сравнительных характеристик представителей социально-экономических профессий.

Ключевые слова: профессиональное сообщество, студенческая молодежь, общие качества, отличительные качества, врач, клинический психолог, психолог.

Сучасний стан становлення соціально-економічних відносин у нашій державі характеризується зростанням вимог до особистісного й професійного потенціалу студентської молоді. Процеси, що супроводжують становлення професії медичного психолога, її входження у соціальний контекст сучасної української дійсності, закріплення у суспільній свідомості, взаємозв'язок з суміжними професіями лікаря та психолога знаходять своє відображення у розвитку про-

фесійної самосвідомості окремих особистостей, які обрали для себе цей фах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, в яких висвітлюються психологічні аспекти допомоги психосоматичним і соматичним хворим (І. Вітенко, В. Волков, Л. Лежепекова, Б. Любан-Плоцца, Н. Пезешкіан, І. Ялом) свідчать про необхідність підготовки медичних психологів та своєрідність, специфіку цього процесу, продиктовану змістом професії. В останні роки спостерігається зміщення дослідницького

інтересу від розробки та опису нормативних моделей особистості й діяльності фахівця до вивчення професійної свідомості та самосвідомості суб'єкта діяльності (М. Боришевський, Т. Буякус, Л. Мігіна, Ю. Швалб та ін.). У низці досліджень вивчається професійна свідомість лікарів (В. Андронов), педагогів (В. Слободчиков, Д. Ронзін), психологів (С. Максименко, І. Ханіна, Н. Шевченко).

Мета статті полягає у якісно-кількісному психологічному аналізі наведених респондентами порівняльних характеристик фахівців соціономічних професій (лікаря, психолога, медичного психолога).

Виклад основного матеріалу. З метою дослідження суб'єктивних уявлень про наявність – відсутність у студентів професійних якостей, схожість – відмінність фахівців різних спеціальностей, наближеність – віддаленість професії медичного психолога до/від інших професій респондентам було запропоновано авторську анкету. Перше запитання дозволило виявити, які саме якості, на думку студентів, притаманні їм на даний час, які характеризуватимуть їх як професіоналів, які якості будуть характерними для них через 10 років. Друге запитання дало можливість дослідити, в чому студенти бачать схожість, а в чому відмінність таких фахівців, як лікар, медичний психолог, лікар іншої спеціальності та психолог, тобто, як вони оцінюють професійні спільноти та місце власної спільноти серед інших.

Вибірку склали студенти-випускники Буковинського державного медичного університету та Національного медичного університету ім. О. Богомольця спеціальностей „Медична психологія”, „Лікувальна справа”, „Педіатрія” та студенти 5-го курсу Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича спеціальності „Психологія”. Всього у дослідженні взяло участь 217 студентів.

Аналізуючи дані, отримані за допомогою вищеназваних процедур, ми намагалися виявити загальні характеристики професійних уявлень, що властиві всім респондентам; встановити специфіку уявлень кожної із груп досліджуваних, порівнюючи погляди студентів різних спеціальностей.

Анкетування студентів проводилося у два етапи. Під час першого етапу було проведено пілотажне опитування з метою апробації анкети та перевірки її валідності. В пілотажному опитуванні взяли участь 62 студенти. На основі емпіричного матеріалу було здійснено коригування запитань. Відкоректована анкета була використана на другому етапі опитування¹. Опрацювання відповідей на відкриті запитання анкети здійснювалося за допомогою процедури контент-аналізу, що передбачає виділення змістових категорій, які характеризують висловлювання більшості респондентів, а також здійснювався підрахунок частоти їх використання².

Відповідаючи на перше запитання анкети, респонденти вказували якості, що характеризують їх як професіоналів та властиві їм сьогодні, а також якості, що будуть характерні для них через 10 років. Пропонувалося навести по десять якостей. Варто зауважити, що не всі досліджувані змогли вказати таку кількість якостей. Для факторного аналізу не бралися дані, в яких за двома показниками значення дорівнювали нулю, а за третім – одиниці. Факторний аналіз проводився методом виділення головних компонентів за принципом Varimax нормалізації. Факторний аналіз, як відомо, дозволяє виявити приховані ознаки, причини їх виникнення та внутрішні закономірності взаємозв'язку.

У результаті факторного аналізу показників досліджуваних спеціальностей „Медична психологія” виділено два фактори за критерієм кам'янистого осипу, що пояснюють 56,44 % (1-й фактор) та 43,56 % (2-й фактор) загальної дисперсії. Фактори двополярні. Зазначені респондентами якості, що ввійшли до позиції „Я зараз” складаються в досить позитивний „психологічний портрет”, причому значна частка названих якостей виявляється професійно значущою, як, наприклад, турботливість, відкритість, чутливість, емпатійність, спокій, доброта тощо. Звертає на себе увагу і той факт, що отримана нами інтегральна характеристика є достатньо реалістичною, про що свідчить наявність у ній таких якостей, як невпевненість, недосвідченість, сором'язливість, тривожність, розчарова-

ність (що, на нашу думку, є цілком природним і прогнозованим для студентів).

Порівняння збірних „психологічних портретів” „Я-Професіонал” та „Я через 10 років” дало нам несподівані результати, з яких випливає, що за суб’єктивними уявленнями респондентів, десять років – це недостатній термін для того, щоби вони могли вважатися професіоналами. Такий висновок ми робимо з того, що більшість якостей, наявних у сукупній характеристиці себе через 10 років, є негативними, на відміну від позитивних характеристик, що є в образі Я-Професіонала. Загалом „психологічний портрет” є цілком позитивним, за винятком хіба що таких наявних у ньому якостей, як жорстокість та хитрість. На думку респондентів, риси притаманні професіоналові, включають у себе як власне особистісні характеристики, на зразок людяності, оригінальності, охайності, розуму, талановитості тощо, так і цілий перелік професійно значущих якостей особистості: допитливість, альтруїстичність, врівноваженість, комунікабельність, реалістичність, розсудливість, доброзичливість, відповідальність тощо.

У результаті факторного аналізу показників досліджуваних спеціальностей „Лікувальна справа” виділено 2 фактори за критерієм кам’янистого осипу, які пояснюють 61,11 % (1-й фактор) та 38,89% (2-й фактор) загальної дисперсії. Фактори двополярні. Аналізуючи результати студентів спеціальності „Лікувальна справа”, отримуємо дещо відмінну картину. Зокрема, характеристики ролі „Я зараз” вирізняються різноманітністю та навіть полярністю, включаючи в себе досить велику кількість негативних рис: невірноваженість, нервовість, нетерплячість, дратівливість, алкоголізм, егоїстичність, залежність, злопам’ятність, невідповідальність, неорганізованість, нестриманість, некомунікабельність, жорстокість, безпринципність тощо. Негативні й, на нашу думку, шкідливі для обраного фаху риси складають близько третини загального переліку. Безумовно, вони частково врівноважуються позитивними характеристиками, поміж яких, проте, порівняно невелику частку становлять професійно значущі якості особистості: критичність, тала-

новитість, енергійність, дисциплінованість, обережність, педантичність, принциповість, довірливість, гнучкість, реалістичність, щирість, емпатійність, турботливість, амбіційність, краса, вірність, закоханість, молодість, безтурботність, веселість, гордість, мрійливість, стрункість, сексуальність тощо. Слабка представленість у структурі „психологічного портрета” професійно значущих якостей може, на нашу думку, пояснюватися неусвідомленими спробами захиститися від високого рівня тривоги, страхів та невпевненості, викликаних не обхідністю оцінювати себе як професіонала за рахунок зосередженості на загальнолюдських характеристиках (респонденти готові оцінювати себе як особистість негативно задля уникнення розчарувань у своїх професійних можливостях, а також зниження самоповаги й самооцінки).

Інтегральні характеристики ролей „Я через 10 років”, „Я-Професіонал” свідчать про загалом песимістичну налаштованість респондентів щодо власного професійного майбутнього. Це, на нашу думку, пояснюється особливостями сприйняття професії загалом і свого місця в ній на кризових етапах професійного становлення. Зауважимо, що залежно від додаткових внутрішніх та зовнішніх чинників надмірна критичність та негативізм, що притаманні кризовим періодам, можуть бути не лише джерелом травматизації, а й потужним мотиватором для самовдосконалення та професійного розвитку.

У результаті факторного аналізу досліджуваних показників спеціальності „Педіатрія” виділено два фактори за критерієм кам’янистого осипу, які пояснюють 57,51 % (1-й фактор) та 42,49% (2-й фактор) загальної дисперсії. Фактори двополярні.

Аналіз якостей, використаних респондентами для характеристики ролі „Я зараз” дозволяє зробити висновок про достатній рівень реалістичності та критичності в оцінці себе теперішнього. Серед наведених якостей є як позитивні (недратівливість, некапризність, неконфліктність, матеріальна незалежність, пунктуальність, рішучість, уважність, добра пам’ять, впевненість), так і негативні (невихованість, нев-

вчливість, нереалістичність, несамокритичність, несправедливість, неспокій, байдужість, несміливість, неспонтанність). Зауважимо, що серед обраних рис приблизно рівні частини становлять професійно значущі та загальнолюдські якості.

На відміну від уявлень про себе теперішнього, „психологічний портрет” себе через 10 років виглядає більш песимістично. В ньому немає жодної позитивної характеристики ані з розряду загальнолюдських, ані з професійно значущих якостей особистості. Респонденти уявляють себе через 10 років, наприклад, нерозкутими, незабезпеченими, не лідерами, непослідовними, не пунктуальними, неуспішними, нещасливими, нестабільними, байдужими і, що особливо звертає на себе увагу, недосвідченими, непрофесійними. Ми припускаємо, що пояснення такого тотального негативізму та песимістичності в оцінках власного майбутнього треба шукати не в уявленнях респондентів про себе теперішніх, а в їхніх уявленнях щодо ролі „Я-Професіонал”, які, як свідчить аналіз отриманих результатів, є нереалістичними й надміру ідеалізованими. Зокрема, серед характеристик ролі „Я-Професіонал” практично не трапляються негативні, натомість наведено велику кількість як загальнолюдських, так і професійно значущих позитивних якостей: витривалість, розум, надійність, кваліфікованість, авторитетність, успішність, допитливість, комунікабельність, почуття гумору, скромність тощо. Складається враження, що уявлення респондентів про себе в ролі професіонала не просто ідеалізовані, а ще й пов’язані з перебільшеними і частково безпідставними очікуваннями („як тільки я стану професіоналом, я одразу ж стану ідеальною, щасливою та успішною людиною”). На нашу думку, висока „планка”, виставлена респондентами під час оцінки ролі „Я-Професіонал”, якраз і спричинила песимізм та негативізм в уявленнях про себе через 10 років.

У результаті факторного аналізу досліджуваних показників спеціальності „Психологія” Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича виділено два фактори за критерієм

кам’янистого осипу, які пояснюють 64,26% (1-й фактор) та 35,74 % (2-й фактор) загальної дисперсії. Фактори двополярні.

Позиція „Я зараз” характеризується переважанням позитивних якостей, що, здебільшого, є професійно значущими: цілеспрямованість, ініціативність, доброзичливість, обов’язковість, організованість, відповідальність, освіченість. Натомість, уявлення про себе через 10 років в основному представлені через негативні характеристики (нерівноваженість, неуспішність, невідповідальність, необ’єктивність, незадоволеність, непрофесіоналізм) і явно контрастують з уявленнями про себе як про професіонала. Цей контраст не такий яскравий, як у попередньому випадку, проте цілком очевидний. Уявлення про себе як про професіонала складаються як із позитивних, так і з негативних характеристик: недосвідченість, некомунікабельність, невпевненість, нестабільність, непунктуальність, некомпетентність, але толерантність, порядність, завзятість, врівноваженість, зацікавленість, обізнаність тощо.

Підсумовуючи сказане вище, варто звернути увагу на достатньо яскраву тенденцію, підтверджену в усіх групах респондентів. Ця тенденція полягає в тому, що уявлення про себе через 10 років виявляються суттєво гіршими та більш песимістичними, ніж характеристики себе як професіонала. Це свідчить про нереалістичність уявлень щодо особистості професіонала та тотальну ідеалізацію його образу. Причиною цього, на наш погляд, може бути відірваність професійної підготовки від реалій фахового життя і відсутність у досвіді студентів об’єктивних знань про особливості професійного функціонування та особистостей носіїв обраної ними професії. З одного боку, ідеалізовані уявлення про професіонала виконують свою позитивну функцію, виступаючи в ролі еталона, високої „планки”, до якої прагне майбутній фахівець. З іншого боку, подібна ідеалізація може стати однією із причин труднощів професійної адаптації, розчарувань та психологічного травматизму, оскільки майбутній фахівець, ставлячи перед собою завищені вимоги, ризикує завжди

залишатися фрустрованим, незадоволеним собою та результатами своєї праці, невпевненим у собі тощо.

Відповідаючи на друге запитання анкети, респонденти порівнювали фахівців різних спеціальностей, перелічуючи притаманні їм спільні та відмінні риси. Аналіз отриманих результатів указує на те, що вони в переважній більшості випадків достатньо чітко розмежовують професії медичного психолога й лікаря іншої спеціальності та психолога, при цьому, однак, вказуючи на певні подібні риси. Розмежування названих професій у більшості випадків здійснюється на підставі формальних, об'єктивних критеріїв: освіта (у медичного психолога та лікаря іншої спеціальності – медичний вищий навчальний заклад, у психолога – класичний університет або педагогічний вищий навчальний заклад), місце роботи (для медичного психолога і лікаря іншої спеціальності – лікувальні та лікувально-профілактичні установи, для психолога – освітні заклади, підприємства тощо), контингент (для лікаря іншої спеціальності та медичного психолога – хворі, для психолога – практично здорові або ті, чії психологічні проблеми не пов'язані з соматичними та психічними захворюваннями). Респонденти вбачають також відмінності у змісті професійної діяльності (лікування тіла для лікаря та лікування душі для психолога і медичного психолога), методах і засобах впливу (лікар призначає медикаментозне лікування, психолог та медичний психолог здебільшого лікують словом) тощо.

Водночас досліджувані вказують на наявність достатньо вагомих доказів подібності названих професій. Насамперед називається перелік якостей, що є професійно значущими для всіх без винятку соціономічних професій (вміння слухати, врівноваженість, чуйність, гуманність, доброзичливість тощо). Крім того, як ознаки подібності фігурують загальнолюдські позитивні якості, зокрема розум, відповідальність, доброта, ерудованість, терплячість, уважність тощо. Звертає на себе увагу той факт, що більшість респондентів, незалежно від їхньої спеціальності, риси подібності між професіями медичного психолога та лікаря

іншої спеціальності визначено в медичній „площині” (освіта, місце роботи, контингент), а риси подібності між професіями мед. психолога та психолога – в психологічній „площині” (психологічні знання, немедикаментозні засоби впливу, специфічна мета професійної діяльності тощо).

З – поміж спільних якостей для лікаря і психолога студенти спеціальності „Медична психологія” найчастіше називають відповідальність, роботу з людьми, розум, вміння вислухати, врівноваженість та чуйність. Подібність рис медичного психолога і лікаря іншої спеціальності вони вбачають у відповідальності, високому професіоналізмі, роботі в медичному закладі з хворими людьми. Подібність медичного психолога і психолога, на думку досліджуваних, полягає в необхідності для них таких рис, як доброта, доброзичливість, вміння вислухати, відповідальність, конфіденційність, професіоналізм та чуйність.

З – поміж відмінних якостей лікаря і психолога студенти – медичні психологи називають лікування ліками, відповідальність, медичну освіту, знання медицини, лікування тіла – для лікаря, а також лікування словом, роботу в різних закладах, відповідальність, лікування душі, освіченість – для психолога. Відмінності між медичним психологом і лікарем іншої спеціальності на думку досліджуваних, полягають у більшій відповідальності, лікуванні ліками, лікуванні тіла, методах діагностики та підходах до лікування – у лікаря і лікуванні словом, відповідальності, методах діагностики, непризначенні ліків, сфері роботи, умовах праці, врівноваженості, кмітливості, конфіденційності, неупередженості, чуйності – для медичного психолога. Порівняння медичного психолога і психолога виявляє відмінності у контингенті пацієнтів, відповідальності, умовах праці, наявності медичної освіти, медичних знань, професіоналізмі – для медичного психолога і контингенті пацієнтів, умовах праці, роботі в закладах різного профілю, відповідальності, кмітливості, роботі не в лікарні, привітності, чуйності – для психолога.

Звертає увагу той факт, що така риса, як відповідальність, фігурує і в переліку

подібностей і відмінностей. Подекуди респонденти спеціально вказують на те, що йдеться про рівень відповідальності, який, на їхню думку, вищий у лікаря, ніж у медичного психолога, і в медичного психолога, ніж у психолога. Проте в інших випадках таких вказівок немає, тому можна припустити, що йдеться не про „абсолютний” рівень відповідальності, а про її специфічні особливості, що дійсно різняться для лікаря та психолога. В першому випадку пацієнт, звичайно, також несе відповідальність за власне здоров’я. Він дає поінформовану згоду на своє лікування, бере участь в обговоренні його варіантів, відповідає за дотримання призначень та рекомендацій лікаря. Однак у медицині часто трапляються ситуації, в яких лікар одноосібно чи майже одноосібно бере на себе відповідальність за здоров’я та життя пацієнта (наприклад, у випадках, коли знань пацієнта недостатньо для того, щоби робити свідомий вибір або пацієнт непритомний, неадекватний, некритичний, знаходиться під дією наркозу тощо). В психології відповідальність за результати будь-якої психологічної інтервенції завжди порівно розподілена між психологом і його клієнтом. У дещо специфічній ситуації в цьому сенсі знаходяться медичні психологи, оскільки в окремих випадках їм доводиться брати на себе повну відповідальність, а в інших – вони можуть розраховувати на розподіл цієї відповідальності між ними і пацієнтами. Це залежить від стану пацієнта, ступеня його працездатності, особливостей поставленої мети тощо.

Студенти спеціальності „Лікувальна справа” вважають, що спільними рисами для лікаря і психолога є уважність, доброзичливість, вміння слухати, співчутливість, чуйність, професіоналізм, терплячість, компетентність, тактовність, вміння дати пораду, вміння спілкуватися, розум, ерудованість, стриманість, надання допомоги. Медичного психолога і лікаря іншої спеціальності, на їхню думку, об’єднують робота з людьми, комунікабельність, відповідальність, робота в медичних установах, уважність, професіоналізм, вміння слухати, доброзичливість, допомога людям, чуйність, медична освіта, форма одягу

(білі халати), компетентність, ерудованість, лікування людей, співчутливість, терплячість. На думку респондентів, спільними для медичного психолога і психолога є робота з людьми, комунікабельність, чуйність, терплячість, вміння вислухати, професіоналізм, відповідальність, доброта, спілкування з людьми, допомога.

З – поміж відмінностей студенти спеціальності „Лікувальна справа” називають місце роботи, лікування, відповідальність, завантаженість, заробітну плату, лікування ліками, методи та методика лікування, умови праці, напрямки діяльності, кваліфікацію, освіту – для лікаря та місце роботи, заробітну плату, завантаженість, лікування душі, умови праці, відповідальність, методи та методика лікування, лікування словом (серцем, розумом), напрями діяльності – для психолога. Відмінними для лікаря і медичного психолога є, на їхню думку, такі якості, як методи і методика лікування, відповідальність, лікування ліками і словом, заробітна платня, лікування тіла, умови праці – для лікаря та методи, методика лікування, лікування словом, відповідальність, лікування душі, умови праці – для психолога. Різниця між психологом і медичним психологом, як вважають студенти спеціальності „Лікувальна справа”, полягає у місці роботи, освіті, методах, методиці допомоги (лікування), відповідальності, заробітній платі, лікуванні психічних (психологічних) хвороб – для медичного психолога та місці роботи, освіті, рівні знань, роботі в колективі, заробітній платні, допомозі у скрутних ситуаціях, зокрема у випадку психологічних проблем та відповідальності – для психолога.

Особливої уваги заслуговує той факт, що під час визначення відмінностей між згаданими професіями у всіх випадках найбільшу кількість виборів отримав варіант „без відповіді”. Така картина спостерігається виключно у студентів спеціальності „Лікувальна справа”, що свідчить, на нашу думку, про недостатнє розуміння відмінностей між професіями медичного психолога, лікаря іншої спеціальності та психолога. На відміну від студентів цієї спеціальності, у студентів-психологів та студентів спеціальності „Медична психоло-

гія” варіант „без відповіді” в межах п’яти виборів не трапляється взагалі, а у студентів спеціальності „Педіатрія” – лише подекуди, чергуючись із варіантом „не знаю”. Таким чином, виявляється, що самоідентифікація медичних психологів та психологів на основі розуміння відмінностей між професіями викликає менше труднощів, аніж ідентифікація представників цих професій у суспільстві.

Студенти спеціальності „Педіатрія” спільними якостями для лікаря і психолога вважають доброту, доброзичливість, допомогу людям, роботу з людьми, уважність, відповідальність, лікування словом. Подібність між медичним психологом і лікарем іншої спеціальності, на їхню думку, полягає в уважності, відповідальності, медичній освіті, роботі з людьми та чуйності. Натомість, спільними для медичного психолога і психолога є уважність, допомога людям та лікування душі. У студентів – майбутніх педіатрів також виникли деякі труднощі з визначенням спільних якостей для трьох названих професій. В усіх трьох випадках є варіанти „без відповіді” та „не знаю”, проте в них немає великої кількості виборів, тобто це явище не є настільки тотальним, як у випадку зі студентами спеціальності „Лікувальна справа”.

Аналізуючи відмінності в якостях лікаря і психолога, студенти спеціальності „Педіатрія” вказують на лікування медикаментами, відповідальність, медичну освіту – для лікаря та лікування душі, відповідальність, відсутність медичної освіти – для психолога. Різницю між медичним психологом і лікарем іншої спеціальності респонденти вбачають у лікуванні тіла, зокрема органів, методах та методиках допомоги, роботі з соматикою, відповідальності, підході, лікуванні медикаментами – у випадку лікаря та лікуванні душі, методах та методиках – для медичного психолога. Відмінними якостями для медичного психолога і психолога респонденти вважають насамперед диплом, освіту, підхід, медичну освіченість, місце роботи, напруженість у роботі, роботу в різних колективах, роботу з психічно хворими, а в другому випадку – диплом, немедичну освіту, напруженість у роботі, ро-
АПСНІМ. – 2014. – № 1 (1)

боту в різних колективах. Прикметно, що респонденти цієї групи кілька разів прямо вказали на те, що вони не бачать відмінностей між медичним психологом і психологом або вважають, що такої відмінності об’єктивно немає. На нашу думку, це свідчить про неготовність майбутніх педіатрів сприймати медичних психологів як повноправних членів власне медичної спільноти, що знову ж таки свідчить про недостатньо повне, дещо викривлене розуміння сутності цієї професії.

Студенти спеціальності „Психологія” демонструють найбільш чітке розуміння істинних подібностей та відмінностей між згадуваними професіями. Проте ця частина вибірки є найменш чисельною, а тому інформативність отриманих результатів не можна перебільшувати. З іншого боку, така картина яскраво демонструє ситуацію, що склалася з уявленнями про професію медичного психолога нині: з розумінням сутності цієї професії, професійних завдань та функцій медичного психолога, згідно з якими в „немедичному” середовищі проблем виникає менше, аніж в медичному. Можна припустити, що тут задіяні такі механізми, як особистісна ригідність, консервативність системи, тривога з приводу конкуренції тощо, які на практиці виявляються у сприйнятті медичного психолога як „чужака” в середовищі лікарів. Отже, спільними якостями для лікаря і психолога студенти спеціальності „Психологія” вважають допомогу людям, консультування, лікування душі, професіоналізм, роботу з людиною, спілкування; для медичного психолога і лікаря іншої спеціальності – допомогу в розв’язанні проблем, відповідальність, право застосовувати ліки, роботу в лікарнях із пацієнтами, активність, досвідченість, медичну освіту та професію, професіоналізм та спрямованість; для медичного психолога і психолога – допомогу людям, консультування, лікування душі.

Визначаючи відмінні якості для лікаря і психолога, студенти спеціальності „Психологія” вказують на те, що лікар має право виписувати рецепти на придбання ліків, лікує тіло, має пацієнтів, натомість психолог лікує душу, має клієнтів, не має права ви-

писувати рецепти на придбання ліків. Відмінними якостями лікаря і медичного психолога респонденти спеціальності „Психологія” вважають те, що лікар використовує медикаменти, лікує фізичні хвороби, ставить діагнози, а медичний психолог лікує душу (душевний стан), має право лікувати медичними препаратами, використовує вербальні методи впливу. Відмінними якостями для медичного психолога і психолога респонденти вважають те, що місцем роботи медичного психолога є лікарня, де працюють з пацієнтами, він може давати медичні рекомендації, має право лікувати медичними препаратами, натомість психолог працює з клієнтами, консультує, не має права лікувати медичними препаратами.

Вищенаведені результати дослідження вказують на те, що, з одного боку, більшість респондентів убачає відмінності між професією медичного психолога та спорідненими із нею професіями психолога та лікаря. Проте характер подібностей, на які вказують респонденти, дозволяє припустити, що сьогодні професія медичного психолога сприймається більшістю як своєрідний синтез професії лікаря та професії психолога, а розуміння специфічних професійних завдань, мети та змісту діяльності, на жаль, немає.

Висновки. Аналіз „психологічних портретів” студентів спеціальностей „Медична психологія”, „Лікувальна справа”, „Педіатрія”, „Психологія” показав, що уявлення про себе через 10 років виявляються суттєво гіршими та більш песимістичними, порівняно з характеристиками себе як професіонала, що може свідчити про нереалістичність уявлень щодо особистості професіонала та тотальну ідеалізацію його образу. Ідеалізовані уявлення про професіонала подекуди виконують свою позитивну функцію, виступаючи в ролі еталона, високої „планки”, до якої прагне майбутній фахівець, але подібна ідеалізація може стати однією із причин труднощів професійної адаптації, розчарувань та психологічного травматизму.

Більшість респондентів вбачає відмінності між професією медичного психолога та спорідненими з нею професіями психолога та лікаря. Проте характер подібностей, на які вказують досліджувані, дозво-

воляє припустити, що станом на сьогодні професія медичного психолога сприймається як своєрідний синтез професій лікаря та психолога, а розуміння специфічних професійних завдань, мети та змісту діяльності не чіткі.

Вищесказане вказує на необхідність оптимізації процесу професійного становлення студентів соціономічних професій. Метою наступних публікацій є продовження дослідження особливостей професійного становлення студентської молоді та розгляд шляхів оптимізації процесу професіогенезу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисюк А. С. Аналіз суб’єктивних уявлень студентів про професійні й особистісні особливості представників соціономічних професій / А. С. Борисюк // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць / Ун-т менедж. освіти АПН України, Асоц. безперерв. освіти дорослих; редкол.: О.Л. Ануфрієва та ін. – К., 2009. – С. 39–44. Вип. 13 / голов. ред. В.В. Олійник. – К.: Геопринт, 2009. – Ч. 2. – 344 с.
2. Ильин Е. П. Дифференциальная психология профессиональной деятельности / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2008. – 432 с. – (Серия „Мастера психологии”).

Ніна Зорій,

Буковинський державний медичний університет,
Чернівці (Україна),
zoryj@bsmu.edu.ua

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В ПСИХОЛОГІЇ ТА КРИТЕРІЇ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Zoriy Nina. Methodical Problems in Psychology and Criteria of Scientific Knowledge.

The article presents the review of the main methodological problems on a modern stage of development of contemporary psychology and definition of the peculiarities to conduct methodological analysis in psychology; the causes of confrontation between theoretical and practical workers in psychology are substantiated as well as conduction of a comprehensive theoretical and empirical psychological study.

Key words: methodology, methodological problems, psychological methods, methods of theoretical study, methods of empirical study.

Zoriy Nina. Problèmes méthodologiques en psychologie et les critères de la connaissance scientifique.

Cet article présente une vue d'ensemble des problèmes méthodologiques au stade actuel de développement de la psychologie nationale et définit les particularités de l'analyse méthodologique en psychologie; justifie les causes des confrontations entre les théoriciens et les praticiens en psychologie et aussi les particularités de l'effectuation d'une recherche psychologique théorique et empirique complexe.

Mots-clés: méthodologie, problèmes méthodologiques, expérience, méthodes de recherche théorique, méthodes experiment, de recherche empirique.

Зорій Ніна. Методологические проблемы в психологии и критерии научного знания.

В статье представлен обзор основных методологических проблем на современном этапе развития отечественной психологии и определены особенности проведения методологического анализа в психологии; обоснованы причины конфронтации между теоретиками и практиками в психологии, а также проведения комплексного теоретического и эмпирического психологического исследования.

Ключевые слова: методология, методологические проблемы, методы психологии, эксперимент, методы теоретического исследования, методы эмпирического исследования.

На даному етапі розвитку психології піддаються ревізії наукові принципи, школи, але тим не менше теорія сучасної психології не готова дати відповіді на запити практики, оскільки стрімке оволодіння ринком надання психологічних та психотерапевтичних послуг людьми, далекими від наукових засад психології, утворило глибоку прірву між теорією і практикою. З іншого боку, знання, взяті за основу, часто слугують лише засобом маніпуляції, а не критерієм наукової істини. Створення першої фінансової піраміди спровокувало не лише фінансовий крах, а й застосування подібних моделей у всіх сферах життєдіяльності людини, оскільки початкова модель ідей легкого збагачення (легкого зці-

лення, звільнення тощо) спровокувала діяльність людей, які заробляють гроші на „інстинктах” людей, що згодом стають легкою здобиччю чи то маклера, чи президента, чи вуличного злодія. Люди незалежно від рівня їхньої освіти, виховання, походження заражені ефектом швидкого позитивного впливу, позитивними емоціями, позитивними героями і в жодному разі не допускають негативу в будь-якій формі. Тобто, негативна інформація відразу несе обмежену довіру до появи позитивного, того, що не „заважає жити” („дозований” негативізм). Проблема ця виникла в надрах психології, оскільки доки науковці сперечалися з приводу значення психоаналізу чи біхевіоризму на теренах вітчизняної науки,

психологічна практика була завойована революціонерами під гаслом психології, а не від психології. Тому дана ситуація стала критичною, оскільки наслідки діяльності різноманітних соціально-психологічних, психодіагностичних, психотерапевтичних, психокорекційних програм, груп, технік стали не просто руйнівними, але й фатальними з огляду на проблеми соціалізації та виховання молодого покоління.

Таким чином, психологічна практика потребує об'єктивних знань психологічної теорії, обґрунтування методологічних проблем психологічної теорії, її критичної оцінки з урахуванням світового та вітчизняного досвіду. Зволікання призвело до конфронтації між теоретиками і практиками в середовищі психологів. Без наявності фундаментальної теорії є неможливим проведення високого рівня соціально-психологічної діагностики, соціально-психологічного консультування, організації різноманітних видів соціально-психологічної допомоги, досліджень у сфері політики, економіки, національних відносин тощо.

З огляду на дану ситуацію сучасна психологія послуговується теоретичною спадщиною радянської та пострадянської психології. Зокрема, методолог соціально-психологічної теорії, Андрєєва Г.М. запропонувала наукове обґрунтування проведення емпіричного дослідження. Проведення експерименту в максимально наближених до природних умов людини, в контексті діяльності та соціальної взаємодії вивчалися в дослідженнях П.Я. Гальперіна, Д.Б. Ельконіна, А.В. Запорожця, В.В. Давидова та інших. Відповідно до цих джерел є потреба врахувати багатоаспектність вибору засобів в реальній дійсності, нових можливостей, становлення нової діяльності на певних етапах особистісного розвитку. У дослідженнях вітчизняних психологів С.Л. Рубінштейна, Л.С. Виготського, Б.Г. Ананьєва, О.М. Леонтьєва, Г.С. Костюка, К.К. Платонова, Б.Ф. Ломова, М.Г. Ярошевського були сформульовані методологічні принципи наукової психології.¹ Пострадянська, вітчизняна психологія та інші синоніми не зможуть приховати безліч методологічних проблем, пов'язаних не так з хибністю ста-

рої школи, як із формуванням наукової думки сучасного покоління психологів. Для багатьох сучасних науковців мудрість представників діяльнісного підходу асоціюється з досвідом поколінь та історією вітчизняної психології, яка, безперечно, заслуговує на глибокий аналіз та вивчення. Адже очевидним є той факт, що психологія не може розвиватися поза суспільством, і власне психологія з огляду на її історію починає відлік як психологія мас (соціальна психологія). З точки зору ідеології радянського суспільства, яке передбачало введення всіх у загальну спільну діяльність на принципах соціальної справедливості, мети і способів її досягнення, категорія діяльності виконувала місіонерську місію в обґрунтуванні мотивів поведінки людини. Аналіз діяльнісного підходу в сучасній психології потребує окремого наукового дослідження. Виникає запитання, чи володіє сучасна психологія відповідним методологічним інструментарієм, який би дав можливість проведення об'єктивного наукового дослідження? Зважаючи на сучасні напрями психології, можна констатувати факт його наявності, але існування його нагадує технологічний набір без інструкції – кожен читає на свій розум – і без жодних застережень до застосування. Спільноти психологів формуються за психотерапевтичним критерієм, а не за науковим. Таким чином, ситуація, що склалася в психології, потребує насамперед окреслення методологічних проблем, які дадуть можливість в подальшому провести глибокі теоретичні наукові дослідження.

Виклад основного матеріалу. На даному етапі наукового пізнання в психології є потреба визначити основні методологічні проблеми соціальної психології з точки зору зв'язку теорії з практикою.

Загальновідомим є той факт, що експериментальні дослідження, ідеалізуючи ситуацію, закономірно створюють штучні умови їх проведення. У зв'язку з цим, втрачається цілісність людської особистості, яка навіть одні й ті ж події, в одних і тих же умовах переживає унікально, індивідуально та творчо. Стереотипізація поведінки, вчинку, дії призводить до відхилення та невиз-

наченості у розрахунках та результатах проведення експерименту, оскільки людина на шляху до досягнення цілісності особистості, зневажаючи стандарт, проявляє творчість. Отже, психологічне дослідження проектує формальні умови, в яких передбачені стандартні ситуації, які є очевидними, але не підтверджені експериментально (буденна психологія людини, що потребує наукового підтвердження). Можливо, одним з чинників виникнення методологічної кризи в психології є той факт, що вона в черговий раз намагається застосувати стандартні експериментальні методи дослідження в психології, які підтверджують наявність очевидного. На тлі інформаційного вибуху психологія найбільше „страждає” (з огляду на її прикладне значення) від прихильності вченого до того чи іншого психологічного напрямку або школи. Кожне дослідження здійснюється в конкретному суспільстві, і позиція дослідника є завжди позицією його участі, статусу в цьому суспільстві, його залежності від інститутів фінансування та системи цінностей цього суспільства.

Етичним наслідком проведення такого експерименту є ситуація „вибору без вибору”, коли дослідженого спонукають до розв’язання проблем за сценарієм вченого-експериментатора. Чи можуть результати такого психологічного експерименту бути доказовою базою для проведення психологічної практики? Напевно ні, оскільки такі результати залежно від мети або формують комплекс меншовартості, або ж привчають людину бути конформістом, позбавленим креативності та інтелектуальної лабільності в соціумі, інакше вона стає маніпулятором або об’єктом маніпуляції.

Відповідно до вищезгаданого, можна визначити, що проблема методу в психології невіддільна від проблеми предмету психології. Очевидним є той факт, що метод є носієм чітко сформованого наукового критерію дослідження.

Проблемою методу в психології є застосування його в умовах максимального навантаження на психіку людини, в тому числі, створюючи екстремальні ситуації. Безумовно, предмет психології вимагає доко-

рінного наукового дослідження, в тому числі й застосування методу, оскільки можна легко з досліджень соціальної психології перейти на дослідження в галузі нейронпсихології, психофізіології, патопсихології. Інколи можна простежити ситуацію застосування психологічного методу з метою проведення клінічного, фізичного, технічного, історичного чи іншого дослідження, що, в свою чергу, призводить до профанації в науці. Йдеться не лише про неможливість застосування психологічного методу в інших науках, а насамперед про недопустимість непрофесійності та некомпетентності у проведенні наукових досліджень в багатьох сферах наукової діяльності, наприклад, коли вчений-медик намагається за проективною психологічною методикою (малюнкові тести) встановити ступінь відхилення інтелекту хворої дитини в процесі застосування тих чи інших клінічних препаратів. Чому саме психологічні методи стали такими популярними в проведенні наукових досліджень? Насамперед тому, що результати психологічних досліджень конкретизовані авторами багатьох тестових методик та процедур. Науковцю залишається тільки описати ситуацію власного вибору результату в умовах проведення дослідження.

Ігнорування принципів інших наук призвело до непрофесійного застосування їх методів і в психології. Наприклад, вивчення природничих основ психіки та взаємодії мозку і психіки вимагає компетенції фізіології, психофізіології, анатомії, біології, рефлексології та ін., відповідно і застосування методів саме цих наук. У результаті ми спрощуємо ці знання у ракурсі формування проблеми, а на шляху її розв’язання їх зовсім ігноруємо. Виникає метаморфоза ще більшої невизначеності, ситуація містифікації знань у зв’язку з природною некомпетентністю психолога-експериментатора. Зазвичай результат інтригує на рівні популістськи сформованої гіпотези, але вона „розбивається об скелі незнання”, оскільки не несе загальної наукової цілісності.

Методологічною проблемою психології є її налаштованість на результат як теоретичну реконструкцію. Відповідно до цього,

практична психологія намагається визначити емпіричні методи дослідження як основні у визначенні психологічних проблем людини. Але ігнорування теоретичних методів дослідження призведе до втрати методологічної основи, принципів, які регулюють особливості проведення емпіричного дослідження, обґрунтовують результат та констатують науковість тощо. У процесі проведення психологічного дослідження, в умовах застосування емпіричних методів виявляється здатність людини формувати індивідуальні способи виходу з проблемної ситуації, а якщо застосовується певна методика, то кожен результат вимагає, вживаючи юнгівську термінологію, визначення самоті (цілісності), індивідуальності. Наукове відкриття має бути спрямоване на дослідження того, яким чином цей процес набуває індивідуальних особливостей і яким чином у людини настає інсайт на шляху досягнення мети. Психолог-експериментатор надає чітко сформульовану власну інтерпретацію теоретичного і емпіричного дослідження. У психології, незважаючи на її предмет вивчення, нав'язується думка про абсолютну достовірність результату проведення дослідження, цим самим заперечуючи детермінанти розвитку певного психологічного явища чи вчинку, щоб не впасти в наукове невігластво чи професійну некомпетентність. Наукова інтерпретація має нести в собі діалектику розвитку, а не догмат закінчення. Таким чином, можна уникнути вище згаданої стереотипізації проведення наукового експерименту і профанації та буденності в процесі проведення соціально-психологічного дослідження.

Удосконалення методу в психології полягає в теоретико-практичному осмисленні нової реальності та окресленні її дослідницьких і прикладних можливостей, що визначило б нові теоретичні конструкції та принципи, наприклад, дослідження цінностей в контексті формування мотиваційної сфери особистості. В процесі дослідження виникає наукова рефлексія, яка дає можливість творчо завершити розвиток проблеми, що має пройти певний інкубаційний період. Водночас він дасть можливість побудувати низку наукових гіпотез, які розширюють спектр

дослідження і приводять до глибокого наукового аналізу результатів дослідження.²

Незалежно від роду наукового знання, для всіх наукових дисциплін існує певний обсяг проблем, пов'язаних із нормами застосування методів, з тими принципами, які встановлюють адекватність та реальне застосування того чи іншого набору процедур і техніки виконання. Відомий психолог Андреев Г.М. акцентує увагу на тому, що поняття „методологія” тлумачиться західними психологами неоднозначно і є предметом дискусій, наприклад, в деяких позитивістськи налаштованих соціально-психологічних школах методологія ототожнюється з методикою, що призводить до стандартизації наукового дослідження, зведення його до констатації очевидного та роботи на „авторитети” від науки без творчого опрацювання, відповідно до основних методологічних принципів.

Загальноприйняті методологічні принципи наукового знання пасивно проникають в середовище соціальних психологів. Автор погоджується з К.А. Абульхановою-Славською, що методологічне дослідження спрямоване на виявлення питання про те, наскільки тип абстрагування, якість абстракцій співвідноситься із самою реальністю.

Методологія як концептуальний апарат охоплює три рівні аналізу. По-перше, загальний філософський підхід до явищ дійсності, принцип, спосіб пізнання. По-друге, наступний рівень методології доцільно класифікувати як спеціальну або галузеву методологію окремої наукової дисципліни, яка є реалізацією загально-філософських принципів. Наприклад, методологія соціальної психології ґрунтується на філософському методологічному змісті, оскільки принципи наукового знання взагалі не можуть бути сформульовані поза філософією. Третій рівень методології є сукупністю конкретних методик дослідження, технічних дослідницьких прийомів, що ототожнюються з поняттям „методика”.⁵

На даному етапі розвитку вітчизняної соціальної психології умовно можна констатувати наявність двох підходів в соціальній психології: „соціологічного” та „психологічного”. Можливо, є потреба у форму-

ванні галузевої методології соціальної психології, котра принаймні могла б провести методологічний аналіз двох підходів.

У сучасній науці широко обговорюється питання про характеристику „образ” наукового дослідження. У психології ця проблема виникла в той період, коли теорія опиралася не на наукове дослідження, а на сукупність певних міркувань („психологія мас”, „психологія народів”), що спровокувало ігнорування теоретичного дослідження.

Що можна вважати критерієм істинного дослідження? Сучасне наукове дослідження ставить за основу розв’язання трьох видів пізнавальних завдань: емпіричних (виділення фактів, їх первинна класифікація, розробка методів вимірювання), логічних (зв’язок між основними постулатами, виведення одних положень з інших), теоретичних (пошук причин, принципів узагальнення, формулювання законів та гіпотез); воно передбачає обов’язкову перевірку побудованих гіпотез на надійність. Методологічно найважче знайти міру та форму „причетності” будь-якого соціально-психологічного феномена до основних соціальних проблем конкретного суспільства, конкретної епохи.

Висновки. Емпіричні дослідження без проведення ґрунтовного теоретичного дослідження створюють ситуацію популяризації психологічних знань, а не відкриття, що своєю чергою продукує некомпетентність у застосуванні методів психологічного дослідження, зокрема тестових методик в різних сферах наукового знання.

У проведенні наукового експерименту створюються неприродні умови, що призводить до втрати цілісності людської особистості, яка навіть повсякдення переживає унікально, індивідуально та творчо.

Психологічне дослідження на практиці проектує формальні умови, в яких передбачений стандарт ситуацій, умовно відомих, але не підтверджених експериментально, тому потребують наукового підтвердження. Це сприяє формалізації проведення емпіричного дослідження в загальній системі наукового дослідження (теоретичне та емпіричне дослідження, аналіз, інтерпретація та тлумачення, вивчення результатів діяльності).

Методологічною проблемою психології є її налаштованість на результат як теоретичну реконструкцію. Відповідно до цього, практична психологія намагається пояснити емпіричні методи дослідження як основні у визначенні соціально-психологічних явищ. Ігнорування теоретичних методів дослідження призведе до втрати методологічної основи, принципів, які регулюють особливості проведення емпіричного дослідження, обґрунтовують результат та констатують науковість тощо.

Психолог має право на власну наукову інтерпретацію, яка визначена в комплексі теоретичного і емпіричного дослідження з вказівкою на першоджерела, враховуючи суб’єктивний вибір наукової психологічної школи чи напряму, авторів теоретичних концептуальних схем тощо.

Соціальна психологія потребує логічної, конструктивної, методологічно обґрунтованої соціально-психологічної теорії, що відповідала б запитам соціальної практики, основною метою якої є висвітлення соціально-психологічних явищ (причини, механізми, методика, методи їх виявлення), а також теоретичного обґрунтування застосування методу в наданні соціально-психологічної допомоги та теоретичного розмежування понять „метод” і „методика”. У подальшому є потреба обґрунтувати структуру соціально-психологічної теорії та її значення з науковим поясненням основних принципів побудови.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Андрєєва Г.М. Методологические проблемы и практика социально-психологических исследований // Теоретические и методологические проблемы социальной психологии. (Под ред. Г.М. Андреевой, Н.Н. Богомоловой). – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1977; Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф.Ломов. – М.: Наука, 1984; Социальная психология в современном мире: Учебное пособие для вузов / Т.Л. Алавидзе, Г.М. Андреева, Е.В. Антонюк и др.; под ред. Г.М. Андреевой, А.И. Донцова. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 334 с.

² Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології (Досвід особистісно

центрованої систематизації категоріально-поняттєвого апарату): навчально-методичний посібник. – К.: Ніка-Центр. 2003. – 204 с.

Józef Podgórecki,
University of Opole,
Opole (Poland),
podgorecki@uni.opole.pl

SOCIAL COMMUNICATION AND AN EFFECTIVE TEACHER

Подгорецькі Йозеф. Соціальна комунікація та ефективність вчителя.

Стаття присвячена опису низки професійно значущих якостей вчителя. Наголошується, що розвиток когнітивних, емоційно-вольових, моральних, комунікативних якостей сприятиме успішному виконанню професійної діяльності, ефективному розв'язанню професійних завдань, особистісному вдосконаленню.

Ключові слова: моральність, добротинність, розсудливість, стриманість, етика, професійні якості.

Podgórecki Józef. Une une sociale communication et un instituteur effectif.

L'article décrit un certain nombre de qualités professionnels importants d'un professeur. Il est à noter que le développement des qualités cognitives, émotionnelles, morales, communicatives contribuent à la mise en œuvre de l'activité professionnelle réussie, de résoudre efficacement les tâches professionnelles et l'amélioration personnelle.

Mots-clés: la morale, la charité, la prudence, la tempérance, de l'éthique, de qualité professionnelle.

Подгорецки Йозеф. Социальная коммуникация и эффективность учителя.

Статья посвящена описанию ряда профессионально значимых качеств учителя. Отмечается, что развитие когнитивных, эмоционально-волевых, моральных, коммуникативных качеств будет способствовать успешному выполнению профессиональной деятельности, эффективному решению профессиональных заданий, личностному совершенствованию.

Ключевые слова: нравственность, благотворительность, рассудительность, сдержанность, этика, профессиональные качества.

Since criterion of morality, the criterion of deciding, which action should be considered as good and which as evil, it should be the same for all people, it may seem that it should be sought in moral rules, that is in all external indications controlling our moral lives – state laws, customs, even moral rules revealed by God. On the ground of similar positions the difference between good and evil in our acts is derived from compliance with these acts and the external law, which not only is beyond us but also is established by virtue of someone else's will. These positions are numbered among systems of heteronomous morality – the criterion of morality is not within a man, but beyond him. However, as laws and customs are changing every day, there is no such system that could be able to justify stability and constancy of moral norms. On the other hand, we have systems of autonomous morality, which track the criterion of morality within the man,

excluding more or less objective external norms. Some people understand this criterion as satisfaction caused by good deeds, others put emphasis on benefits, others pay attention to the moral sense present in every man, except that it is always the individual who decides what causes satisfaction or brings benefits. As heteronomous morality cannot justify stability and constancy of moral norms, the autonomous morality only undermines unity and universality of moral principles.

The system of Christian ethics does not get to extremes of heteronomous and autonomous systems and dominates over them, and by its universality it makes the morality of every act dependent mainly on its subject, that is the purpose, and the purpose is to action like action is to ability¹. Purposefulness is the most characteristic feature of human behaviour, and the purpose itself can be defined as: “the result of giving

the concrete process its directions, even before it has been realized”². In everyday life wherever we go we meet purposefulness – when we see a new subject and we want to know what this thing is, we ask questions how does it work and what is its purpose. Human being is the only one who is able to know the goal, he is trying to pursue and is able to control his actions so as to successfully reach this goal. Animals do not have this ability and they act under the influence of instincts, even if they are aiming at something, they are not able to understand that this something is actually their goal. Awareness of the distance between the emergence of an idea to its implementation and the ability to reflect on intentions and possible ways of realization of intended goals makes the man responsible for its own actions and behaviour. The aim comes first to our mind before we even start to act, however it is the last in the order of execution. Usually our aim can be any goods, things or properties that we want to acquire or make, or some positive state of (human) mind and spirit, which we want to evoke or a negative one which we need to erase. However at the same time, those goods we are aiming at and which activate us to action, give certain direction and value to these actions. That is why not formal factors of heteronomous systems, but concrete vivid purposeful factors are essential³. Ideals and irrelevant models are something unattainable, far from realization, they act as guideposts, but are not action’s inducement itself. In the moral life, in the first place, there are always goals being the impulse to action, models appear later on, indicating general norms of behaviour and actions. What is more, the whole human behaviour is composed not only of single actions irrelevant one to another, but of whole chains, in which goal of a single action is essential means of attaining later superior goals. If any good is not directly available, then we use means which will enable gaining it – this way means become indirect goals for specified supreme purpose. The supreme goal is the state of constant pleasure, thus happiness, which being the inducement to activity becomes the main impulse of moral activity. Happiness defined in such a way

does not consist in temporary and partial satisfaction of desire, but in such satisfaction that would make us feel happy in all respects, both sensorial and spiritual. As it is emphasized by Bocheński, the only thing that can bring us such happiness is the infinite good, thus God⁴.

When looking at man’s moral life mostly strikes the fact, that people endowed with the same psychical powers, facing the same situations, act differently. That is because one human nature manifests itself in many distinct tempers, even people from similar environments in different ways accomplish similar actions, they are more or less skilled, are characterized by higher or lower efficiency of powers, from which these actions emerge. The human nature’s feature, which decides on formation of our constant tempers is its potentiality, present in humans to a larger extent than it is in animals.⁵ Aptitudes of particular human powers, which he possesses at the beginning of his life are yet not developed enough to enable him act in a satisfying way and just over some period of time, by repeating certain actions he gains more experience with them. Such process, eventually, impresses an individual stamp on him, as he enhances its activities, he gains such characteristics, based on which he can be easily identified. Of course, as far as human beings are concerned, the development of potentiality of all his aptitudes can never utterly deplete it. We always develop in only one particular direction or a few directions neglecting others and when one person reaches a complete development of a particular skill, others develop the same skill only partially, whereas in others it appears only rudimentarily.

The subject-matter of improving life’s functions in the field of morality appears already in Socrates’ and Plato’s, but especially in Aristotle’s works, who first noticed and defined efficiency in independent activity and behaviour in harmony with the moral law. Saint Thomas Aquinas elaborated on Aristotle’s teaching, by distinguishing *habitus entitativus*, that is constant temper and *habitus operatives* – efficiency. At the end of Middle Ages the term of *efficiency* falls into

oblivion until XIX century when Maine de Biran mentions it again, however he concentrated his attention not on the term of efficiency itself, but on a related term of habit⁶. Efficiency and habit are very similar, thus easy to be confused, they arise by repeating the same actions, which consolidate the ability that enables performing similar activities but obstructs performing others⁷. However, there is one significant difference between the efficiency and habits – habits appear mechanically and unwittingly that is why they act automatically and instinctively, whereas efficiency is the effect of a conscious effort and then they act consciously. In case of efficiency the moment of thinking is reduced to minimum, human brain using all the gained experience, makes instant decisions avoiding prolonged process of reasoning, however, because of acting consciously it can maintain moderation and tact, which unfortunately habits lack⁸. Moreover, habit almost entirely gets particular power under its control to such an extent, that in certain circumstances it instinctively accomplishes always the same actions, while efficiency directs power towards some actions, but it always leaves freedom of accomplishing other actions, even the opposite ones. As opposed to habits, moral efficiency, such as virtues and faults, induce us to do something but they never force and the accompanying element of consciousness is a guarantee of our freedom of action⁹. In spite of so many differences, habits and efficiency are closely related and constantly permeate with each other. Although habit emerges without creating efficiency, and many times even preventing it from emerging, efficiency's feature is that it always forms certain habits, which later on start acting instinctively (unassisted)¹⁰.

We distinguish four groups of efficiency: first concerns the fields of physiological life, then there is cognitive efficiency, which divides itself into two groups – theoretical, that is intellectual and practical, i.e. technical, the last group consists of moral efficiency – virtues and fault. Excepting the first one, the other three groups are connected with intellectual power. Among theoretical efficiency we could count out another three

groups, namely efficiency of supreme principles, which easily and without much thinking enables us to investigate the truths that things cannot 'be' and 'not be' at the same time, that the whole is bigger than its parts, that we should avoid evil and act in a good moral way. As far as these principles are concerned, reason begins to wonder about itself, its activity and entity and that is how the teaching of 'improving the reason's ability to recognize certain category of wonders' starts¹¹. Above all those types of efficiency there is one supreme cognitive efficiency, which delivers knowledge of common factors of all being, i.e. metaphysics, which is commonly named wisdom. The reason's practical activity is based on the will, participating in opinions' and decisions' formation on one hand and on the intellectual power on the other hand. When the intellectual power improves it creates a separate group of technical efficiency, which consists of crafts, fine arts and logic.

Intellectual and technical efficiencies are not subjected to the moral law and depending on their relation to this law, they are not divided into good and evil. They appear in us to various extent but they are still something good, as they facilitate accomplishment of our actions. They do not have to struggle with their contrasts as there are no virtues and faults here, there is lack of efficiency or its insufficient mastering. Whereas moral efficiency depending on complying with the moral law, divides into good – virtues and evil – faults. The good ones support actions accordant with requirements of our rational nature, the evil ones on the contrary, fulfill desires of particular power and in this way object to requirements of human nature. The characteristic feature of moral efficiency is also its dynamism, development and constant wrestling, which consists in a virtue or fault getting overall control over a particular power and determining it in its own way. The Power, which is not controlled by a virtue or is not virtuously active, gains opposite inclinations and becomes a fault, eventually. What is more, as far as intellectual efficiency is concerned, the progress of knowledge depends on specialization in one field, while moral efficiency is distinguished by internal

solidarity, which excludes the possibility of specializing in only certain virtues and neglecting others. The lack of one virtue destroys solidarity, as it means filling in the gap with a fault and its destructive influence on the other virtues.

Plato was the first one who from among numerous moral virtues distinguished four cardinal virtues – prudence, justice, fortitude and temperance – which prevail over others and are the framework, by which other virtues are ordered. The basis of such distinction of four cardinal virtues is classification of psychical powers to reason, will and emotions, while the latter divides also into lustful and impetuous spheres. Reason, which manages our practical life is paralleled with the virtue of prudence, the virtue of justice is connected with the will, temperance is in charge of lustful power, while virtue of fortitude equals to impetuous power. The other virtues are only components of a particular cardinal virtue, which are necessary for its proper functioning, or are other types of a cardinal virtue, finally, many virtues can be numbered among cardinal virtues based on general similarity. Their common purpose is to ascend man in his earthly perfection on a higher level, which is possible by the activity proceeded by reasoning and thought, i.e. the essence of humanity.

Above all virtues there is the virtue of prudence - ‘the supreme practical ability to control the whole life’, so called virtues’ driver¹². Its main task is to maintain proper moderation among all virtues and to unit them into one spiritual organization, called character. When there is a lack of this virtue, then others cannot function properly, as well as when there is a lack of any other virtue, because prudence itself is not able to influence on other virtues. It uses information of theoretical cognition concerning particular situations of moral life, proceeding our actions with a selection means which can ensure reaching the purpose. To avoid changing into greed and cunning, that is into a fault, the virtue of prudence has to have a virtue of integrity and should rest on the first principle of moral life, telling that it is necessary to avoid evil and do what is good and moral¹³.

Prudence is this virtue that we cannot learn from other people, we have to gain it on our own, putting a lot of effort into it – as unlike theoretical reason, it is not concentrated on permanent, invariable things, e.g. mathematical rules. In theoretical cognition the inner essence of our opinions is beyond will’s reach – will only decides whether we are interested in physics or biology, but once we choose the subject of our interests, it is the reason that should influence on formation of our opinions. In the practical cognition, on the contrary, the will acts as “the willing thinking”¹⁴ and from the inner it participates in decision and command making, which then control our actions and behaviour. As far as practical reasoning is concerned, knowing truth of a particular object is not essential but the decision whether this object or activity meets our liking. Such decisions consist of features of certainty, but this certainty differs from the one in theoretical cognition, it is moral certainty and its source is “will’s constancy in liking the chosen goal” and not “the subject’s obviousness cognized by the reason”¹⁵.

Each activity is like a chain, in which all elements are the successive acts of will and reason¹⁶. At first there is a thought of something that we like, which turns into intention and activates the will into gaining this thing and then the will induces the reason to start acting. The main task of the thought, which is paralleled with the virtue of consideration, is to consider all the means, by which we can reach the goal and whether and to what extent they are suitable for reaching it. Judicious person is someone who does not make use of any random measures, but tries to find more suitable ones, which do not come to mind as first. Then, from a few possible measures we choose one, the one which seems to be the best for attaining the goal – this is the intention, which is the equivalent of the virtue of sense and which together with the thought belongs to the first stage of practical activity, called the aim. The next reason’s activity – command, concerns the stage of realizing and controls it until the goal is reached. This is the time when prudence appears, which searches for possible “paths of

realizing the whole intentional actions”¹⁷. Consideration measures the value of each action separately, sense compares them with each other, while prudence controls the activity’s realization. Consideration and sense execute theoretical actions, analyze and take into pieces means and measures of each activity, then they compare them with each other and measure their value in the context of aim. Prudence as the reason’s activity is fully practical and rests on the outcomes of the work of consideration and sense. It does not analyze anything but thinks over “the next” actions, which the particular life’s conditions call for.

As long as the will in the stage of intention was engaged in preparing the future action, now together with prudence is working on actual realization of that action, becoming a kind of a motive power. Before searching the measures that will help us attain the goal, it is important to desire it in the first place – when the desire is too weak, then there is not enough effort put into finding the best measures, whereas when the desire is too strong, then we want to reach the goal too fast by restoring to any random measures. The most important principle when considering the most suitable measures should be moderation, which guarantees the right choice of measures for pursuing the particular goal. What is more, as long as prudence is “the virtue of well educated conscience”,¹⁸ then the will should be characterized by the mentioned integrity, thus should be directed towards real human goods, which are pointed by the theoretical reason. Therefore, the will’s integrity depends on its relation with the aim, which is given in the human nature and which is being cognized by the theoretical reason, whereas measures leading to this aim are not given in the nature but should always be chosen according to the principle telling to avoid evil and do what is good and moral. The will’s characteristic feature should also be diligence, which lies in putting as much effort as each activity requires.

When investigating prudence at the angle of watching over the practical activity, we cannot forget about its elements, the most important of which is memory that serves the purpose of restoring experiences from the past

in order to control current actions by their means. But it is not about remembering principles of behaving, rather it is about remembering numerous situations, attitudes and behaviour form every day life, in order to be able in every moment in every circumstances reach for the ready pattern of behaviour. This process proceeds well, when the saved experiences are permanent and ordered, and the memory itself is being kept in the constant suspense (by the will)¹⁹. Another component of prudence is so called “sense of reality”, thus intelligence. In all our actions we always should be guided not only by principles but also by various information among which and thanks to which we will be able to act. We should have in mind that those principles should be clear enough and the information should be understood plainly and distinctly, because imagination can sometimes transform sensory perception in such a way that in real life nothing equals to its creations.

The sense of reality constantly controls transformations of sensorial perception into images, and that is why we are able to distinguish reality from imagination²⁰. The third element of prudence is willingness to take a piece of advise or instruction from another person, but there is no compulsion of complying with their requirements, they assume total voluntariness. No one can be forced to listen to somebody’s advise, but we should take notice and memorize it, because, opposed to theoretical knowledge which we can gain on our own, practical knowledge can be derived only from other people’s experience, due to limited nature of our own experience. Apart from another person’s advise we should base on our own observation and draw our own conclusions of what is happening around us, what not always is obvious and clear. This element of prudence is called intuitiveness and at a higher “degree of initiation” it enables to see and understand apparently insignificant actions and perceive ulterior intents and behaviour. The last element of prudence is common sense, wittiness and it is connected with the stage of intention. General laws of logic underlie the common sense, which is responsible for reasoning and making wise choices. Practical reasoning, opposed to theoretical, dealing

with constantly changing conditions of everyday life, cannot reach any objective certainty and thus cannot bring any essential conclusion – even if only one circumstance changes we have to change our opinion. As it is emphasized by Woroniecki, because of such problems, practical reasoning should also be characterized by flexibility, that is ability of adjusting to any occurred situation²¹.

The elements of prudence related to the stage of intention were about the past and the present, while those connected with the stage of realization are directed towards future and pay attention to carrying out resolution and to reaching the purpose. The first of them is the ability of predicting, that is so called foresight. To accomplish any action it has to be realized and preceded by the plan prepared in advance, which will be constantly present in mind and will be directing the aim at the right course. However, once the plan is ready and all steps arranged, we have to remember that it is always being realized in the whirl of everyday life – such plan's placing in concrete conditions, in which it will be realized, is called caution. The last element connected with the ability of predicting is forethought, which is about predicting possibilities that may stand in a way of realizing the plan and counteracting these adversities by means of appropriate measures. This virtue is so important, that not taking preventive measures, too long delay and the lack of presence of mind are able to ruin the whole plan²².

As cardinal virtues are complex, instilling them is not the easiest task and, thus, it has to take various forms depending on temper, temperament and the age of practicing person. Education brings good results, when the pupil agrees on it, consciously accepts the passed contents and is willing to change his previous views, attitudes and manners. Thus, as it turns out the final aim of education is a self educative ability, which consists of both – discovering basic values and gaining awareness helpful with understanding the role and place of a man in the world on one hand, and of effort of developing our potentials on the other hand²³. It is not enough to improve eyesight or hearing, enrich memory and imagination, but it is also necessary to learn

how to control them in a way that they will be useful in reaching purposes indicated by our reason. When finally we acquire proficiency in using these virtues, we will be able not only to do good, but also we will become more efficient and perfect, and the fulfilling virtuous deeds will bring us inexpressible joy and satisfaction.

REFERENCES:

- ¹ Cf. Bocheński I.M., *ABC tomizmu*, Londyn, 1950, P. 55.
- ² Woroniecki J., *Katolicka Etyka Wychowawcza*. – Vol. 1. – P. 62.
- ³ Cf. Woroniecki J., *KET*. – Vol. 1. – P. 65.
- ⁴ Cf. Policki K., *Filozofia człowieka we wczesnej twórczości I.M. Bocheńskiego*, Wrocław, 2005, P. 153.
- ⁵ Cf. Gałkowski S., *Ku dobru*, Rzeszów, 1998, P. 56.
- ⁶ Cf. Woroniecki J., *KET*. – T. 1, P. 332.
- ⁷ Cf. Chojnacki P., *Wybór pism*, Warszawa, 1987, P. 94.
- ⁸ Cf. J. Woroniecki, *Wychowanie człowieka*, Kraków, 1961, P. 36.
- ⁹ Podgórecki J., *Komunikacja społeczna*, Opole, 2007.
- ¹⁰ Cf. Woroniecki J. // *KET*. – Vol. 1. – P. 336.
- ¹¹ Cf. Woroniecki J. // *KET*. – Vol. 1. – P. 339.
- ¹² Woroniecki J. // *KET*. – Vol. 1. – P. 340.
- ¹³ Cf. Kempys M.J., *Rola cnót moralnych w dążeniu do pełni człowieczeństwa w świetle pism o. Jacka Woronieckiego*, Kraków, 2005, P. 117.
- ¹⁴ Woroniecki J., *KEW*. – Vol. 2. – Part 1. – P. 19.
- ¹⁵ *Ibid.*, P. 18.
- ¹⁶ *Ibid.*, P. 20.
- ¹⁷ *Ibid.*, P. 25.
- ¹⁸ *Ibid.*, P. 27.
- ¹⁹ Cf. Woroniecki J., *Studium nad kardynalną cnotą roztropności*, P. 11.
- ²⁰ Cf. Woroniecki J., *KEW*. – Vol. 2. – Part 1. – P. 33-34.
- ²¹ *Ibid.*, P. 39.
- ²² *Ibid.*, P. 41.
- ²³ Cf. Gałkowski S., *Ku dobru...*, P. 65-67.

МОВОЗНАВСТВО, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 811.111'373.237 : 616.1

Лариса Запоточна,
Буковинський державний медичний університет,
Чернівці (Україна),
larisa19781@yandex.ru

АБРЕВІАЦІЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ КАРДІОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ НОМІНАЦІЇ

Zapotochna Larisa. Abbreviation in the System of Modern Cardiological Nomination.

Resume: The article focuses on the analysis of abbreviations of English cardiological terms. The main types of abbreviations used in Cardiology have been analyzed and studied. The classification and structural analysis of the cardiological terms has been made as well as the peculiarities of their use and translation.

Key words: abbreviation, English cardiological terminology, lexical abbreviations, syntactic abbreviations, graphical abbreviations.

Zapotochna Larisa. L'abréviation dans le système de la nomination cardiologie moderne.

Résumé. Cet article est consacré à l'étude des abréviations et des termes de cardiologie dans la langue anglaise. On a examiné et on a analysé les principaux types des abréviations qui sont caractéristiques pour les termes de cardiologie. On a effectué la classification et l'analyse structurale des abréviations et on a défini la spécificité des caractéristiques de l'usage et de la traduction en anglais des abréviations de termes de cardiologie.

Mots-clés: abréviation, la terminologie anglaise de cardiologie, les abréviations lexicales, les abréviations syntaxiques, les abréviations graphiques.

Запоточная Лариса. Аббревиация в системе современной кардиологической терминологической номинации.

Резюме: Статья посвящена исследованиям аббревиатур английской кардиологической терминосистемы. Исследованы и проанализированы основные типы аббревиатур, которые являются характерными для кардиологической терминологии. Произведена классификация и структурный анализ аббревиаций, определена специфика особенностей употребления и перевода английских кардиологических аббревиатур в медицинской терминологии.

Ключевые слова: аббревиатура, английская кардиологическая терминология, лексические аббревиатуры, синтаксические аббревиатуры, графические аббревиатуры.

У науковій літературі скорочення відіграють важливу роль. Завдяки своїй лаконічності та стислості, вони переходять з однієї роботи в іншу, від одного автора до іншого, стають звичними для читачів – спеціалістів у певній галузі. І, врешті, перетворюються у визначення, що здатні конкурувати з початковим багатокомпонентним терміном. До кожного новоствореного терміна, який впроваджується у галузеву терминосистему висувається ряд вимог, головною з яких є однозначне взаєморозуміння між укладачами техніч-

ного завдання та його виконавцями. Будь-який термін має створюватися з урахуванням його фізичної сутності та технічної ідеї¹. Аббревіація виконує специфічні, характерні лише для неї завдання – значною мірою розширює дериваційні можливості лексики і в цьому її цінність. Відмова від використання аббревіатур привела б до непомірного розростання текстів. Аббревіації розглядають як один із видів оптимізації мовного повідомлення, оскільки інформація передається меншим числом знаків, тому об'ємність кожного знака бі-

льша ніж у відповідних багатокомпонентних номінаціях.

В кардіологічній терміносистемі англійської мови абревіація виступає одним з досить поширених способів творення нових термінів. Інтенсивне входження абревіатур як коротких варіантів багатокомпонентних номінацій медичних термінів пояснюється тим, що кардіологія та кардіохірургія є високотехнологічними галузями медицини, що динамічно розвиваються у сучасному світі. За останні роки були досягнуті значні успіхи у розкритті патогенезу цілого ряду захворювань і створені більш досконалі методи їх лікування, запроваджені у практику нові високоінформативні методи діагностики та терапії кардіологічних захворювань, що у свою чергу зумовлює виникнення абревіатур як засобів мовної економії. Значно збільшився об'єм інформації в періодичних виданнях, кількість яких, особливо за кордоном, з кожним роком збільшується. Саме тому дослідження абревіації та її термінотворчого потенціалу є **актуальною** проблемою галузевого термінознавства, зумовленою потребами термінологічного врегулювання й необхідністю кодифікації кардіологічної термінологічної лексики.

Дослідженнями абревіатур та їхніми відтворенням займалися такі вчені, як Л. Беляєва, С. Влахов, С. Флорін, К. Єльцов, Є. Волошин, О. Костеріна, А. Авраменко, Т. Куйвінен, В. Нікішина, І. Виклюк, І. Берьозкіна та ін. Т. Мудраченко, В. Нікішина, І. Виклюк вивчали особливості використання абревіатур у текстах публіцистичного стилю, О. Костеріна досліджувала вживання абревіатур в галузі комп'ютерних технологій. Н.Ф. Клименко, Л.В. Туровська, Л.А. Халіновська займалися питаннями структури, процесів та способів творення, типів абревіатур, їхньої систематизації та нормування. Проблема структури, семантики та особливостей перекладу абревіацій у англійській кардіологічній терміносистемі (АКТ) ще не була об'єктом лінгвістичного дослідження, тому завдання опису, систематизації та класифікації абревіацій у АКТ є вельми актуальним.

Мета статті – здійснити дослідження абревіатур у кардіологічній термінології англійської мови. Згідно до поставленої мети формулюються наступні **завдання**:

1) здійснити структурний аналіз абревіатур; 2) подати їх класифікацію; 3) визначити специфіку та з'ясувати особливості вживання та перекладу англійських кардіологічних абревіатур у медичній терміносистемі. Для виконання поставлених завдань у дослідженні використовувалися такі методи дослідження, як метод суцільної вибірки, метод словникових дефініцій, метод кількісних підрахунків.

Виклад основного матеріалу. Абревіатура (від лат. abbreviо – скорочую) – це слово (як правило іменник), створене шляхом скорочення простого слова або компонентів складного слова чи елементів твірної сполуки до рівня звуків або букв, складів чи інших фрагментів слів. Вживаються абревіатури як в усній, так і в писемній мові. Скорочене написання слів або сполук спостерігалось ще в давніх рукописах, написаних на монетах, предметах побуту, згодом було витіснене появою друкарства, але відновлене в іншому вигляді в сучасному світі¹. Особливо часто скорочення почали вживатися у ХХ та на початку ХХІ століття, що було зумовлено такими екстралінгвістичними чинниками як прискорення темпу життя, зростання потоку інформації, інтенсивний розвиток у галузях науки та медицини зокрема.

Скорочення виникають через намір людини при мінімальних мовних затратах передати максимум інформації, тобто спостерігається тенденція до мовної економії. Абревіатури можуть замінювати звичайні мовні знаки і їм притаманний вторинний характер, так як вони виникають у мові через деякий час після того, як відповідне поняття отримало своє вираження у звичайному мовному знаці. Тобто дві форми існують у мові як абсолютні синоніми, що позначають одне поняття. У цих випадках „різні за структурою одиниці номінації являють собою скоріше дублети, а вибір одиниці радше мотивується міркуваннями дискурсивного характеру (економія місця,

намагання уникнути перевантаження тексту)»².

У сучасній лінгвістиці вважається, що основна функція аббревіатур – це номінація у скороченні. Скорочення прискорюють комунікативний процес, узагальнюють основні ознаки термінопоняття. Аббревіатура – це явище, при якому під час редукції слова чи словосполучення нова редукована форма використовується у якості будівельного матеріалу для створення нового найменування. Аббревіатури, за твердженням В. Нікішиної, „полегшують запам’ятовування довгих назв й одночасно функціонування чужих назв без потреби їх розгортання й пояснення”².

Матеріалом дослідження слугували аббревіатури, які були відібрані методом суцільної вибірки із спеціалізованої літератури (словників, а також спеціалізованого сайту³) – всього 230 термінів. У нашому дослідженні під час класифікації аббревіатур ми йшли від структурних особливостей англійських кардіологічних термінів до фонетичних. Це дало можливість ефективно виділити певні моделі, з допомогою яких утворені досліджувані терміноодиниці.

У структурному плані більшість аббревіацій АКТ 202 терміни (88 %) є двота трикомпонентними, в основному переважають трикомпонентні (116 термінів, 50 %): *ABG arterial blood gases* – гази артеріальної крові, *ABP arterial blood pressure* – артеріальний тиск крові, *APC atrial premature contraction* – передчасне скорочення передсердь, *MCH mean cell hemoglobin* – середній вміст гемоглобіну, *MCV mean corpuscular volume* – середній об’єм еритроцитів, *TGA transposition great arteries* – транспозиція магістральних артерій, *WBC white blood cell* – лейкоцит, *SBC complete blood count* – клінічний аналіз крові. Двокомпонентних налічуємо 87 термінів (38%): *AC aortic closure* – закриття аорти, *AP arterial pressure* – артеріальний тиск, *AS aortic stenosis* – стеноз устя аорти, аортальний стеноз, *BF beat frequency* – частота биття, *BP blood pressure* – кров’яний тиск, *MV mechanical ventilation* – механічна вентиляція, *WL wave length* – довжина хвилі, а однокомпо-

нентні складають 13 термінів (5,7%): *V 1.valve* – клапан *2.vein* – вена, *T 1.temperature* – температура *2.test* – тест; проба; випробовування *3.top* – верхня частина, *F frequency* – частота, *crit critical* – критичний. П’ятикомпонентні складають всього 3 терміни (1,3%) від загальної кількості, а чотирикомпонентні аббревіатури налічують 11 термінів (4,8%) – *ABMT autologous bone marrow transplantation* – АТКМ, автотрансплантація кісткового мозку, *IRMA International Rehabilitation Medicine Association* – Міжнародна асоціація з реабілітаційної медицини, *MCHC mean corpuscular hemoglobin concentration* – середня концентрація корпускулярного гемоглобіну, *PDGF platelet-derived growth factor* – фактор росту, одержаний із тромбоцитів, *SPCA serum prothrombin conversion acceleration* – антифібринолізин, проконвертин, *CALLA common acute lymphoblastic leukemia antigen* – загальний антиген гострої лімфобластної лейкемії.

У сучасній лінгвістиці на даний момент не існує єдиної класифікації аббревіатур. В. М. Лейчик класифікує аббревіатури наступним чином: 1) за ступенем вмотивованості; 2) за структурою; 3) за способом утворення; 4) за формою вживання¹. Ю.А. Завгороднев і О.І. Дуда класифікують аббревіатури на основі: 1) структурних особливостей і вихідних словосполучень; 2) типових способів аббревіації⁴.

Аббревіатури англійської кардіологічної термінології поділяються на три групи: лексичні, синтаксичні та графічні. Лексичні скорочення – це самостійні звукові комплекси. У процесі творення лексичних скорочень від терміна чи сполучення термінів шляхом опущення деяких елементів створюється нова одиниця, структурно відмінна від утворюваної, але семантично пов’язана з нею певними відношеннями. У результаті лексикалізації аббревіатура отримує „власну формотворчу парадигму і не відрізняється у цьому плані від звичайного слова”⁴, напр., *AF atrial fibrillation* – передсердна фібриляція, *AFs atrial fibrillations* – передсердні фібриляції, *CABG coronary artery bypasses graft* – обхідний трансплант коронарної артерії,

CABGing *coronary artery bypass grafting* – обхідна трансплантація коронарної артерії.

Лексичні у свою чергу можна поділити на: 1) абревіатури ініціального типу, які утворюються з початкових букв кожного слова у складі словосполучення: CVS *cardiovascular system* – серцево-судинна система, CLL *chronic lymphocytic leukemia* – хронічний лімфолейкоз, CBC *complete blood count* – клінічний аналіз крові, CBF *cerebral blood flow* – церебральний кровообіг, CA *coronary artery* – коронарна артерія, WBC 1. *white blood cell* – лейкоцит 2. *white blood count* – лейкоцитарна формула.

Існують ініціальні абревіатури літерні, звукові, звуко-літерні. Літерні читаються за назвами букв, наприклад, TS *tricuspid stenosis* [ti-es] – стеноз правого атріо-вентрикулярного отвору, трикуспідальний стеноз, TGT *thromboplastin generation test* [ti-dgi-ti] – тест утворення тромбопластины, TDF *tolerance dose factor* [ti-di-ef] – фактор толерантної дози; звукові складаються з початкових звуків слів: TEM *transmission electron microscopy* [t-e-m] – трансмісійна електронна мікроскопія, PAF *platelet activating factor* [p-e-f] – фактор активації тромбоцитів, LMIT *leukocyte migration inhibitory test* [l-m-i-t] – інгібітор міграції лейкоцитів; фактор, який гальмує міграцію лейкоцитів. Зазвичай такі абревіатури утворюються тоді, коли всередині скорочення є голосні звуки, які дають можливість причитати їх по складах. Звуколітерні абревіатури складаються з ініціальних літер та з початкових звуків слів, які утворюють ініціальні словосполучення: IRMA *International Rehabilitation Medicine Association* [ir-ma] – Міжнародна асоціація з реабілітаційної медицини, CALLA *common acute lymphoblastic leukemia antigen* [ke-la] – загальний антиген гострої лімфобластної лейкемії;

2) абревіатури, утворені з початкових складів, напр., sat. sol *saturated solution* – насичений розчин;

3) абревіатури змішаного типу, які утворилися як від ініціальних складів слів, так і від початкових звуків: Intr. ven. *intra*

venous – внутрішньовенно, A. fib. *atrial fibrillation* – передсердна фібриляція;

4) абревіатури, які складаються з поєднання ініціальної частини слова із цілим словом: *F waves* – зубці тріпотінь передсердь, зубці F (електрокардіограми), *HLA antigen* – HLA-антиген, антиген головного локуса, загальний антиген лейкоцитів, *P wave* – зубець P електрокардіограми, *P-mitrale* – мітральний зубець P (електрокардіографічний синдром), *R wave* – зубець R-електрокардіограми, *splitting ECG wave* – розщеплення зубця електрокардіограми. Окрема група скорочень АКТ утворена на основі апокопи (усічення фінальної частини слова), напр., *card. cardiological* – кардіологічний, *contr. contraction* – скорочення, *sym. symmetrical* – симетричний.

Внаслідок проведеного аналізу можемо зробити висновок, що більшість таких абревіатур закінчуються на приголосну, закінчення голосною фонемою менш типове для цього виду абревіатур. Цей факт дослідники пов'язують із концентрацією інформації на початку слова і наголосом, що у більшості випадків ставиться на початку слів в англійській мові².

Графічне скорочення – це скорочення, яке використовується лише у письмовій формі і немає своєї особливої звукової форми, яка реалізувалася б в усному мовленні як відповідна нескорочена форма та представляє своєрідний спосіб стенографічного запису слова або словосполучення. Слід зазначити, що процес лексикалізації абревіатур є досить динамічним, і навіть самі типові графічні скорочення можуть стати лексичними одиницями мови. Будь-яке графічне скорочення стає лексичним коли воно отримує власну звукову форму. Графічні скорочення є досить розповсюдженими у письмовому медичному дискурсі. Це явище має давню традицію і бере початок з середніх віків, коли відбувалося масове запозичення класичних термінів з латинських медичних текстів у англійську медичну термінологію. Перекладачі того часу утворювали скорочення з тих елементів, які повторювалися найчастіше та у такій скороченій

формі ставали звичними та легкими у сприйнятті, що у свою чергу економило час для фіксації відповідної спеціалізованої інформації¹. Оскільки алфавіт англійської мови співпадає з латинським, іноді може виникати плутанина у розшифруванні графічних абrevіатур, прототипом яких є латинські слова та словосполучення. Деякі англійські медичні абrevіатури, які використовуються у спеціалізованій літературі зберігають своє латинське написання, напр., *tid* (*tertio in dies/ three times a day*), *p.o.* (*per os/ by mouth*) *a.c.* (*ante cibum / before meals*), *u.d.* (*ut dictum / as directed*). У професійному мовленні такі абrevіатури існують лише у письмовій формі, а в процесі спілкування вони розшифровуються у повній формі англійською мовою. Часто у графічних скороченнях, утворених на основі апокопи вживаються наступні символи: тире, дефіс, коса лінія. У англійській кардіологічній термінології графічні скорочення складають 10% усієї вибірки.

У англійській кардіологічній термінології літерні та звуко-літерні абrevіатури є найбільш економним способом найменування наукових понять, а також найбільш розповсюдженим і продуктивним видом абrevіатур досліджуваної терміносистеми (всього 154 терміноодиниці, 70%). Літерні абrevіатури, які вимовляються як сукупність алфавітної назви, які входять до їхнього складу, утворюють абсолютну більшість лексичних скорочень.

Синтаксичні скорочення представлені еліптичними абrevіатурами. Еліпсис характеризується усіченням одного з компонентів словосполучення, але на відміну від попередніх типів усічення, залишений компонент не зазнає суттєвих змін в своїй морфемній структурі, а лише „конденсує семантику всього словосполучення”⁴: напр., *failure* (*heart failure, cardiac failure*) – *серцева недостатність*, *infarction* (*myocardial infarction*) – *інфаркт міокарду*. Еліпсису зазвичай підлягають атрибутивні словосполучення. Існує два варіанти утворення абrevіатур такого типу: упущення іменника і субстантивація прикметника. У випадку субстантивації прикметника зна-

чення словосполучення концентрується в атрибуті.

У семантичному відношенні АКТ номінують наступні поняття досліджуваної галузі медицини:

1) анатомічні частини тіла та їх морфологічні компоненти: *vs veins* – вени, *WBC white blood cell* – лейкоцит, *CVS cardiovascular system* – серцево-судинна система;

2) функціональні порушення серцево-судинної системи: *COCM congestive cardiomyopathy* – застійна (конгестивна) кардіоміопатія, *CHD 1.congenital heart disease* – вроджена вада серця *2.coronary heart disease* – ішемічна хвороба серця, коронарна хвороба *CLL chronic lymphocytic leukemia* – хронічний лімфолейкоз, *RVH right ventricular hypertrophy* – гіпертрофія правого шлуночка серця;

3) методи діагностики функціональних порушень: *CAT computerized axial tomography* – комп'ютерна аксіальна томографія, *CBC complete blood count* – клінічний аналіз крові;

4) методи та засоби, що використовуються для лікування розладів серцево-судинної системи: *UV ultraviolet* – ультрафіолетове випромінювання, *MV mechanical ventilation* – механічна вентиляція, *ECG analyzer* – аналізатор електрокардіограми, *ABMT autologous bone marrow transplantation* – АТКМ, автотрансплантація кісткового мозку, *CABG coronary artery bypass graft* – обхідний трансплантат вінцевої артерії;

5) скорочення, які використовуються у професійному спілкуванні медиків: *CA cardiac arrest* – зупинка серця, *WBC 1. white blood cell* – лейкоцит *2. white blood count* – лейкоцитарна формула, *TS tricuspid stenosis* – стеноз правого атріовентрикулярного отвору, *TPR temperature, pulse, respiration* – температура, пульс, дихання.

Під час проведення нашого дослідження абrevіатур АКТ було виявлено, що більшість скорочень – це еквіваленти повних форм термінів, що номінують функціональні порушення та методи діагностики функціональних порушень серцево-судинної системи. Виконане дослідження пока-

зало, що велика кількість термінів є внутрішніми омонімами, тому що вони мають кілька різних повних мовних форм: WBC 1. *white blood cell* – лейкоцит 2. *white blood count* – лейкоцитарна формула, CHD 1. *congenital heart disease* – вроджена вада серця 2. *coronary heart disease* – ішемічна хвороба серця, коронарна хвороба, V 1. *valve* – клапан 2. *vein* – вена, AV 1. *atriovenous* – артеріовенозний 2. *assisted ventilation* – допоміжна вентиляція легень 3. *atrioventricular* – передсердно-шлуночковий, атріовентрикулярний СА 1. *cardiac arrest* – зупинка серця 2. *coronary artery* – коронарна артерія. Для того, щоб визначити семантику скороченого терміна, слід використовувати контекст, у якому конкретна абревіатури використовується. Його зміст є надійним способом визначення повної форми скорочення, в той час як використання словника чи списку абревіатур з вузької спеціальності не завжди дає змогу визначити початкову форму терміна. Часто зафіксовані у них скорочення стають застарілими раніше, ніж публікуються спеціалізовані словники. Під час перекладу медичних абревіатур, зокрема англійських кардіологічних термінів, важливо звертати увагу на наступні особливості: а) кардіологічним абревіатурам, як і великій кількості медичних термінів, притаманна полісемія, і чим менше знаків, тим більша ймовірність багатозначності. У таких випадках треба особливо увагу звертати на контекст; б) слід звертати увагу на те, що одне поняття може мати два і більше скорочень; в) неправильне розуміння рукописних скорочень може бути невірною трактоване; г) відмінність у написанні кардіологічних абревіатур у британській і американській версіях англійської мови; д) під час розшифровки авторських та оказіональних абревіатур відбувається „нераціональна витрата часу, що є неприпустимим явищем у медичній практиці”⁴.

Професійний переклад медичних термінів у статтях, медичних протоколах та під час усного спілкування фахівців є надзвичайно важливим. Невірний переклад медичної документації може виявитися фа-

тальним для пацієнтів, тому питання вдосконалення та упорядкування абревіатур постійно обговорюється як у медичних колах, так і серед лінгвістів та мовознавців. Як зазначають С.С. Барбашева та А.А. Авраменко у результаті дослідження було встановлено, що лише половина усіх абревіатур, які використовувалися медиками однієї галузі, правильно трактувалися спеціалістами інших галузей медицини⁴. Приблизно половина усіх медичних помилок у стаціонарних відділеннях лікарень була пов'язана з проблемами спілкування та взаєморозуміння. Переклад кардіологічних абревіатур потребує спеціальних знань та підвищеної уваги. Медичні словники не завжди вчасно подають переклад новостворених скорочень. Тому для покращення умов професійної комунікації потрібно детально вивчати нові абревіатури та абревіатури-синоніми, полісемічні скорочення. Лише спільна кооперація лінгвістів та медиків, фахівців-кардіологів, дасть можливість правильного та своєчасного трактування абревіатур.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розгляді правильного та точного перекладу омонімічних та полісемічних абревіатур, вдосконаленні та упорядкуванні абревіатур англійської кардіологічної термінології, дослідженні телескопічних скорочень.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Д'яков А.С. Основи термінотворення / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – Київ: КМ Academia, 2000. – 216 с.; Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 843 с.; Лейчик В.М. Люди и слова / В.М. Лейчик. – М.: Наука, 1982. – 175 с.

² Стоянова И.Ф. Лексико-семантическая система англоязычной травматологической терминологии : дис... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / И.Ф. Стоянова. – Кишинев, 2006. – 257 с.; Нікішина В. Особливості перекладу абревіатур та інших скорочень / В.Нікішина // Лінгвістика. Випуск X. – С. 137-138. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvkhd/2010_X/26.pdf.

³ Англо-Український ілюстрований медичний словник Дорланда. У двох томах. – Львів: Наутілус, 2002. – 2688 с.; Балла М.І. Англо-Український словник. У двох томах / М.І. Балла – Київ: Освіта, 1996. – 1500 с.; Новий англо-український медичний словник / За ред. Ривкіна В.Л. – Київ: Арій, 2007 – 782 с.; Петров В.И. Русско-английский медицинский словарь-разговорник / В.И. Петров, В.С. Чупятова, С.И. Корн. – М.: Русский язык Медиа, 2004. – 595 с. – [Електр. ресурс] – Режим доступу: www.cardiologyonline.com/journals.htm

⁴ Завгороднєв Ю.А. Способи утворення фінансово-економічної термінології у сучасній англійській мові / Ю.А. Завгороднєв, О.І. Дуда // Іноземна філологія. – 1999. – № 111. – 211 с.; Барбазєва С.С. Особенности перевода аббревиатур в англоязычном медицинском тексте / С.С.Барбазєва, А. А.Авраменко // Филология. – Самара, 2011. – С.911-915. – [Електр. ресурс] – Режим доступу: http://www.ssc.smr.ru/media/journals/izvestia/2011/2011_2_911_916.pdf.

Олександр Рак,
Буковинський державний медичний університет,
Чернівці (Україна),
fralex@rambler.ru

ВПЛИВ АНТИЧНОГО СВІТУ НА ОЙКОНИМНІ УТВОРЕННЯ ГАЛЛІЇ

Rak Oleksandr. Influence of the Ancient World on the Formation of Place Names of Gaul.

Resume: The present paper traces the influence of such powerful classical civilizations as ancient Greece and Rome on the formation of Galician place names at the base of a linguistic and historical overview of the ancient epochs.

Key words: toponym, place name, Greece, Rome, Gaul, Celts.

Rak Oleksandr. Influence du monde antique sur la formation des noms de lieu de la Gaule.

Résumé. Cet article retrace l'influence des puissants civilisations classiques de la Grèce antique et de la Rome sur la formation des noms de lieu galiciens à la base d'un aperçu linguistiques et historiques dans l'ancienne époque.

Mots-clés: toponyme, nom de lieu, Grèce, Rome, Gaule, celtes.

Рак Александр. Влияние античного мира на ойконимные образования Галлии.

Резюме: В данной статье прослежено влияние мощных классических цивилизаций античной Греции и Рима на Галицкие ойконимные образования на основании лингвистического и исторического экскурсов в древние эпохи.

Ключевые слова: топоним, ойконим, Греция, Рим, Галлия, кельты.

Потужні класичні цивілізації Греції та Риму здійснили значний вплив на своїх сусідів – кельтів; особливо це стосується часів могутньої Римської імперії періоду першої половини I тисячоліття н.е. Наслідки цього впливу є особливо помітними й виразно проглядаються в різного роду власних назвах – онімах (ойконімах, назвах первісних поселень, осадах, інших топонімах). Метою нашої праці є простежити еволюцію та етимологію таких онімів, вдавшись до лінгвістичного та історичного екскурсів у давні епохи.

Чимало дослідників (істориків, археологів, географів, мовознавців) працювало над даною проблематикою, зробивши свій внесок у скарбницю історичного минулого Франції. Наше завдання полягає в систематизації цих знань, в простеженні й визначенні ступенів впливу мов різних народів, які проживали на території Франції або ж межували з кельтами, починаючи з доіндо-європейського або докельтського періоду і до кінця XX століття. У попередній нашій праці¹ ми досліджували кельтсько-докельтські утворення; у даній статті спробуємо

проаналізувати вплив античних греків, фінікійців, арабів та римлян у період з III-IV ст. до н. е. – початку I тис. (часи римської експансії).

Антична Греція – одна з перших європейських цивілізацій, що існувала у формі невеликих містечок-держав (найважливішими були Спарта й Афіни) і відзначилась бурхливим розвитком різних наук: філософії, музики та театру, що не могло не залишити своїх слідів у культурі та мові давніх кельтів. Є припущення, що саме кельти, які не мали своєї писемності, використовували грецький алфавіт і тільки римські та грецькі джерела дають нам інформацію про розмовну форму кельтської мови.

Греки, пробороздивши береги Середземного моря, заклали на них ряд торгових місць (зокрема на півдні Франції), назви яких є майже грецькими за походженням (окрім хіба що назви міста *Марсель (Marseille)*, етимологія якого залишається й досі не з'ясованою). Наприклад, місто *Ница (Nice) = Nikaïa* (la Victorieuse) „переможниця” було засноване після перемоги греків

із уже згаданого **Марсея** – міста, яке на той час було грецькою колонією – над лігурійцями та етрусками у III ст. до н.е. **Ніца** була приєднана до Франції у 1793 році. Місто *Агд* (*Agde*) = *Agathé Tyché* – у перекладі з грецької – (*la bonne fortune*) „гарне майно, багатство” було засновано ще у VI ст. до н.е. **Антиб** (*Antibes*) = *Antipolis* “місто навпроти (Ніци)” – грецька колонія, яка була розташована на місці лігурійського порту біля 350 року до н. е., або ще **Льокат** (*Leucate*) – похідне від гр. λευκό “білий” – невеличкий острів на території якого є багато білого вапняка. Грецького походження також **Монако** (*Monaco*) = *Monoikos* – термін що викликає уяву самотності, відлюдності, залежно від інтерпретації походження назви тими чи іншими авторами: у деяких джерелах назву тлумачать як *відлюдний будинок* у інших – як *присвячений Геркулесу* (*Héraklès Monoikos*). Місто **Кан** (*Cannes*) = *Aegytria* – грецька колонія, яке до 1839 року було невеличким рибачьким селом і стало всесвітньовідомим з середини XX ст. з проведенням „Канського фестивалю”. Можемо зазначити також, що компонент *-polis* „місто” був використаний уже набагато пізніше в інших утвореннях, наприклад, **Гратіанополь** (*Gratianopolis*), сучасний **Гренобль** (*Grenoble*). Проте ойконімів грецького походження зустрічається небагато, адже греки неактивно впроваджували свою мову та культуру на території Галлії, узбережжя якої цікавило їх, у першу чергу, як ринок. Древні елліни не намагались завоювати й підкорити собі ці народи, тому що вважали себе більш освіченою, розвиненішою нацією та трималися на відстані від варварів. Продовжити грецьку за походженням онімію можемо назвою **Ежїтна** (*Aigüna*) – грецький порт біля Антиб, **Агей** (*Agay*) – грецький порт, **Алерія** (*Aléria*), що з грецької – „погане, мерзетне мовлення”, **Амнус** (*Ampus*) – „ринок”, **Ла Нануль** (*La Napoule*) = гр. *nea + polis* “нове місто”, **Оргон** (*Orgon*) – стара назва < *Gorgona*), **Тулон** (*Toulon*), що з грецької – “збирач податків”, **Карлополь** (*Karlopolis*) = гр. *Karolus + polis* “місто”.

Згідно з твердженням науковців (А. Білецький, Т. Чернишова, К. Тищенко), вплив давніх греків на мову слов'ян є та-

кож мінімальним, хоча, з іншого боку, до наших часів збереглася етнічна ідентичність греків Криму².

Фінікійці – народ семітського походження з Сирійсько-Ліванського узбережжя, який був попередником греків і вважався найбільш активним торгівцем на Середземному морі. Пізніше фінікійці були завоювані греками, а їхня територія, відповідно, стала грецькою колонією. Ось деякі ойконіми, які фахівці семітських мов намагалися інтерпретувати як фінікійські, а відомий французький ономаст Ернест Негр включив до свого словника “*Toponymie générale de la France*”: **Каркасон** (*Carcassonne*), **Од** (*Aude*), **Перпіньян** (*Perpignan*), **Нарбон** (*Narbonne*), **Без'є** (*Béziers*), **Еро** (*Hérault*)³. Звичайно ж, ці спроби не можуть служити науковим доказом, але й водночас не заперечують факту проживання фінікійських греків у перелічених населених пунктах.

Араби в ті стародавні часи також перебували в південно-західній частині Галлії. Є припущення, що назви **Септімані** (*Septimanie*), **Ла Гард** (*La Garde*), **Френе** (*Freinet*), **Вар** (*Var*), **Альманар** (*Almanarre*)⁴ утворені внаслідок деномінації деяких ойконімів арабського походження. Але більшість гіпотез щодо утворення названих ойконімів не мають під собою наукового підґрунтя.

Латинські та романські назви. Ця категорія онімів є однією з найчисельніших та найпоширеніших і включає переважно топоніми, що були утворені в епоху римського панування. Сюди зараховуємо також назви, утворені за посередництвом різних романських мов, серед яких: мова d’Oil, окситанська або франко-провансальська (з численними регіональними діалектами та варіантами), ще – корська і каталанська.

З перемогою легіонів Юлія Цезаря в 52 році до н.е. в Алезії розпочинається нова епоха для древньої Галлії, території якої увійшли до складу неосяжної Римської імперії. Місто **Ліон** (*Lyon*) стає політичною та релігійною столицею Римської Галлії. Така інтеграція багато в чому мала позитивні моменти для майбутньої Французької

держави, як-от: мир, що призупинив міжусобні війни; зовнішня безпека; Утворення цілої системи або сітки торговельних шляхів із військовими та комерційними перевалочними пунктами, що полегшило пересування та товарообмін; введення єдиної грошової системи; законодавче право; писемність, християнізація та, зрештою – всезагальна інтеграція у римський світ (суспільство) протягом п'яти століть, що не могло не залишити своїх слідів в ойконімних утвореннях досліджуваного періоду⁵.

Розглянемо галісійські суфікси, які виявились найбільш продуктивними в словотвірному відношенні при утворенні назв міст та селищ: **-ialo** (**-euil** на півночі території Франції і **-ols** – на півдні, після фонетичної еволюції): *Conquereuil*, *Anteuil*, *Argenteuil*, *Auneuil*, *Berneuil*, *Gambaiseuil*, *Mazeuil*, *Mérceuil*, *Aujols*, *Poujols*, *Riols*, *Bairols*, *Caussols*. Латинський суфікс **-anum** як типовий гало-романський суфікс (або ж його латинізований галісійський відповідник суфікс **-acum**) лежить в основі більшості ойконімів, що завершуються на **-an** (**-a** – у каталонській мові), іноді **-ans**: *Alauna* = *Alleaume*², *Alénya* = *Helenius* + лат. суфікс **-anum** який пізніше переходить у суфікс **-a** в *Languedoc-Roussillon*, *Charchilla* = *Carcilius* + **-acum** (подібно до попереднього утворення), далі – *Vinça* = *Vinicius* + **-acum**, *Balma*, *Barbotan*, *Balan*, *Alan* = *Alanum*, *Bassan* = *Bacchius* + **-anum**, *Bétignan* = *Bettonius* + **-anum**, *Lézignan* = *Licinianus*, *Pérignan* = *Perennius* + **-anum**, *Perpignan* = *Perpenna* + **-anum**, *Parnans* = *Perennis* + **-anum**, *Romans* = *Romanis*⁶.

Такого типу назви походять, очевидно, від антропонімів: переважно вони фігурують при утворенні назв населених пунктів, що походять від назв маєтків, а ті, зі свого боку, – від імені власника. Ще, наприклад, антропонім романського походження *Cerus* + суфікс **-anum** для *Céran* або *Urdus* + **-anum** для *Ordan*, *Frontinianus* для *Frontignan* чи *Cornelianus* для *Corneilla*. Останні відігравали роль означення (атрибуту), супроводжуючи такі терміни, як: *fundus* (маєток) або *villa* (ферма, маєток). У даному прикладі суфікс – у жіночому роді, нап-

риклад *Marignana* = lat. *Marinianus* + **-a** “маєток Марініан”⁷.

Дериватом лат. суфікса **-anum** – **-anicum**, що в множині для чоловічого роду дає нам **-anicos** від **agros** що в перекладі означає „поля”, знаходимо у багатьох топонімах півдня Франції у формі **-argues**: *Aimargues* = антропонім романського походження *Amartius* + лат. суфікс **-anicum** від **-anicos** (**agros**) „поля Арматіуса”, *Aubussargues* = *Albicius* + **-anicos** (**agros**) „поля Альбіціуса”, *Galargues* = *Galatius* + **-anicos** (**agros**) „поля Галатіуса”, *Olargues* = *Olus* + **-anicum** „маєток Олуca”, *Caisargues* = *Cassius* + **-anicos**, *Baillargues* = *Balius* + **-anicos**, *Marsillargues* = *Marcilius* + **-anicos**, *Vauvenargues* = lat. *vallem* + *Verus* + **-anica** (*villa*) “ферма Веруса, що у долині”. Існує погляд, що вищевказаний суфікс уживається в суто географічних основах, як наприклад, *Campagnac* = *Campanus* + **-acum**. Він зустрічається й у цілому ряді ойконімів у різних формах, що характеризують певну лінгвістичну зону. Так, від *Aurelius* одночасно походять *Aurillac* = *Aurelius* + **-acum** та *Orly* = *Aurelius* + **-acum**, від *Maximius* – *Messimy* = *Maximius* + **-acum** і *Meximieux* = *Maximius* + **-acum**⁸.

Географічне поширення суфікса **-acum**:

1) відантропонімні ойконіми, що закінчуються на суфікси **-ac**, **-acq** – переважно в окситанських регіонах: (окситанська мова – гало-романський діалект, що використовувався в давній Галлії), на південному заході, у центральній зоні, також в *Charantes*, *Vendée* і в *Bretagne*, репрезентуються такими ойконімними утвореннями: *Ansacq* = *Antius* + **-acum**, *Trensacq* = *Terentius* + **-acum**, *Brossac* = *Brocchius* + **-acum**, *Fleurac* = *Florus* + **-acum**, *Aujac* = *Albius* + **-acum**, *Blanzac* = *Blanditia* + **-acum**, *Louznac* = *Lusianus* + **-acum**, *Pérignac* = *Patrinus* + **-acum**, *Thénac* = *Attienus* + **-acum**, *Merdrignac* = *Matrinus* + **-acum**, *Aurignac* = *Aurinus* + **-acum**, *Mauriac* = *Maurius* + **-acum**, *Trizac* = *Triteus* + **-acum**, *Polignac* = *Pothumenius* + **-acum**, *Vitrac* = *Victor* + **-acum**, *Florac* = *Florus* + **-acum**, *Savignac* = *Sabinus* + **-acum**.

2) цей суфікс іноді перетворюється на **-at** в *Limousin* і *Auvergne*: *Culhat* = *Cullius*

+ -acum, *Royat* = *Rubius* + -acum, *Chaniat* = *Camonius* + -acum, *Prémilhat* = *Primillus* + -acum, *Champagnat* = *Campanius* + -acum, *Lupersat* = *Lupercius* + -acum.

3) більше на заході, в регіоні *Il-de-France*, на півночі і на північному сході, в регіоні d'Oil (мова, якою розмовляли у Франції у Середньовіччі, на північ від річки *Loire*)⁴:

– **-ay**: *Accolay* = lat. *accola* „сусід” + суфікс -acum який перетворюється на -ay у вищеназваних регіонах, *Bornay* = *Bornus* + -acum, *Bercenay* = *Bricenus* + -acum, *Charentenay* = *Charentinus* + -acum, *L'Hay-les-Roses* = *Laius* + -acum, *Frontenay* = *Frontinus* + -acum, *Gournay* = *Cordinus* + -acum, *Stenay* = *Satanus* + -acum, *Tenay* = *Attienus* + -acum, *Pouvray* = *pauper* “бідний” + -acum, *Mornay* = *Maurinus* + -acum, *Savenay* = *Sabinus* + -acum, *Bornay* = *Burdenus* + -acum, *Bourdenay* = *Burdonus* + -acum, *Chantenay* = *Cantienus* + -acum, *Contay* = *Comitem* + -acum, *Devay* = *Davus* + -acum, *Pernay* = *Paternus* + -acum;

– **-é**: *Auverné* = *Alvernus* + суфікс -acum що перетворюється на -é у західних та великій частині центральних регіонів Франції, *Neuillé* = lat. *novalia* „наново розорена цілина” + -acum, *Vitré* = *Victor* + -acum, *Gené* = *Geminus* + -acum, *Bessé* = *Betitus* + -acum, *Avessé* = *Avittius* + -acum, *Cérisé* = *Ceretius* + -acum, *Congé* = *Cominius* + -acum, *Hercé* = *Erucius* + -acum, *Marigné* = *Matrinus* + -acum, *Distré* = *Dextrius* + -acum, *Juillé* = *Julius* + -acum, *Lancé* = *Lancius* + -acum;

– **-ey**: *Achey* = *Appius* + суфікс -acum (-iacum) простежується у франко-провансальських і каталанських регіонах Франції та перетворюється на -ey, *Barisey-au-Plain* = *Barratius* + -acum, *Clamerey* = *Calemerus* + -acum, *Brazey* = *Brasius* + -acum, *Aucey* = *Alcius* + -acum, *Aprey* = *Asperius* + -acum, *Pirey* = *Pyrhus* + -acum, *Crépey* = *Crispius* + -acum, *Fleurey* = *Florus* + -acum, *Marey* = *Marus* + -acum, *Roffey* = *Rufus* + -acum, *Troussey* = *Troccius* -acum, *Coussey* = *Cossius* + -acum, *Forcey* = *Fortius* + -acum, *Larrey* = *Hilarius* + -acum, *Percey* = *Persius* + -acum;

– **-y**: *Abilly* = *Abilius* + суфікс -acum (-iacum), який перетворюється в -y переважно у Паризькому регіоні, у Нормандії, Пікардії та дещо менше – в інших франко-провансальських регіонах Франції, *Alby* = *Albius* + -acum, *Antogny* = *Antonius* + -acum, *Aubigny* = *Albinus* + -acum (*Aubiniacum*), *Barbery* = *Barbarius* + -acum, *Blacy* = *Blassius* + -acum, *Flavigny* = *Flavinus* + -acum, *Herry* = *Arrius* + -acum, *Vitry* = *Victorius* + -acum, *Vesly* = *Virilius* + -acum, *Urzy* = *Urisius* + -acum, *Champigny* = *Campanius* + -acum, *Savigny* = *Sabinus* + -acum, *Servigny* = *Silvanus*, *Chantilly* = *Cantilius* + -acum, *Origny* = *Aurinus* + -acum, *Montigny* = *Montanius* + -acum, *Sarcy* = *Cercius* + -acum;

4) в центрі та на сході Франції – франко-провансальські регіони:

– **-at**: *Agnat* = *Annius* + -acum де суфікс -at є графічним написанням суфіксу -ac, *Aubiat* = *Albius* + -acum, *Fleurat* = *Florus* + -acum, *Chaptelat* = *Cattulus* + -acum, *Paunat* = *Paulinus* + -acum, *Viriat* = *Virius* + -acum, *Archignat* = *Arcanius* + -acum, *Martignat* = *Martinius* + -acum, *Chauriat* = *Calarius* + -acum, *Bellignat* = *Bellenius* + -acum, *Jayat* = *Gaius* + -acum, *Pressiat* = *Priscus* + -acum, *Ceyssat* = *Caecius* + -acum, *Marsat* = *Mancius* + -acum, *Moissat* = *Magentius* + -acum, *Nébouzat* = *Nepotius* + -acum, *Pauliat* = *Paullius* + -acum;

– **-eu(x)**: *Assieu* = *Accius* + -acum, де суфікс -ieu походить від -iacum (переважно у франко-провансальських і навіть у окситанських регіонах), *Boucieu le Roi* = *Buccius* + -acum, *Champdieu* = *Candidius* + -acum, *Bressieux* = *Briccius* + -acum, *Graniou* = *Granius* + -acum, *Cellieu* = *Caelius* + -acum, *Virieu*, *Doizieux* = *Dadosius* + -acum, *Savigneux* = *Sabinus* + -acum, *Marignieu* = *Marinius* + -acum, *Leyrieu* = *Larius* + -acum, *Nervieux* = *Nervius* + -acum, *Solemnieu* = *Solemnus* + -acum, *Fleurieu-sur-Saône* = *Florius* + -acum, *Surieu* = *Severius* + -acum, *Charvieu* = *Calvius* + -acum, *Lavieu* = *Labius* + -acum, *Magneux* = *Magnus* + -acum, *Talencieux* = *Tallentius* + -acum;

5) на північному сході – германізовані регіони (*Alsace i Moselle*), франкський (де проживали франки):

– **-ach**: *Rouffach* = *Rubius* + **-acum**, *Brisach* = *Brisaeus* + **-acum**, *Altenach* = *Altinus* + **-acum**, *Brettnach* = *Britannus* + **-acum**, *Dornach* = *Turnus* + **-acum**, *Mittlach* = *Metellus* + **-acum**, *Mitzach* = *Metius* + **-acum**, *Bettlach* = *Betulus* + **-acum**;

– **-ig**: *Epfig* = *Eppius* + **-acum**, де суфікс **-iacum** дає декілька різновидів суфіксів **-ig** у Альзасі, *Mutzig* = *Mussius* + **-acum**⁹;

У часи незалежності Галлії сільське життя переважало над міським, і тільки вже в часи римського панування міста починають домінувати, отримуючи нові назви. Деякі назви зберегли галісійські елементи: *magus* (ринок), *dunum* (фортеця), *nemetum* (храм), багато від антропонімних утворень від *Julio*, *Augusto*, *César* на честь Юлія Цезаря, як: *Julio Magus (Angers)*, *Julio Bona (Lillebonne)*, *Cesaro Dunum (Tours)*, *Cesaro magus (Beauvais)*, *Augusto Bona (Troyes)*, *Augusto dunum (Autun)*, *Augusto nemetum (Clermont Ferrand)*¹⁰.

Інші ж утворені шляхом поєднання назви галісійського населення (народу), що проживало на тій чи іншій території, з римським чоловічим іменем: *Augusta Suessionum (Soissons)*, *Augusta Treverorum (Trèves)*, *Augusta Veromanduorum (Saint-Quentin)*. Спостерігаються випадки злиття двох елементів вищеназваних ойконімів, інші ж залишають за собою тільки назви населення: *Agendicum* → *Sens* (< *Senones*); *Limonum* → *Poitiers* (< *Pictavi*); *Vesuna* → *Périgueux* (< *Petrocorii*). Протягом століть римського панування деякі міста зникають, інші ж входять до складу сусідніх: *Caletes*, *Viducasses*, *Arvii*, *Vadicasses* – змінені на *Veliocasses*, *Bajocasses*, *Randones*, *Leuci*, а *Batavi* було знищене варварами. Простежуються також випадки відокремлення (розмежування): *Auxerre* < *Eduii*, *Orléans* < *Carnutes*, *Verdun* < *Mediomatrici*, *Boulogne* < *Morigni*, *Angoulême* < *Santones*. Багато міст були колоніями, які підкорялися римському або латинському праву, інші ж мали статус так званих іноземних колоній найманців чи сільськогосподарських працівників. До перших відносимо: *Narbonne*, *Arles*, *Vienne*, населені ветеранами легіонів Юлія Цезаря; до інших – *Carcassonne (Colonia Julia Carcasso)*, *Apt (Colonia Julia Apta)*, *Nîmes (Colonia*

Augusta Nemausus, *Valence (Colonia Valentia)*, *Avignon (Colonia Avenio)*, *Digne (Colonia Dinia)*, *Toulouse (Colonia Tolosa)*, *Allaines*, *Gueux*, *Marmagne*, *Mortagne*, *Sermaise* – колонії *d'Alains*, *de Gots*, *de Marcomans*, *de Maures*, *de Sarmates*¹¹.

У проаналізованих назвах присутні також цивілізаційні та релігійні елементи: сліди язичництва представлені назвами населених пунктів, пов'язаними з культом води, різноманітними природними явищами. Християнство ж наприкінці часів римського панування представлене назвами, що походять від імен святих, назв монастирів та церков. До них зараховуємо: *Moutier* і його деминутив *Montreuil* → *Monestruel* → *Menestruel* → „*monastēriolum*” (маленький монастир) до *Commanderie*, *Hôpital*, *Villedieu* – монастирі або володіння тамплієрів і хоспіталієрів (релігійний військовий орден, члени якого присвятили себе наданню послуг та допомозі подорожнім, паломникам і хворим)¹².

З проведеного дослідження робимо висновок про те, що вплив греків на ойконімне утворення, здебільшого на південній території Галлії, зазначеного періоду був незначним. Вважаючи себе більш освіченою та розвинутою нацією, вони не намагалися впровадити свою мову і культуру на території інших народів, у тому числі і слов'янських. І навпаки, римська імперія мала величезний вплив на мову, культуру, економічний розвиток, законодавче право, писемність, християнізацію древніх кельтів, особливо, після перемоги славнозвісних легіонів Юлія Цезаря. Щодо словотворчих особливостей суфіксальних утворень, то найпродуктивнішими є суфікси: **-euil**, **-ols**, **-an**, **-anum**, **-anicum**, **-acum**, **-at**, **-y**, **-ey**, **-ig**, **-ach** та ін., які сприяли утворенню назв населених пунктів тодішньої Галлії, що збереглися до наших днів. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі впливу мов германських завойовників на ойконімію вищезазначеної території у IV-X ст. н. е.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Олександр Рак. Загальноприйняті принципи класифікації французьких ойконімів (кельтсько-докельтські утворення) // *Studia Ruthenica Cracoviensia*. – Т. 3. – Cracov, 2009. – С. 213-220.

² *Toponymie générale de la France* / [Nègre E.]. – Genève, 1990. – V. 1. – P. 287, 288, 289, 322, 904; *Dictionnaire national des communes de France*. – Paris: Albin Michel, 2001. – P. 204, 225, 385, 652, 748, 805, 894, 924, 1258; *Dictionnaire encyclopédique Larousse*. – Paris, 1998. – P. 1079, 1689; *Греческо-русский словарь* / [авт. Вейсман А.Д.]. – М., 1991 (репринт V-го издания 1899 г.). – С. 757; *La toponymie française* / [Dauzat A.]. – Paris, 1971. – P. 16; Тищенко К. Мовні контакти: свідки формування українців / Константин Миколайович Тищенко. – К., 2006. – С. 228.

³ Mirot L. *Géographie historique de la France* / L. Mirot, A. Mirot. – Paris, 1980. – P. 6, 7; *Dictionnaire Hachette encyclopédique*. – Paris, 1998. – P. 1440; *Toponymie générale* ..., *ibidem*, V. 1. – P. 28, 31, 53, 56, 163, 289; *Dictionnaire national* ..., *ibidem*, P. 244, 309, 388, 676, 894, 948.

⁴ *Toponymie générale* ..., *ibidem*, V. 1. – P. 45, 289, 269, 426; *Dictionnaire national* ..., *ibidem*, P. 214, 619; *Toponymie générale de la France* / [Nègre E.]. – Genève, 1998. – V. 3. – P. 1472.

⁵ *Dictionnaire encyclopédique* ..., *ibidem*, P. 32.

⁶ *Toponymie générale* ..., *ibidem*, V. 1. – P. 53, 108, 130, 170, 178, 181-183, 185, 240, 315, 325, 423, 425, 526, 599, 601, 602, 604, 605, 640, 659, 1031; *Dictionnaire national* ..., *ibidem*, P. 211, 224, 231, 246, 248, 262, 263, 264, 268, 273, 300, 397, 429, 483, 618, 750, 817, 824, 939, 948, 990, 1031, 1041; *Toponymie générale* ..., *ibidem*, V. 3. – P. 1710, 1722; *Toponymie générale de la France* / [Nègre E.]. – Genève, 1991. – V. 2. – P. 1184.

⁷ *La toponymie française* ..., *ibidem*, P. 17, 18; *Toponymie générale* ..., *ibidem*, V. 1. – P. 603, 604, 627, 649, 655; *Dictionnaire national* ..., *ibidem*, P. 402, 487, 614, 800, 924; *Латинско-русский словарь* / [авт. Дворецкий И.Х.]. – М.: Русский язык, 1976. – С. 446, 1079.

⁸ *Dictionnaire latin-français* / [Gaffiot F.]. – Paris, 2001. – P. 40, 793, 808; *Toponymie générale* ..., *ibidem*, V. 1. – P. 431, 453, 454, 458, 532, 610, 611, 613; *Dictionnaire national* ..., *ibidem*, P. 208, 244, 249, 261, 379, 382, 617, 806, 831, 833, 920, 925, 1295; *Латинско-русский словарь* ..., *ibidem*, С. 1055.

⁹ *Dictionnaire Hachette encyclopédique*. – Paris, 1998. – P. 792, 1336; *Toponymie générale* ..., *ibidem*, V. 1. – P. 421, 429, 433, 435-440, 443, 445-

450, 458, 460, 478, 481-484, 486-491, 497-499, 501, 503, 504, 507, 509-515, 517, 518, 527-536, 538, 539, 541, 546, 547, 557, 561, 573, 576, 585-587, 593, 594; *Dictionnaire national* ..., *ibidem*, P. 202, 203, 205, 211, 214, 224-226, 229, 240, 242-244, 246, 249, 251, 254, 268, 270, 294, 298, 304, 307, 315, 317, 332, 336, 355, 357, 363, 401, 403, 405, 414, 415, 417, 422, 429, 430, 433, 437, 446, 466, 482, 483, 501, 506, 516, 528, 530, 531, 536, 553, 586, 587, 589, 597, 614, 625, 640, 649, 673, 676, 678, 698, 703, 724, 741, 750, 771, 775, 781, 799, 800, 805, 806, 814, 825, 840, 841, 864, 877, 890, 896, 897, 899, 925, 942, 946, 947, 962, 976, 991, 996, 997, 1039, 1047, 1052, 1191, 1199, 1200, 1214, 1221, 1230, 1235, 1241, 1245, 1267, 1271, 1273, 1278, 1312, 1345-1347; *Латинско-русский словарь* ..., *ibidem*, С. 480, 733.

¹⁰ *Dictionnaire français-gaulois* / [Savignac J.-P.]. – Paris, 2004. – P. 152, 209, 267; *Toponymie générale* ..., *ibidem*, V. 1. – P. 151, 152, 157, 158, 167, 174, 319; *Dictionnaire national* ..., *ibidem*, P. 221, 251, 287, 468, 755, 1261, 1273;

¹¹ *Toponymie générale* ..., *ibidem*, V. 1. – P. 53, 56, 57, 116, 145, 146, 153, 155-157, 159, 163, 172, 176, 233, 424, 426, 529, 574, 623, 628, 630, 636, 640, 675; *Dictionnaire national* ..., *ibidem*, P. 211, 222, 226-228, 232, 252, 255, 340, 388, 659, 802, 876, 878, 894, 905, 925, 947, 975, 1165, 1190, 1208, 1211, 1220, 1258, 1269, 1283, 1304, 1317; *Toponymie générale* – V. 3. – P. 1573; Mirot L. *Géographie* ..., *ibidem*, P. 39-41; *Toponymie générale* ..., *ibidem*, V. 2. – P. 737, 738.

¹² *Toponymie générale* ..., *ibidem*, V. 1. – P. 407, 408; *Dictionnaire national* ..., *ibidem*, P. 479, 582, 872, 886, 1327; *Латинско-русский словарь* ..., *ibidem*, С. 646; *Toponymie générale* – V. 3. – P. 1510, 1514, 1522; *Dictionnaire encyclopédique Larousse* ..., *ibidem*, P. 767; *La toponymie française* ..., *ibidem*, P. 18.

Валентина Синиця,
Буковинський державний медичний університет,
Чернівці (Україна),
f.languages@bsmu.edu.ua

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ „ЗУБ” У ЛАТИНСЬКІЙ СТОМАТОЛОГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Synytsia Valentyna. Representation of the Concept „tooth” in Latin Stomatological Terminology.

Resume: The aspects of functioning of Latin terms with the component “dens” and “odus” are examined productive models of term-building are defined, thematic groups are selected, the questions of intra-systemic polysemanticism and doublet synonymy are observed.

Key words: concept, lexical-semantic system of Latin stomatological terminology, thematic groups, component structure, morphologic structure, intra-systemic polysemanticism, doublet synonymy.

Synytsia Valentyna. Représentation du concept „dent” en stomatologie latine.

Résumé. On étudie les aspects du fonctionnement des termes stomatologiques latins avec les composants „dens” et „odus”, on définit les modèles productifs de la formation des termes, on répertorie des groupes thématiques, on suit des questions de la polysémie d’intersystème et de la synonymie de doublet.

Mots-clés: concept, système lexico-sémantique de la terminologie dentaire latine, groupes thématiques, structure de composant, structure morphologique, structure d’intersystème, polysémie d’intersystème, synonymie de doublet.

Синиця Валентина. Репрезентация концепта „зуб” в латинской стоматологической терминологии.

Резюме: Исследуются аспекты функционирования латинских стоматологических терминов с компонентом “dens” и “odus”, определяются продуктивные модели терминообразования, выделяются тематические группы, прослеживаются вопросы внутрисистемной полисемии и дублетной синонимии.

Ключевые слова: концепт, лексико-семантическая система латинской стоматологической терминологии, тематические группы, компонентная структура, морфологическая структура, внутрисистемная полисемия, дублетная синонимия.

Багатопараметрові дослідження латинської медичної термінології (історичний та етимологічний аспекти, виявлення шляхів, засобів і способів утворення, словотворча потенція греко-латинських дублетів і терміноелементів) є актуальні на часі, оскільки сприяють полегшенню процесу номінації нових нозологічних одиниць, симптомів, синдромів, методів діагностики та оперативного втручання тощо, оптимізації процесу уніфікації термінів з трьох підсистем медицини (анатоמו-гістологічної, клінічної та фармацевтичної), підвищенню адекватної комунікації фахівців на міжнародному рівні¹. Потреба в наукових розробках такого типу зумовлена ще й тим фактом, що невпинний розвиток медицини як науки вносить значні зміни до концептуальної картини світу, що, в свою чергу, призводить до зростання фахової лексики.

За останні роки з’явилась низка публікацій та дисертаційних робіт, присвячених структурно-семантичному, системному та функціональному аналізу медичної термінології романо-германських мов², при цьому чимало уваги приділяється статусу латинської мови як загальноновизнаної мови-продуцента у формуванні національних медичних терміносистем³.

Метою нашого дослідження є опис з позиції теорії номінації латинських стоматологічних термінів, ядровим компонентом яких є номени „dens” і „odus” та визначення продуктивних моделей терміноутворення.

Об’єктом вивчення є терміни та номенклатурні одиниці, до складу яких входять дублети „dens - odus”; предметом дослідження – лексико-семантична система латинської стоматологічної термінології як

спосіб репрезентації спеціального знання стоматології.

Матеріалом дослідження слугувала вибірка латин. термінів з вищевказаними компонентами з доступних лексикографічних джерел та довідкової літератури⁴.

Для досягнення поставленої мети використано повністю або частково такі методи: описовий, дефініційованого аналізу, моделювання, статистичний.

Дослідження концепту „зуб” дозволило виділити дві групи термінів. Першу групу складають терміноодиниці (ТО) з початковим латинським терміноелементом „*dent-*”, який у складних словах може залишатися без змін (*dent-* – 6 прикладів) або утворювати композити з використанням зв’язкової голосної – *i* - (*denti-* – 14 прикладів) чи – *o* - (*dento-* – 11 прикладів).

Дефініційний аналіз верифікованих 45 ТО уможливує їхній розподіл за такими тематичними групами:

- позначення анатомічних структур: *dentura* – зубний ряд, *dentinum* – дентин, тверда тканина зуба, що оточує пульпу, *dentibuccalis* – зубно-щічний, *dentificatio* – формування дентину, *dentoalveolaris* – дентоальвеолярний, який стосується зуба і його альвеоли, *dentolinguialis* – дентолінгвальний, який відноситься до зуба і язика, *dentofacialis* – дентофаціальний, який відноситься до зуба і обличчя, *dentoideus* – дентоїдний, зубоподібний, *dentomentalis* – дентоментальний, зубопідборідний, який відноситься до зубів і підборіддя, *dentonasalis* – дентоназальний, зубо-носовий тощо;
- позначення аномалій розвитку: *dentes Furne* – малі куполоподібні перші моляри, *dentes Hutchinsoni* – зуби Гатчінсона, коли постійні різці мають викривлену форму, *dentes Plugeri* – , *dentes impacti* – зуби, які не змогли прорізатись через фізичну перешкоду, *dentes spinosi* – , *dentes conchoidei* – , *dentes concreti* – зуби, що зрослися, *dens sustentatus* – зуб з кривим коренем тощо;
- позначення стоматологічного інструментарію: *dentimetrum* – дентиметр, прилад для вимірювання зубів, *dentar-*

para чи *dentharpa* – інструмент для видалення зуба, *dentagra* у значенні зубні щипці;

- позначення засобів гігієни: *dentifricium* – засіб для чищення зубів; засіб для догляду за зубами, *dentilavium* – антисептичний засіб для полоскання зубів і порожнини рота;
- позначення симптомів: *dentalgia* – зубний біль, *dentinalgia* – біль у дентині, *dentagra* у значенні зубний біль;
- позначення різних патологій: *dentoma* – дентома, доброякісна зубна пухлина, *dentobronchitis* – дентобронхіт; поєднання хронічного бронхіту з нагноєнням тканин, що оточують зуб, *dentosteoidum* – дентиностеїд, пухлина, що містить елементи дентину і кістки, *dentinitis* – дентинит, запалення речовин каналців дентину, *dentalosteoma* – денталостеома, пухлина, що виходить із зуба, і містить дентин і зубний цемент.

Окрему групу складають терміни на позначення таких загальних понять, як „розділ стоматології, що вивчає анатомію, фізіологію і патологію зубів”: *dentologia* та його синонім *odontologia*; «зуболікування»: *dentiatria*, синонімами якого є *odontiatria* та *odontotherapia*; „зубний лікар”: *dentista* з синонімами *odontologus* або *odontologista*; „описова анатомія зубів”: *dentographia* і його синонім *odontographia*; „зубна номенклатура”: *dentonomia* та синонім *odontonomia*.

Для вербалізації анатомічного поняття «типи зубів» використовуються моделі: Subst. Nom. sing./plur. + Adiect. Nom. sing. / plur.: *dentes canini* (*dens, dentis m + caninus, a, um*), *dentes molares* (*dens, dentis m + molaris, e*), *dentes praemolares* (*dens, dentis m + praemolaris, e*), *dentes lactei* (*dens, dentis m + lacteus, a, um*), *dentes serotini* (*dens, dentis m + serotinus, a, um*) або Subst. Nom. sing. / plur. + PPA чи PPP Nom. sing. / plur.: *dentes incisivi* (*dens, dentis m + incisivus, a, um*), *dentes permanentes* (*dens, dentis m + permanens, ntis*), *dentes decidui* (*dens, dentis m + deciduus, a, um*).

Остання модель утворення ТО характерна для позначення різних відхилень в анатомічній структурі зубів: *dens*

invaginatus – зуб усередині зуба, *dens evaginatus* –, *dentes convergentes* –, *dentes impacti* –, *dentes retinentes* –.

Однак більшість досліджуваних ТО на предмет компонентного складу є однослівними композитами типу *dentocementalis*, *dentiformis*, *dentilingualis*, *dentofacialis*; певну кількість складають деривати, утворені за допомогою іменникових: *-ura* (*dentura*), *-tio* (*dentitio*), *-itis* (*dentinitis*) або прикметникових: *-atus* (*dentatus*), *-ideus* (*dentoideus*) суфіксів.

У відібраному сегменті ТО ми виявили 5 абсолютних синонімів, які сформувалися внаслідок рівноцінного функціонування у медичній термінології греко-латинських дублетних позначень концепту „зуб”, а саме: латинського терміна *dens*, *dentis* та його грецького еквівалента *odus*, *odontos*, при чому два з них мають по два синоніми: *dentista* = *odontologus* = *odontologista* і *dentiatria* = *odontiatria* = *odontotherapia*.

Реалізація підвидів концептів *dentitio*, *dentura*, *dentiatria* на мовному рівні відбувається за рахунок уточнення дефініційної ознаки базового терміна. Так, якщо *dentura* має значення „ряд зубів (природний чи штучний)”, то *dentura artificialis* вказує на поняття „зубний протез”, *dentura artificialis partialis* – на „частковий зубний протез”, а *dentura completa* – свідчить про „протез, який замінює усі зуби беззубої щелепи”.

Словникова стаття *dentitio* несе, насамперед, інформацію про „прорізування зубів”, тобто, цей термін відносимо до фізіологічних; ад’єктивні доповнення розкривають усі можливі стадії цього процесу і можуть змінювати належність до субмови медицини: *dentitio tarda* – запізніле прорізування зубів (патофізіологія); *dentitio praesox* – передчасне прорізування зубів (патофізіологія); *dentitio permanens* – зміна зубів (фізіологія); *dentitio difficilis* – утруднене прорізування зубів (клінічний термін); *dentitio decidua* – прорізування молочних зубів (фізіологія); *dentitio senilis* – прорізування третьої серії зубів у старості (клінічний термін).

Дефініція терміна *dentiatria* (та його грецьких синонімів) надзвичайно стисла – «зуболікування»; завдяки уточненням

знову ж таки ад’єктивного характеру розкривається сфера людської діяльності в стоматології: *dentiatria operativa* – вказує саме на хірургічне лікування зубів (хірургічна стоматологія); *dentiatria prothetica* – протезування (терапевтична стоматологія); *dentiatria praeventiva* – профілактичні методи запобігання хворобам зубів (терапевтична стоматологія).

Як бачимо, основним способом експлікації дволексемних ТО у вищеперерахованих прикладах є субстантивно-ад’єктивна модель.

Другу групу складають ТО, початковим компонентом яких є терміоелемент *odont-* (від гр. *odus*, *odontos* – зуб). Оскільки старогрецька мова є підґрунтям для утворення клінічної термінології, то й переважна більшість з досліджуваних ТО (65 прикладів за словником К. Рудзітіса⁴) розкривають концептосферу саме цієї підсистеми медичної термінології.

Дослідивши та проаналізувавши структурно-семантичну специфіку відібраних ТО, ми змогли сформувати такі лексико-семантичні групи:

- 1) загальнонаукові найменування, що стосуються назви розділів медицини: *odontonomia* (син. *dentonomia*) – одонтономія, стоматологічна номенклатура; термінологічна система в стоматології та суміжних галузях, *odontologia* (син. *dentologia*) – одонтологія, наука про зуби, *odontographia* у знач. „описова анатомія зубів”, *odontiatria* (син. *dentiatria*) – одонтиатрія, лікування зубів і фахівців: *odontologus* чи *odontologista* (син. *dentista*) – одонтолог, дантист, стоматолог;
- 2) методи обстеження зубів: *odontoscopia* – огляд зубів за допомогою спеціального дзеркала, *odontoroentgenographia* – одонторентгенографія, рентгенографія зубів, *odontographia* у значенні «визначення стану емалі зубів», *odontogramma* – одонтограма, запис, зроблений голкою одонтографа;
- 3) назви інструментів: *odontoscopium* – одонтоскоп, зеркало для огляду зубів, *odontographium* – одонтограф, прилад для реєстрації шершавості зубів і товщини емалі, *odontoglyphus* – одонтогліф,

- інструмент для видалення зубного каменю;
- 4) хірургічні методи лікування зубів: *odontectomia* – видалення зуба, *odontotomia* – розтин зуба, особливо до зубного каналу, *odontorthosis* – операція вирівнювання зубів, що криво ростуть;
 - 5) не хірургічні методи лікування: *odontexesis* – одонтексез, чищення зубів, видалення зубного каменю *odontoplerosis* – одонтоплероз, пломбування зубів, *odontotrypia* – одонтотрипія, сверління зубів;
 - 6) гігієнічні засоби: *odontotrimma* – зубний порошок;
 - 7) найменування фізіологічних процесів: *odontogenesis* – одонтогенез, утворення і розвиток зубів, *odontoblastus* – одонтобласт, остеобластоподібна клітина в пульпі зуба, яка виробляє дентин, *odontiasis* – одонтіаз, прорізування зубів, *odontosis* – одонтоз, утворення чи прорізування зубів, *odontotripsia* – одонтотрипсія, стирання зубів;
 - 8) найменування, пов'язані з протезуванням: *odontokeramicus* – одонтокерамічний, який має відношення до фарфорового зуба;
 - 9) ознака (симптом) захворювання: *odontalgia* (син. *odontodynia*) – зубний біль, *odontagra* (син. *dentagra*) – зубний біль, спричинений подагрою, *odontohyperaesthesia* – одонтогіперестезія, надмірна чутливість зубів, *odonto-chamys* – набряклі ясна, що покривають зіпсований зуб, *odonto-schisma* – одонтоسخізма, тріщина зуба, *odontoseisis* – одонтосейзис, хитання зубів;
 - 10) патологічні стани, процеси, зміни: *odontonecrosis* – одонтонекроз, змертвіння всього зуба чи значної його частини на відміну від каріозного процесу, молекулярного некрозу, *odontoneuralgia* – одонтоневралгія, нервовий біль спричинений хворим зубом або біль, ірадіючий в здорові зуби, *odontoma* – доброякісна пухлина зуба, *odontolysis* – одонт оліз, резорбція зубної тканини, *odontoloxia* – одонтолоксія, нерегулярне положення зубів, *odontolithus* – одонтоліт, зубний камінь, *odontolithiasis* – одонтолітіаз, утворен-

ня зубних каменів, *odontoclasia* – одонтоклазис, перелом зуба, *odontocela* – одонтоцела, зубна кіста, *odontoblastoma* – одонтобластома, пухлина, що складається з одонтобластів, *odontitis* – одонтит, запалення зуба, *odontorrhagia* – одонторагія, кровотеча із зубної лунки після видалення зуба, *odontoprisis* (син. *brygmus*) – зубний скрегіт, *odontocnesis* – одонтокнезис, болючий зуд ясен під час прорізування зубів

Отже, базовим терміном вище перерахованих композитів є дублет *odus*, а кінцеві терміноелементи класифікують утворені ТО, визначають їхню належність до певної структурно-семантичної групи, охоплюють специфічні сторони термінізованого концепту.

Щодо компонентної структури, то переважна більшість із аналізованих ТО є 2-компонентними утвореннями типу *odontolysis* (*odont* + *lysis*), *odontoprisis* (*odont* + *prisis*), *odontoschisma* (*odont* + *schisma*) тощо; нами виявлено тільки чотири трикомпонентні ТО: *odontoneuralgia* (*odont* + *neur* + *algia*), *odontoblastoma* (*odont* + *blast* + *oma*), *odontohyperaesthesia* (*odont* + *hyper* + *aesthesia*), *odontoroentgenographia* (*odont* + *roentgen* + *graphia*).

Дослідження відібраних ТО з основою *odont-* засвідчило наявність внутрішньосистемної полісемії, в основу якої покладено конкретизацію чи розширення значення ТО. Так, *odontographia* має загальне значення „описова анатомія зубів” та більш вузьке значення „визначення стану емалі зуба” (до речі, в основу термін *odontographium* покладено саме друге значення); *odontoscopia* має загальне значення „огляд зубів одонтоскопом”; друге значення – „дослідження особливостей поверхні прикусу зубів як метод ідентифікації особистості” – є характерним для судової медицини.

Оскільки концепт „зуб” у латинській мові передається лексемою „*dens*”, а у грецькій „*odus*”, ми виявили так звану дублетну синонімію, про що йшлося дещо вище, а також синонімію описового характеру: *odontonecrosis* = *necrosis dentalis* (де *necrosis* – грецьке слово, а *dentalis* – латин-

ське), *odontochirurgia* = *dentiatria operativa* та синоніми *odontoprisis* = *brygmus* (*chi bryxismus*).

Окремо слід згадати про префіксальні ТО з базовими словами „dens – odus”: лат. *edentia* = гр. *anodontia* – цілковита відсутність зубів; лат.-грецьк. *exodontia* – видалення зуба; виступ зубів допереду; гр. *endodontium* – сукупність тканин зуба, що включає дентин і пульпу; гр. *enodontia* – розділ терапевтичної стоматології, що розглядає профілактику, етіологію, діагностику і лікування захворювань кореневого каналу, пульпи зуба і періодонта; гр. *hyperodontogenia* = грецько-лат. *hyperdentitio* – розвиток надмірної кількості зубів; гр. *dysodontosis* (син. *dysodontiasis*) – розлад прорізування зубів; гр. *odontohyperaesthesia* – надмірна чутливість зуба; гр. *hyperodontia* – аномалія розвитку, що характеризується наявністю більшої кількості зубів, ніж у нормі; лат.-гр. *periodontitis* (син. грецько-лат. *paradentitis*, син. лат. *peridentitis*) – запалення тканин, що оточують зуб; грецько-лат. *paradentium* = лат.-грецьке *peridontium* = гр. *periodontium* – зубне ложе, що складається з ясен, цемента кореня зуба, альвеолярної і щелепної кісток тощо. Загалом, за допомогою грецького префікса *para-*, який вказує на навколо оточуючі тканини, утворено 7 ТО, латинський префікс *peri-*, який вказує на покривну оболонку органа, використаний у 8 випадках. Як бачимо, більшість з них є виключно грецького походження; типова модель утворення – „префікс + основа дублета + суфікс”.

При утворенні термінів із значенням відхилення від норми чи функціональних розладів продуктивними є грецькі префіксальні терміноелементи *a-, an-* (відсутність, припинення, неможливість), *dys-* (розлад, порушення, утруднення), *hyper-* (перевищення норми), *hypo-* (пониження норми).

Класифікуюча функція кінцевих терміноелементів-суфіксів полягає у співвіднесенні номінативних одиниць з певними термінологічним поняттям. Отже, усі іменники з суфіксом *-itis* мають термінологічне значення „запалення чогось”: *dentinitis*, *dentoalveolitis*, *dentobronchitis*, *odontitis*,

odontobothritis; суфікс *-oma* вказує на назви пухлин конкретних тканин чи органів: *dentinoma*, *odontoma*, *odontoblastoma*; суфікс *-iasis* використовується при утворенні термінів на позначення тривалих патологічних процесів: *odontolithiasis*; суфікс *-ismus* інформує про відхилення від норми, напр. *microdentismus*.

Існування опозитивних наукових понять, що ґрунтуються на протиставленні, призвело до виникнення антонімічних відношень, які досягаються на словотвірному рівні використанням терміноелементів ад’єктивного походження *olig-* (малий, вказує на малу кількість), *poly-* (численний), *macr-* і *megal-* (вказує на надмірні розміри), *micr-* (вказує на малі розміри): *oligodontia* – олігодонтія, зменшення кількості зубів; *polyodontia* (син. *polydentia*) – поліодонтія, наявність зайвих зубів, *macrodontia* – макродонтія, ненормально великі зуби та його синонім *megalodontia*, *microdontia* та його грецько-латинський синонім *microdentismus* – ненормально малі розміри зубів, при цьому терміноелемент „*odont-*” посідає другу позицію, тобто, виступає у ролі кінцевого терміноелемента складних слів, що неодноразово спостерігається у клінічній термінології, порівн. *uraemia* і *haematuria*.

Сюди ж відносимо терміни композити грецького походження *erythrodonia* – еритродонтія, наявність червоних плям на коронці зуба (гр. *erythr* – червоний), *isodonticus* – ізодонтичний, який має зуби однакової величини і форми (гр. *iso* – вказує на подібність, однаковість), *anisodontus* – анізодонт, який має нерівні несиметричні зуби (гр. *aniso* – неоднаковий, нерівний).

Співвіднесеність ТО з компонентами „*dens*” і „*odus*” свідчить про домінування субстантивних утворень, що пояснюється номінативною функцією будь-якого терміна; термінологічна активність інших частин мови, зокрема прикметників, є значно меншою.

Підводячи підсумок вищевикладеному, можемо констатувати, що концепти „*dens*” і „*odus*”, незважаючи на особливості їхнього функціонування, відносяться до ключових одиниць концептосфери „стоматологія”, яка є динамічною системою, тісно

пов'язаною з розвитком стоматології як науки. Безумовно, перспективним для подальшого дослідження є лінгво-когнітивне моделювання концепту „*os, oris n*” і „*stoma, atis n*”, яке і відтворює суть поняття стоматології: науки, що присвячена вивченню захворювань ротової порожнини, щелеп і зубів в діахронічному та синхронічному планах.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Новодранова В.Ф. Латинские основы терминологии: именное словообразование: дисс. ... доктора филол. наук: 10.02.19 / Валентина Фёдоровна Новодранова. – М., 1990. – 501 с.; Синица В.Г. Латинские термины с именным суффиксом -tio/sio: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.14 „Классические языки” / В.Г.Синица. – Тбилиси, 1987. – 20 с.; Смольская Л.Ю. Субстантивация *participium praesentis activi* в латинской медицинской терминологии: автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.14. „Классические языки” / Л.Ю. Смольская. – Тбилиси, 1987. – 24 с.

² Варнавская Е.В. Статус и функционирование эпонимов в медицинской терминологии испанского языка: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 „Романские языки” / Е.В. Варнавская. – Воронеж, 2009. – 23 с.; Вахоцький М.М., Маковська О.О. Моделювання концепту “*dentistry*” в англомовній картині світу // Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти. – Луцьк, 2012. – С. 69-71; Дудецкая С.Г. Метафоризация как способ терминообразования (на материале английской терминологии черепно-челюстно-лицевой хирургии и стоматологии): автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 „Германские языки” / С.Г. Дудецкая. – Самара, 2007. – 24 с.; Смирнова Е.В. Структурно-семантические и лексикографические аспекты терминологии (на примере кардиологической лексики): автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / Е.В. Смирнова. – Ярославль, 2012. – 20 с.; Трофименкова Т.А. Терминология болезней как объект ономастического, семантико-парадигматического и лексикографического исследования: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 „Русский язык” / Т.А. Трофименкова. – Орёл, 2008. – 20 с.

³ Беляев Р.С. Поняття терміноелемента з погляду теорії номінації / Р.С. Беляев // Мовознавство. – №3 (141). – 1990. – С. 64-65.; Загрекова Е.Н. Истоки и развитие российской медицинской терминологии (на греко-латинской основе): автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 „Теория языка” / Е.Н. Загрекова. – Саратов, 2008. – 24 с.; Маковська О.М., Вахоцький М.М. Класичні терміноелементи у сучасній англійській стоматологічній терміносистемі // Актуальні проблеми прикладної лінгвістики: Матеріали Міжнародної Інтернет-конференції (23-24 червня 2011 року). – Умань, 2011. – С. 51-54.; Стоянова І.Ф. Лексико-семантична система англомовної травматологічної термінології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук: спец. 10.02.04 „Германські мови” / І.Ф.Стоянова. – Одеса, 2007. – 11 с.; Трофимова Н.А. Особенности освоения заимствований латинской лексики в отраслевой терминосистеме: на материале русской, английской и немецкой медицинской терминологии: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 „Теория языка” / Н.А. Трофимова. – Саратов, 2004. – 20 с.

⁴ Arnaudov G. Terminologia medica polyglotta: Latinum. Russkij. English. Francais. Deutsch/ G.Arnaudov. – Sofia: Медицина и физкультура, 1979. – 943 p.; Воронова М.Н. Латинско-немецко-русский толковый словарь для стоматологов / М. Н. Воронова. – Днепрпетровск: Инновация, 2010. – 76 с.; Кочкарёва А.Г. Толковый латинско-русский словарь терминов терапевтической стоматологии / А.Г. Кочкарёва, В.Ф. Новодранова, З.А. Рыжкина. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2006. – 160 с.; Кухта С. Терапевтична стоматологія: тлумачний словник / Степан Кухта. – Львів: Світ, 1985. – 235 с.; Латинско-русский словарь [авт.-сост. Тананушко К.А.]. – М.: ООО “Издательство АСТ”; Мн.: Выш. шк., 1991. – 624 с.; Rudzitis K. Terminologia medica in duobus voluminibus curavit E.Plendere / K. Rudzitis. – Riga: Liesma, 1973. – Vol. I. – 1039 p.; Rudzitis K. Terminologia medica in duobus voluminibus curavit E.Plendere / K. Rudzitis. – Riga: Liesma, 1977. – Vol. II. – 866 p.

Ганна Шалаєва,
Буковинський державний медичний університет,
Чернівці (Україна),
f.languages@bsmu.edu.ua

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Shalajeva Hanna. Structural analysis of modern medical terminology and difficulties of translation of multicomponent medical terms.

The article is devoted to the definition of the main characteristics of common and specific medical terms, to the analysis of term-forming types, finding of intercomponent links within multicomponent terms, to the studying of lexical and semantic components, means and difficulties of translation of simple and multicomponent medical terms.

Key-words: term, derivative term, stem-focused approach, two-component term, multicomponent term, links between components, difficulties of translation, successive subordination, direct subordination, basic component.

Shalaieva Hanna. Analyse structurale de la terminologie médicale moderne et des difficultés de traduction des termes médicaux à plusieurs composants.

L'article est consacré à la définition des principales caractéristiques de termes médicaux spécialisés et couramment utilisés, à l'analyse des types de formation de termes, au procédé de trouver des liens d'interconnexion à l'intérieur d'un terme multicomposant, à l'étude des composants lexico-sémantiques, aux moyens et aux difficultés de traduction des termes médicaux monosyllabiques et multicomposants.

Mots-clés: terme, basé dérivé, approche de base centrée, terme à deux composants, terme à plusieurs composants, des liens d'interconnexion entre les composants, des difficultés de traduction, la domination successive, la soumission directe, le composant de base.

Шалаєва Анна. Структурный анализ современной медицинской терминологии и трудности перевода многокомпонентных медицинских терминов.

Статья посвящена определению основных характеристик общеупотребительных и специальных медицинских терминов, анализу терминообразующих типов, нахождению межкомпонентных связей внутри многокомпонентного термина, изучению лексико-семантических компонентов, способам и трудностям перевода односложных и многокомпонентных медицинских терминов.

Ключевые слова: термин, производная основа, основоцентрический подход, двухкомпонентный термин, многокомпонентный термин, межкомпонентные связи, трудности перевода, последовательное подчинение, прямое подчинение, базовый компонент.

Актуальність теми полягає в тому, що медична термінологія в галузі стоматології є найменш вивченим шаром лексичного складу професійної мови. Одночасно з розвитком науки та техніки термінологічна лексика медицини постійно розвивається та збагачується. Значна увага у лінгвістичних та професійних колах надається термінологічній лексиці тому, що вона служить засобом взаєморозуміння між фахівцями, засобом акумуляції та передачі знань наступним поколінням. Перспективи подальших досліджень повинні зосереджуватися на вивченні медичних термінів, які скла-

даються з трьох та більше компонентів і мають змішаний тип міжкомпонентних зв'язків.

Мета статті – висвітлити труднощі перекладу однокомпонентних, 2-компонентних та багатоконпонентних сучасних медичних термінів.

Аналіз досліджень в галузі вивчення термінології показує, що в останні десятиліття стрімкий розвиток нових напрямків в галузі науки вимагає посиленої уваги мовознавців як до визначення поняття терміну так і до пошуку адекватних відповідників в рідній мові. Питання, пов'язані з

аналізом термінів з погляду їх словотвору, структури, семантики та мотивації вже вивчалися такими вітчизняними лінгвістами як Коваль І.В., Арнольд І.В., Кобякова І.К., Вюстер Е., Сліпецька В.Д., Материнська О.В., Червінська Л.О., Лотте Д.С. Особливості функціонування термінів у фахових текстах, проблеми перекладу багатокомпонентних термінів досліджували такі лінгвісти як Ткачова Л.Б., Градобик М.С., Мельник А.І., Проніна Р.Ф., Суперанська О.В. та ін.

За останні роки розвиток науки та міжнародного співробітництва дали поштовх активізації інформаційно-комунікативних процесів, результатом яких став кількісний ріст термінів і понять, яких раніше не було в науці, техніці та медицині. В час бурхливого розвитку різних галузей медицини і збільшення потоку інформації старі засоби утворення термінів не можуть вичерпати собою всі можливі і необхідні найменування понять. З цією метою використовуються складні найменування, тобто термінологічні словосполучення. Медична термінологія належить до найбільш інтенсивно прогресуючих частин словникового складу мови, що зумовлюється, перш за все, стрімким розвитком медицини та міжнародною науковою інтеграцією у цій сфері знань. Виникнення нової лексики на позначення медичних понять, які відображають розвиток сучасної англійської медичної терміносистеми, складає значну групу новотворів, що ускладнює процес спілкування фахівців цієї галузі. Сучасна медична термінологія характеризується високим рівнем розвитку та спрямуванням до максимальної стандартизації й уніфікації термінів.

Теоретично кожне слово може бути потенційним терміном, але воно стає ним тільки при умові актуалізації – виведенні його з лексично-синтаксичної системи мови і включенні в систему термінів для позначення спеціального поняття як елемента системи спеціальних понять в даній галузі науки і в медицині зокрема. Таким чином медичний термін – це актуалізоване слово, що позначає одне і тільки одне спеціальне поняття в кожну одиницю своєї актуалізації.

Термін взагалі, і медичний так само, є перш за все, мовний знак, елемент комунікативної системи мови, слово. З цього однак не випливає, що все, властиве слову як елементу лексико-синтаксичної системи мови, не чуже і медичному терміну як елементу системи спеціальних термінів. Термін має бути назвою спеціального поняття, і в цьому його головна номінативна функція.¹ Медичному терміну сучасної англійської мови властивий цілий ряд функцій, серед яких провідну роль відіграє номінативна функція та співвідносні з нею: когнітивна функція – здатність представити реальну дійсність семіологізованим ланцюжком звуків; епістемічна – відображення дійсності та збереження знань; евристична – відкриття нового знання; комунікативна – передача спеціалізованої інформациї. За допомогою реалізації зазначених функцій термінологія бере активну участь у формуванні колективної мовної картини світу. Формування англомовної медичної терміносистеми відбувається як за рахунок відбору термінів з інтернаціонального фонду, так і за допомогою одиниць германського походження, у тому числі й кореневих дієслів, які здатні набувати термінологічних значень та брати участь у процесі творення медичних термінів різних тактів деривації.

В результаті актуалізації слово позбавляється своїх словесних властивостей, притаманних йому як елементу лексикосинтаксичної системи мови – полісемії, антонімії, омонімії та емотивності – воно стає елементом системи термінів і набуває нових властивостей – однозначності, системності та неемотивності.

Дуже важливою властивістю термінів є його семантична двоплановість: слово як потенційний термін є елементом комунікативної системи мови і володіє своїм власним інваріантним мовним значенням, що зближує його з іншими словами по лінії синонімії і відрізняє від інших слів по лінії антонімії та омонімії. Будь-яке дослідження термінологічної лексики спирається на окреме визначення терміна. З питань визначення терміна, вимог, що ставляться до нього, взаємовідносин за-

гальновживаного слова, терміна та поняття в лінгвістичній літературі існують різні, часто протилежні точки зору.

Терміни поділяють на загальнонаукові та вузькоспеціальні.

Загальнонаукові терміни – це звичайні слова, які набули значно вузького значення найменування предметів, якостей, ознак, дій, явищ і однаково використовуються в побутовій мові, художній літературі, ділових документах і як терміни певної галузі науки. Такі терміни прості, доступні, зрозумілі. Розмежування між загальнонауковими термінами та загальними словами неможливе, оскільки має місце перехід термінів у загальновживані слова і навпаки. І загальновживані слова, і терміни виконують одну основну функцію – комунікативну, передають поняття, які відображають явища об'єктивної дійсності, абстрактні і конкретні поняття.

Вузькоспеціальні терміни – це слова чи словосполучення, які позначають поняття, що відображають специфіку конкретної галузі, наприклад, медичної. На відміну від загальної лексики, спеціальна не має загального використання та зрозуміла лише тим, хто задіяний у певній професійній сфері, оскільки вона не належить загальній мові як засобу комунікації, а окремим підмовам. Вона необхідна для оволодіння професійними знаннями. В свою чергу кожна підмова містить декілька систем спеціальної лексики, які належать до різних предметно-понятійних полів і до різних лексичних ярусів.² Для цих термінів характерна семантична конкретність, однозначність.

Термінологія утворює більшу частину словникового складу сучасної наукової мови. Терміносистема – це пов'язана з певною мірою знань, проблемою, темою, науковою школою сукупність термінів, що пов'язані між собою на понятійному, лексико-семантичному, словотворчому (derivativному) рівнях.³ Виявлення тематичного змісту наукового мовлення організує та систематизує основний об'єм лексичного матеріалу.

На сучасному етапі в термінознавстві можна виділити два основні підходи до

проблеми дослідження терміна. Вчені, що представляють першу точку зору, розглядають терміни як особливі, штучно утворені слова або словосполучення для позначення наукового поняття, які в термінологічній функції вживаються лише в спеціальній літературі та професійному спілкуванні і протиставляються словам загальновживаної лексики. Лінгвісти, які підтримують другий підхід до визначення терміна, спираються на положення про те, що в ролі терміна може виступати будь-яке слово. Терміни розглядаються не як особливі слова, а як слова в особливій функції. Сучасна мова науки і медицини висуває до термінів кілька вимог, які перекладачеві треба брати до уваги. Найважливіші з них:

- термін має відповідати правилам та нормам відповідної мови;
- термін має бути систематичним;
- для терміна характерна дефінітивність, тобто кожен термін співставляється з чітким окремим визначенням, яке орієнтує на відповідне поняття;
- терміну властива відносна незалежність від контексту;
- термін повинен бути точним;
- термін має бути коротким, хоча дана вимога часто вступає в протиріччя з вимогами точності, тобто повноти терміна;
- термін має прагнути до однозначності, але такої однозначності варто добиватися в межах однієї терміносистеми, тому що на рівні декількох підмов доволі розповсюдженою є полісемія термінів;
- для термінології характерна синонімічність, що заважає взаєморозумінню;
- терміни експресивно нейтральні;
- термін повинен бути благозвучним.

Тематично лексика медицини називає предмети, стани та процеси, а також їх характеристики у відношенні до існуючих мовних норм. Найголовнішими медичними категоріями є:

- органи тіла та їх опис за системами органів;
- хвороби та їх перебіжний характер, тривалість, інтенсивність, а також модифікації;
- синдроми та симптоми;
- методи обстеження пацієнтів;

- оперативні методи та техніки;
- лікарські інструменти.

До специфічного словникового запасу належать також назви наукових дисциплін, напрямків, а також назви медичного персоналу та пацієнтів. Медицина як галузь науки має завдання якомога точніше описати свій предмет – людину з усіма її станами та хворобами.⁴ Лінгвістичне завдання будь-якого терміна і медичного зокрема – влучно і повно репрезентувати поняття, явище, хворобу та її перебіг, стан хворого, курс і процес лікування, методики лабораторних тестів, прилади та інструментарій.⁵

Конкретність та однозначність слова-терміна визначається тим, що в кожному одиному своєму актуалізації воно диференціює одне і тільки одне поняття в межах одного класу понять і ніколи більше одного одночасно.

Терміни-словосполучення, терміносистеми такої галузі медицини як стоматологія побудовані на базі традиційних термінів.

Іноколи переклад таких словосполучень, скомпонованих із складних лексичних одиниць, які потребують різного ступеня переосмислення, викликає деякі семантичні труднощі. Тому необхідно кожний термін-словосполучення розглядати як єдність та мати певні навички орієнтації в структурі таких термінів-словосполучень, розуміти їх похідні, складні та складові одиниці і вміти правильно знаходити їх еквіваленти в рідній мові.

Найчастіше при перекладі складених термінів виникає необхідність звертатися до тлумачних словників як до найнадійнішого джерела інформації про значення слова. Словникові дефініції дають можливість відштовхуватися від накопиченого у мові та письмово зафіксованого досвіду вживання лексичних одиниць.

Визначення структурних лексико-семантичних компонентів треба починати з центральної частини – ядра, або слова-ідентифікатора. Далі має йти аналіз лексикографічних даних для встановлення слів, що знаходяться з ним у відносинах семантичної зв'язаності.

Під час читання іншомовної літератури перед багатьма спеціалістами виникають труднощі, пов'язані з семантизацією невідомої лексики. При семантизації нових невідомих термінів вокабулярю стоматології виведення терміна відбувається на основі його внутрішньої структури або контексту. Знання значення терміноелементів сприяє семантизації терміна в цілому. Наявність певної понятійної бази й широкий світогляд також стимулюють процес виведення значення термінів.⁶

Тлумачення і переклад термінів в галузі стоматології базується на умінні сприймати термін в цілому з урахуванням значення всіх його терміноелементів. Конкретне поняття виникає в результаті взаємодії загального поняття терміну та поняття окремих мовних одиниць.

Основоцентричний підхід є базовим для дослідження специфіки словотворчих процесів у межах сучасної термінології. За вихідну одиницю дослідження береться твірне основа дієслова, з якої починається словотворчий процес і яка є лексико-семантичним ядром при утворенні похідних основ. Твірні основи реалізують свої словотвірні можливості за моделями, властивими певній мові: префіксація, суфіксація, словоскладання, скорочення, конверсія.⁷ Роль тих чи інших словотворчих засобів у створенні нових слів не однакова. Не однакова їх роль в тій самій мові в різні періоди її розвитку та стосовно різних лексико-стилістичних шарів.⁸ Найбільш поширеним типом морфологічного способу творення термінів є суфіксація. Префіксальний та безафіксальний типи використовуються меншою мірою.

Серед похідних основ однокомпонентних медичних термінів більше половини складають іменники. Найчастіше вони позначають найменування фізіологічного процесу або стану, найменування фізичного процесу або стану, найменування медичної процедури, найменування медичного приладу або пристрою. Це свідчить про характерну для медичної термінології тенденцію до номіналізації. Однак медичні терміни можуть бути представлені усіма повнозначними частинами мови (дієсло-

вами, що позначають дії медичної процедури, фізіологічного процесу або стану; прикметниками, що позначають якість, властивість, ознаку медичного процесу або стану). Це відбувається тому, що будь-яка сучасна терміносистема повинна відповідати не тільки вимогам номінації специфічних об'єктів і понять, а й за безпечувати можливість вираження усього розмаїття взаємо стосунків і зв'язків між ними, навколишньою діяльністю та мовним соціумом.

В наш час стрімкого розвитку науки складні багатокомпонентні терміни все більше вживаються в англійській медичній літературі. Багатокомпонентні терміни – це терміни, що складаються з загального терміна і з одного або декількох означень. Кожне означення звужує значення загального терміна, тобто конкретизує його. Необхідність використання багатокомпонентних термінів у науковій медичній літературі пояснюється тим, що засобами розгорнутого словосполучення передається велика кількість диференційованих ознак спеціального поняття і збільшується ступінь семантичної вмотивованості терміна, що для нього є досить важливим.

Будь-яка система має певну організацію, тобто структуру цієї системи. Аналіз складних термінів показує, що домінують препозитивні атрибутивні термінологічні словосполучення. Вони утворюються шляхом поєднання ряду компонентів і інколи представляють труднощі для перекладу через багаточисельність семантичних зв'язків між компонентами. Для подолання труднощів перекладу таких термінів-словосполучень велике значення має знання засобів їх перекладу рідною мовою.⁹ З великої кількості всіх складних термінів можна виділити два різновиди: двокомпонентні та багатокомпонентні.

Двокомпонентні терміни є найпоширенішими і не викликають труднощів при перекладі. Вони утворюють значну кількість терміноутворюючих типів. Їх можна поділити на 2 групи.

До першої групи відносяться терміни типу: N+N (*tooth tissue* – тканина зуба, *needle-holder* – голкоутримувач, *tooth ena-*

mel – зубна емаль), N+Prep+N (*occlusion of teeth* – оклюзія зубів), N's+N (*dentist's surgery* – кабінет хірургічної стоматології), abbr+N (*AIDS prevention* – профілактика СНІДу).

До другої групи належать терміни, утворені за типом: A + N (*personal care* – персональний догляд, *dental caries* – карієс зуба), Part I + N (*training programmes* – програми навчання), Part II + N (*worsened access* – погіршений доступ, *filled tooth* – запломбований зуб, *fractured tooth* – зуб, що тріснув).

Моделі кожної з цих двох груп подібні як семантично, так і структурно. Перша група об'єднує терміни, в яких обидва компоненти іменникові; у другій групі атрибутивний компонент – прикметник або дієприкметник.

В термінах-словосполучення типу N+N іменники вживаються, як правило, в загальному відмінку. Їх перший компонент, який означає видову ознаку поняття, може перекладатися прикметником (*root needle* – коренева голка), іменником в родовому відмінку (*jaw fracture* – перелом щелепи, *physician resources* – ресурси лікарів), іменником з прийменником (*health programme* – програма з охорони здоров'я, *education requirements* – вимоги до освіти).

З багатокомпонентних терміноутворювальних типів трьохкомпонентні терміни-словосполучення виявились найбільш вживаними, і серед них такі як: (N+N)+N – *Schwarz double plate* – подвійна пластина Шварца, *village health workers* – сільські співробітники охорони здоров'я; (A+N)+N – *primary care physician* – лікарі первинного догляду, *good quality doctors* – лікарі належної підготовки; (N+Ved)+N – *hospital-based care* – лікування на базі лікарні, *double-rooted tooth* – двокореневий зуб; (N+Ving)+N – *water supplying device* – прилад для подачі води; (Num+N)+N – *five-star doctor* – лікар найвищої категорії.

В чотирьох- та п'ятикомпонентних термінологічних словосполученнях можливості комбінування компонентів природньо більші: *health care system requirements* – вимоги системи охорони здоров'я.

Щоб вибрати потрібний варіант пе-

рекладу науково-медичного терміну, необхідно володіти мовною здогадкою, відповідною існуючою термінологією рідної мови, знати ту галузь медицини, про яку іде мова.

Найбільш важкими для перекладу є багатокомпонентні термінологічні словосполучення, тому що вони потребують визначення внутрішніх смислових зв'язків між компонентами.¹⁰

За типом міжкомпонентних зв'язків багатокомпонентні терміни-словосполучення можна поділити на 3 групи:

1) терміни-словосполучення з послідовним підпорядкуванням, в яких компоненти з'єднуються ланцюжком і кожний наступний з них є базовим для попереднього. А+Б+В, наприклад: *stomatological education system* – система освіти в стоматології, *dental drilling engine* – бормашина.

2) терміни-словосполучення з безпосереднім підпорядкуванням містять компоненти, між якими немає взаємозв'язку, і всі вони співвідносяться безпосередньо з певним словом – базовим компонентом термінологічного словосполучення. А+Б+В+Г, наприклад: *a well-developed primary care system* – добре розвинута первинна система охорони здоров'я.

3) терміни-словосполучення зі змішаним типом міжкомпонентного зв'язку. (А+Б)+(В+Г)+Д, наприклад: *socially responsible health care system* – соціально важлива система охорони здоров'я.

Між кількістю компонентів в термінологічному словосполученні та типом міжкомпонентного зв'язку існує закономірне співвідношення: чим більше компонентів у словосполученні, тим більша частина утворень зі змішаним типом міжкомпонентного зв'язку. Терміни-словосполучення, які містять в собі 5 та більше компонентів, організовані в одне ціле тільки за змішаним типом.

Збільшення числа компонентів в терміні-словосполученні супроводжується введенням в нього інших частин мови з одного боку і об'єднанням компонентів в атрибутивні групи, яким притаманна семантична єдність, з іншого боку: *high quality primary health care* – високоякісна пер-
АПСНІМ. – 2014. – № 1 (1)

винна допомога по охороні здоров'я, *community-oriented primary care practice* – первинна допомога, орієнтована на соціальні групи;

World Health Organization Collaborating centers – центри координації Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я.

Структурно-змістовому аналізу складних слів, які складаються з великої кількості компонентів, необхідно приділити велику увагу. Насамперед потрібно розкрити значення основного компонента. Головним завжди є останнє слово, тому переклад термінів–словосполучень починають із перекладу іменника, що є основним компонентом, а потім послідовно переводять кожну групу, найчастіше справа-наліво.¹¹ При цьому важливу роль відіграє контекст. Необхідно відшукати в складі терміна внутрішні терміни, усвідомити їх значення. При наявності полісемії компонентів аналіз таких термінів нерідко являє собою складне завдання. Головною проблемою перекладу термінів та термінів-словосполучень є їхня багатозначність не тільки серед різних галузей науки, але й всередині самої медичної галузі. Точне значення терміна в данному випадку можна виявити лише за допомогою контексту та інших термінів, що пов'язані між собою у терміні-словосполученні.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Переклад багатокомпонентних термінів – це складний процес, що потребує значної бази знань та обізнаності у сфері медицини, вміння правильно виявити їх структуру та швидко і правильно підібрати вдалий варіант перекладу кожної складової багатокомпонентного терміна. Такий аналіз кожного терміна сприяє його запам'ятовуванню і є основою для осмислення та сприйняття цілої категорії багатокомпонентних термінів. Подальше дослідження треба проводити в напрямку вивчення міжкомпонентних зв'язків в багатокомпонентних термінах та знаходити правильні відповідні форми перекладу в рідній мові.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Градобик М.С. Термінологічні особливості навчання перекладу спеціального англomовного тексту / М.С. Градобик // Іноземні мови в навчальних закладах. – Київ. – 2008. – С. 120.

² Суперанская А.В. Общая терминология: Вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М. Наука, 2003. – С. 119.

³ Сліпецька В.Д. Англomовна термінологія штучного інтелекту в контексті інших терміносистем (досвід лінгвостатистичного аналізу): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 „Германські мови” / В.Д. Сліпецька; КНЛУ. – К., 2008. – С. 30.

⁴ Материнська О.В. Типологія найменувань частин тіла: Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження / О.В. Материнська. – Донецьк. – 2009. – Т. 5. – С. 109.

⁵ Червінська Л.О. Роль і місце синонімів і синонімічних виразів в англійській медичній термінології. Аргументи: за і проти / Л.О. Червінська // Матеріали доповідей семінару наради завідувачів кафедрами іноземних та латинських мов вищих медичних навчальних закладів України. – Чернівці. – 2006. – С. 102.

⁶ Мельник А.І. Навчання студентів-медиків читання професійно-орієнтованих текстів англійською мовою/ А.І. Мельник // Іноземні мови: Київський національний університет, 2005. – №4. – С. 22.

⁷ Кобякова І.К. Про деякі аспекти мовотворчої функції/ І.К. Кобякова, С.О. Швачко // Іноземні мови. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – Т. 1. – С. 23.

⁸ Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике / И. В. Арнольд // М.: Высшая школа, 1995. – С. 58.

⁹ Кобякова І.К. Креативне конструювання вторинних утворень в англomовному художньому дискурсі / І.К. Кобякова. – Вінниця: Новая книга, 2007. – С. 29.

¹⁰ Коваль І.В. Проблеми словотвору та термінології / І.В. Коваль, Л.І. Кухар // Матеріали третьої міжнародної конференції “Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мові як іноземній”. – Полтава. – 2000. – С. 60.

¹¹ Пронина Р.Ф. Перевод английской научно-технической литературы: Учебное пособие для вузов. М.: Высшая школа, 1986. – С. 75.

¹² Англо-український ілюстрований словник Дорланда / [ред. П. Джуль, Б.Зіменковський]. – Львів: Наутіліус, 2002. – 2688 с.

¹³ Петров В.И. Русско-английский медицинский словарь-разговорник/ В.И. Петров, В.С. Чулятова, С.И. Корн. – М.: Русский язык, 1993. – 597 с.

УДК: 811.161.2(477)

Лариса Шутак, Галина Навчук,
Буковинський державний медичний університет,
Чернівці (Україна),
navchuk_g_v@mail.ru

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Shutak Larysa, Navchuk Halyna. The role and importance of ukrainian language in the process of state construction.

This study reviewed the literature which highlights the key processes of Ukrainian State construction, controversial and debatable issues of development and functioning of Ukrainian language as the state one. Grounded in the fact that the State language is a national property that must be protected by each of us and supported by the State, to become the indisputable leader in the process of its development. It starts with language and speech enhanced state. That it encourages the establishment of a human patriot, causes the formation of its spiritual essence, moral and ethical values and philosophical ideas.

Keywords: State organization (system), state language, language factor, national language, bilingualism.

Shutak Larysa, Navchuk Halyna. Langue ukrainienne comme un élément déterminant du processus de construction de l'État.

Dans l'étude proposée, une revue de la littérature, qui met en évidence le processus de formation du gouvernement principal, les questions contradictoires et controversées concernant le développement et le fonctionnement de l'ukrainien comme langue officielle. Ancré dans le fait que la langue officielle - un trésor national qui doit être protégé par tous, et pris en charge par l'Etat, de devenir le leader incontesté dans son processus de développement. Il commence avec la langue et la parole de l'Etat renforcée. Qu'il encourage la mise en place d'un patriote humaine, provoque la formation de son essence spirituelle, les valeurs morales et éthiques et des idées philosophiques.

Mots-clés: l'Etat, langue officielle, le facteur de la langue, la langue nationale, le bilinguisme (bilinguisme).

Шутак Лариса, Навчук Галина. Украинский язык как определяющая составляющая процесса становления государственности.

В данном исследовании проведен обзор литературы, в которой освещаются основные процессы становления независимого государства, противоречивые и дискуссионные вопросы относительно развития и функционирования украинского языка как государственного. Мотивируется мнение о том, что государственный язык – это национальное достояние, которое должно охраняться каждым из нас и поддерживаться государством, стать безоговорочным лидером в процессе его развития. Ведь с языка начинается и языком укрепляется государство. Именно язык способствует становлению человека-патриота, обуславливает формирование его духовной сущности, морально-этических ценностей и мировоззренческих идей.

Ключевые слова: государственность, государственный язык, языковой фактор, национальный язык, двуязычие (билингвизм).

Одним із найважливіших виявів самоутвердження нації є державний статус мови, який законодавчо забезпечує її функціонування в усіх галузях суспільного життя. Проблема статусу української мови, її місця в житті країни, соціокультурному контексті висвітлювалася відомими українськими мовознавцями Л. Масенко, М. Жулинським, І. Дзюбою, А. Погрібним, С. Єрмоленко, О. Ткаченком, М. Вівчариком, вченими-

істориками Я. Калакурою, В. Василенком та ін., західноєвропейськими дослідниками, проте залишається **актуальною** й досі. Усі вчені збігаються в тому, що поява мовної свідомості означає зрілість нації.

Саме тому **мета** пропонованого дослідження – обґрунтування думки про те, що мова є передумовою і наслідком, визначальною основою національного державотворення.

Гострота мовної проблеми в сучасній Україні визначається як спадщиною минулого, так і тим, що навіть за наявності Конституції ми не маємо науково виваженої державної ідеології, а тому не маємо й відповідного суверенній державі Закону про мови, а донедавна послуговувалися „Законом про мови в УРСР”, тобто законом уже неіснуючої держави. Безперечно, закон „Про мови” 1989 року, який проголосив українську мову державною, та Конституція України 1996 року, що юридично закріпила цей статус, поширила коло тих, хто користується українською мовою. Ідеться насамперед про державних діячів, фахівців різних сфер та галузей, проте мовлення яких часто-густо не відповідає нормам сучасної української літературної мови, а престиж мови, як відомо, залежить не від неї самої, а від її носіїв. „Носіями зразкової української мови мусять стати державні діячі, урядовці всіх рангів та їхні дружини, якщо вони спілкуються з людьми поза своє домівкою, виступають перед аудиторією безпосередньо чи в засобах масової інформації”, – зауважує О. Пономарів.¹

„Закон” містив конкретні вимоги щодо запровадження української мови в усі сфери суспільства, зобов’язував органи влади і посадових осіб забезпечити проведення дошкільного виховання, навчання в закладах освіти усіх видів та рівнів, ведення ділової документації в усіх установах, на підприємствах, в органах управління державною мовою.

Проте, як зазначає Л. Ставицька, державна мова – це не тільки і не стільки мова керівництва держави: чиновників, чиновників, політиків та ін. Це насамперед мова українського народу, який населяє цю державу, і яка покликана охороняти його інтереси і задовольняти культурні запити.²

Згодом виходить ще низка рішень й законів щодо впровадження української мови як державної в усі галузі життя суспільства, зокрема „Закон про національні меншини в Україні”, „Про освіту”, „Про інформацію”, „Про телебачення і радіомовлення”, „Про видавничу справу”, „Про рекламу”, „Про друковані засоби

масової інформації (пресу) в Україні”. Як бачимо, законодавча база з цього питання в Україні відповідає загальноприйнятій світовій практиці й узгоджується з відповідними міжнародно-правовими актами, але насправді жоден із вищеперелічених законів до кінця не виконується.

Зокрема „Закон про мови...” в умовах українсько-російської двомовності часто-густо ігнорується взагалі. Потужна хвиля національного піднесення і проблема української мови як державної відійшла на другий план, стала неактуальною. Така навмисна пауза призвела до нехтування українцями, за прикладом владної верхівки, власною рідною мовою. Натомість суспільство постало перед проблемою двомовності. Нормативна українська мова подекуди сприймається недоброзичливо. Сподівання перших років незалежності на те, що під впливом соціально-політичних перетворень, наполегливого вивчення української мови, яке масово охопить співвітчизників, більшість „російськомовного населення” та громадян України інших національностей щораз краще володітимуть українською мовою, а невдовзі розмовляти українською мовою стане престижно, – сьогодні видається малоімовірним. Більше того, на тлі останніх подій, зокрема, прийняття 05 червня 2012 року Верховною Радою України закону „Про засади державної мовної політики” (неофіційно – закон Колесніченка–Ківалова або „мовний закон”), який набув чинності 10 серпня 2012 року та викликав значний резонанс у суспільстві, такі сподівання стали нереальними. Щоправда 23 лютого 2014 року Верховна Рада України скасувала цей закон, проте в. о. президента В. Турчинов ветовав її рішення, враховуючи суспільно-політичну ситуацію в країні. Мабуть, така доля нашого народу – довіку жити в умовах двомовності.

Загальноприйняте визначення двомовності дав американський лінгвіст У. Вайнрайх. Двомовність – це практика попереминого використання двох мов, „білінгвізм”. Розрізняють *індивідуальний білінгвізм* (володіння і використання двох мов окремими індивідами одномовної спіль-

ноти) та масовий білінгвізм (явище, спричинене колоніальною залежністю країни, коли одна мова стає залежною, а інша – домінуючою). Масовий білінгвізм небезпечний тим, що друга мова поступово приймає всі функції рідної, а отже, виникає реальна загроза знищення рідної мови та перетворення двомовців на одномовців, що рівнозначне асиміляції. Метою асиміляції є примусити народ зректися своєї рідної мови, звичаїв, традиційної культури, тобто змусити його перестати бути собою, уподібнитися іншому народові, злитися з ним, а зрештою – стерти асимільований народ з етнічної карти світу. Як бачимо, перспектива білінгвальної практики не вельми втішна. То чи є двомовність ознакою демократії, як переконує нас частина української політичної еліти? Чи національно-російську двомовність, активно насаджувану українському народові ще з часів колишнього Радянського Союзу, треба трактувати як асиметричну двомовність, що на практиці зводиться до російської одномовності?

І. Дзюба підкреслює: „Хто насправді в Україні є двомовними: ті, хто обстоює українську мову, добре володіючи і російською, знаючи російську культуру, – чи ті, хто воює за „двомовність” задля права не знати українську мову й українську культуру, ігнорувати їх? Де є більший культурний потенціал? Де наша історична перспектива? І чи не спрямовані галасливі пропагандистські кампанії нібито на захист російської мови – насправді на захист безкультур'я, лінощів і малограмотності основної маси нашої бюрократії на всіх рівнях, не кажучи, звісно, про „геополітичний чинник”?”³

Загальновідомо, що в усіх державах з двома або кількома державними мовами ставиться вимога, що якщо й не все населення в повному обсязі володітиме державними мовами, то принаймні всі посадові особи та державні службовці мають вільно володіти ними й давати приклад для опанування державними мовами решті населення. В Україні ж вимога до знання української мови нерідко кваліфікується як „насильницька україніза-

ція”, а потреба запровадження російської мови як державної звільняла б від обов'язку вивчення й опанування української мови. Тим самим російська мова й надалі залишатиметься „мовою інтелігенції”, „мовою міста”, а українська – „мовою села”. Цілком зрозуміло, що в таких умовах фактично першою (і навіть другою) державною мовою українська мова не стане.

Політологічний аналіз двомовності, поглядів її прихильників і супротивників дозволяє зробити висновок, що вимоги прихильників двомовності не є об'єктивними, оскільки нинішня мовна ситуація в Україні склалася не природним шляхом – впродовж століть формувалася система духовно-культурної залежності України від Росії.

Проблема державного унормування співіснування мов різних етносів завжди постає в поліетнічних країнах. У мовному законодавстві багатьох держав існують три підходи до розв'язання цієї ситуації. Перший полягає в тому, що державною мовою обирається мова однієї національності, яка зробила основний внесок у формування країни і переважає кількісно інші етнічні групи (французька, англійська, іспанська та інші мови). Другий шлях мовного спілкування в умовах двомовності щодо визначення державної мови має місце в країнах, де важко визначити якусь одну корінну націю, наприклад, у Люксембургу, де функціонують дві офіційні мови – німецька і французька, у Швейцарії з її трьома офіційними мовами – німецькою, французькою та італійською. Є і третій варіант, коли законодавством закріплено статус двох офіційних мов – місцевої національності й мови колишньої метрополії. Це практикується переважно у пост-колоніальних країнах (гінді та англійська в Індії, ірландська та англійська в Ірландії). Формально в цих країнах головна роль відводиться національним мовам, насправді ж панівне становище залишається за мовами колишніх метрополій. „Особливість України полягає в тому, що вона належить де-юре до першої з трьох груп, які аналізуються, а насправді – більше до третьої, з фактичним домінуванням мови

колишньої метрополії”⁴. Саме цим пояснюється одне з головних протистоянь щодо застосування російської мови як державної. Про державний статус російської мови в Україні варто буде говорити тоді, коли українська досягне фактичної, а не формальної рівності з нею.⁵

Більш категорично висловлюється проти двомовності Л. Масенко, яка вважає, що „функціонування в одній країні двох офіційно закріплених мов, порушуючи мовно-культурну єдність її мешканців, стає джерелом постійного конфлікту між двома різномовними частинами населення, перетворюється на дестабілізуючий фактор суспільного життя. Це стан нестійкої рівноваги, що має тенденцію або до перетворення на одномовність, або до розпаду єдиної держави”⁶.

Аналіз практики застосування мов свідчить, вважає В. Пироженко, що мовної проблеми як такої в Україні не існує.⁷ Практично все населення України, продовжує він, розуміє дві найпоширеніші в країні мови – українську і російську. Ситуація, що склалася на момент набуття Україною незалежності, в принципі могла б вважатися оптимальною: все населення знає так чи інакше дві мови, проте кожен розмовляє тією, якою йому зручно, повністю при цьому розуміючи свого іншомовного співрозмовника.

З такою думкою погодитися важко. Незалежно від того, чи були процеси асиміляції викликані практичними потребами, чи у своїй основі були добровільними, чи були вони результатом планової насильницької русифікації, їх вплив на самосвідомість і національне буття українського етносу був руйнівним. Адже впродовж століть російська мова в Україні виконувала не лише інформаційну і комунікативну, а й суто політичну та ідеологічну функції, виступаючи знаряддям панування російського етносу над українським. Не прораховані всі можливі наслідки надання російській мові статусу другої державної. Чи не призведе це до того, „що російська мова, будучи реально панівною, – запитує І. Дзюба, – невдовзі

стане єдиною державною, а українська залишиться державною декларацією?”⁸

Зрештою, провідні мовознавці неодноразово звертаються до таких питань. Ю. Шевельов, зокрема, зауважує: „Фіни не хочуть розуміти шведську в країні Суомі. Фламандці – французьку в Бельгії. Не має єдиної літературної мови Норвегія, що створює певні проблеми. Франкомовний Квебек силкується стати незалежною державою...”⁹ „Поширення двох мов в одній країні завжди є станом нестійкої рівноваги, що має тенденцію або до перетворення на одномовність, або до розпаду єдиної держави на частини за мовною ознакою”¹⁰.

Постає ситуація, котра характеризується не гармонійною взаємодією мов, а конфліктом і боротьбою. Звідси стає дедалі зрозумілішою життєва необхідність взаємозалежності інформації та нації, мови і держави, проблем, які часто формулюються так: є мова – є нація, а є нація – є держава. Отже, немає мови – немає держави.

Цю загрозу добре розуміють, а головне – прагнуть відвернути владні структури багатьох країн світу. Зокрема, 1995 року в Литовській Республіці було прийнято закон „Про державну мову” та закон про втілення в життя „Закону Литовської Республіки про державну мову”, де названо основні сфери вживання державної мови, регламентовано її охорону й контроль, а також правову відповідальність за недотримання Закону. Так, кодекс адміністративних юридичних порушень передбачає засоби адміністративного впливу: попередження або грошове покарання (від 25 до 500 доларів США). Штраф передбачається за невикористання державної мови на печатках, бланках, вівісках; під час опису товарів, виконання службових обов’язків, діловодства (внутрішньодержавного); за подання документів недержавною мовою; вживання недержавної мови у теле- та радіопередачах, кіно- та відеофільмах тощо.

У Польщі прийнято проект Закону про польську мову, який розглядає й охороняє польську мову як державну й культурну цінність та економічну категорію. Він запроваджує нові правила, що мають

припинити процес витіснення польської мови з вивісок, реклами й меморіальних дошок, а також висуває обов'язкову вимогу до кожного державного діяча – вміти зрозуміти й грамотно розмовляти польською. Окремі положення регулюють користування польською мовою в господарській та громадській діяльності. Передбачено, зокрема, що всі угоди з зарубіжними партнерами, що виконуватимуться на теренах Польщі, повинні укладатися тільки цією мовою.

У Франції 4 серпня 1994 року Національні збори й Сенат країни ухвалили закон, у якому вкотре нагадується: „Французька мова як державна, згідно з Конституцією, є важливою складовою частиною самобутності й національного надбання Франції... Знання французької мови є обов'язковим”.¹¹ За порушення цього закону накладається штраф у розмірі 9 тисяч американських доларів або шість місяців ув'язнення.

Подвигом можна назвати відродження давньоєврейської мови (іврит) ізраїльтянами, адже упродовж двох тисяч років іврит вважали мертвою мовою. Для вивчення івриту було створено мережу денних і вечірніх курсів, видавалася потрібна література, спеціальні газети, мова вивчалася навіть в армії.

Прикладом збереження своєї рідної мови, попри трьохсотрічну колонізацію, є Індонезія. Індонезійці, скидаючи колоніальне голландське ярмо, відкинули й чужу їхньому менталітету мову. Нині в Індонезії державною мовою є індонезійська, котра об'єднує численні народи країни і є важливим чинником їхньої політичної, економічної та культурної консолідації.

Саме так у добу інтеграції та глобалізації повинні утверджувати свою національну самобутність, розвивати державну мову народи, котрі вважають себе цивілізованими, оскільки обов'язком кожного з нас, незалежно від посади, соціального статусу, віку, статі тощо, є усвідомлення думки про те, що українська мова – національне надбання, котре повинне охоронятися кожним із нас і підтримуватися державою, стати беззапереч-

ним лідером у процесі розбудови державності.

Натомість асиміляційні процеси набирають усе більших масштабів. Українська мова трактується як непридатна для вживання в усіх сферах суспільного життя, а спроби розширити її функціональний спектр розцінюються як витіснення російської. Тому населення України в ситуації, що склалася, не знає жодної літературної мови – ні української, ані російської – а послуговується суржигом, котрий руйнує засади будь-яких літературних норм і є згубним явищем. У деяких західноєвропейських дослідженнях суржик постає варіантом української літературної мови, адже, як зазначають науковці, ним розмовляє майже весь народ країни, а тих небагато, хто говорить правильно, сприймають як диваків і чужаків. За висловом В. Радчука, українці, які спілкуються українською в Україні, почувуються діаспорою.¹²

Населення України є двомовним, до того ж, за даними соціологічних досліджень, двомовними є етнічні українці та ті, хто вважає рідною мовою українську. Етнічні росіяни та ті, хто рідною мовою називає російську, є здебільшого одномовними. У зв'язку з цим пригадується теза М. Вівчарика, який писав: „Унаслідок взаємодії таких чинників, як багатомовна русифікація, міграція на територію України росіян, фізичне знищення, депортація і вимушена еміграція українців за межі України, створилася вкрай небезпечна і виняткова, суто „російська” ситуація, коли не мігранти змушені докладати зусиль проти їх асиміляції корінним народом, а, навпаки, національно свідомі українці змушені захищатися від мігрантів і доморощених збільшовичених перевертнів”.¹³ Насторожує й те, що серед російськомовних українців великий відсоток складає молодь, яка вважає вивчення української мови непотрібним і непрестижним.

Українська мова так і не стала одним із чинників кар'єрного зростання. Нині в Україні можна посісти будь-яку посаду без знання державної мови.

Проблема полягає також і в тому, що в країні немає україномовного середовища.

Справді, великі міста переважно російськомовні чи двомовні. Українська мова не використовується як розмовна, немає так званого міського сленгу. Телефір заповнений російськомовною продукцією, переклад українською мовою телесеріалів та більшості кінофільмів здебільшого неякісний, а інколи – примітивний. Товари і послуги рекламують двома мовами – російською та українською. На жаль, і українська книга є малодоступною. По-перше, її видається мало, по-друге, вона значно дорожча за російськомовну. Тираж україномовних газет становить всього 31 відсоток, російськомовних – 64 відсотки, при цьому наклад україномовних газет і періодичних видань щороку зменшується (дані Держкомтелерадіо).

Щодо української мови в системі Інтернет, то її там практично немає. Майже всі сайти російськомовні чи англомовні. Якщо ж трапляється україномовна продукція, то переважно неякісна. Тому українською не пропонуються будь-які новації, не розповсюджується інформація стосовно різних наукових, технічних, медичних, соціальних програм.

Мовне питання є предметом гострих політичних дискусій. Визначення статусу української мови як єдиної чи не єдиної державної спричиняє соціальну напругу в суспільстві, а подекуди створює сепаратистські настрої, що суперечить інтересам національної безпеки України. Неодноразово чуємо тези про те, що справжні патріоти мають розмовляти українською. Але ж очевидно, що патріотизм вимірюється не тільки знанням державної мови, а й прагненням до добробуту українського народу, вивченням його культурних здобутків, розширенням національних інтересів тощо. А розмовляти українською повинно стати не обов'язком, а потребою і політиків, і державних службовців, і медиків, й освітян, і науковців, і пересічних громадян. Тільки за таких умов українська мова стане загальнодержавною.

Деякі зрушення за часи незалежності щодо використання української мови відбулися у сфері освіти. У багатьох регіонах Заходу та центру України і дошкільна,

і середня, і вища освіта майже стовідсотково україномовна. Як зазначає С. Єрмоленко, „у свідомості батьків вивчення української мови пов'язане з освітою і культурою... І в цьому можна вбачати запоруку майбутнього зростання соціального престижу української мови як ознаки освіченої, культурної людини”.¹⁴ Значно більше уваги нині приділяється вивченню української мови в середніх школах. Щороку проводиться конкурс знавців української мови імені П. Яцика. Змінився підхід до вивчення української мови, а отже, принципи, мета і завдання. Основний акцент зроблено на виробленні комунікативних умінь і навичок. Діти вчать мислити по-українськи. Але для значної кількості дітей школа є чи не єдиним місцем, де вони перебувають хоча б частково в україномовному середовищі та мають можливість спілкуватися українською мовою. Часто україномовною школа є тільки упродовж занять, а на перервах та за межами школи і вчителі, й діти спілкуються російською чи мовами інших національних меншин.

Після значного зрушення щодо викладання української мови у вищій школі – уведення державного іспиту на всіх факультетах та спеціальностях з української мови за професійним спрямуванням – знову гальмується її розвиток, знижується її престиж. Ще М. Грушевський зазначав: „Поки мова не здобуде місця у вищій школі, поки вона не служить органом викладання в університетських та інших навчальних закладах, поки вона не стала знаряддям наукової праці у викладанні й літературі, доти суспільство, народність, що розмовляє цією мовою, почуватиме себе на становищі „нижчої”, культурно неповноцінної нації”.¹⁵ Безумовно, що досконале вивчення мови майбутніми фахівцями – це запорука їх вільного самовираження у майбутній професійній, науковій та офіційній сферах спілкування. Знання державної мови – це один із компонентів професійної підготовки, той чинник, що підвищує ефективність праці, допомагає краще орієнтуватися у складній професійній ситуації та у контактах із представниками своєї професії.

Стисло проаналізувавши сучасну мовну ситуацію в Україні, можна твердити, що лише пафосних декларацій для утвердження повноцінного функціонування української мови як державної не достатньо.

Для цього українська мова як державна має стати:

➤ Мовою політичних і державних службовців усіх рангів.

➤ Мовою мас-медіа, теле- і радіомовлення (з ліквідацією практики паралельного випуску періодичних та наукових видань двома мовами).

➤ Мовою української національно свідомої еліти.

➤ Мовою повсякденного спілкування.

➤ Знання української мови має стати неодмінною умовою прийняття на державну роботу, а також набуття українського громадянства.

➤ Закони і чинні нормативні акти, які регулюють використання української мови як державної, повинні бути чітко прописані, а не лише інтерпретовані відповідно до потреб певної політичної групи.

➤ Державна мова мусить стати одним із джерел державності та територіального суверенітету.

Як зазначає В. Литвин та інші, з утратою почуття рідної мови люди втрачають психічну константу, моральні засади, зв'язок зі своїм родом, народом, нацією, не відчують потреби у своїй національній державі. Не можна допустити того, щоб українці вивчали свою мову як іноземну, витісняли її на периферію, забували здобутки своїх предків, відчувувались від традицій, зрештою ставали іноземцями у своїй державі.

Треба впроваджувати державну мовну політику відповідно до конституційних норм та міжнародно-правових зобов'язань України. Необхідно виробити нові, виважені та послідовні підходи у вирішенні мовних проблем, створивши відповідну законодавчу базу. Треба пам'ятати слова не українця Д. Мейса, який говорив: „Ніхто нічого не має проти російської культури і мови, але доки українська мова залишатиметься другорядною в очах самих українців, ця нація ніколи не буде єдиною”.¹⁶

У проєкті Концепції мовної політики в Україні, зареєстрованій Мін'юстом ще 2006 року, йдеться про те, що „загроза українській мові є тоталітарною загрозою національній безпеці України, загрозою самому існуванню української нації і Української держави”.¹⁷

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Мовна політика як одна із складових частин державної має бути спрямована на забезпечення оптимального функціонування української мови в усіх сферах життя українського суспільства, їх подальшого розвитку та взаємодії. Виконуючи інтегруючу функцію, українська мова має стати важливим чинником зміцнення державності, забезпечення культурного та економічного розвитку нашої країни. Адже з мови починається і мовою зміцнюється держава. Саме мова сприяє становленню людини-патріота, зумовлює формування її духовної сутності, морально-етичних цінностей та світоглядних ідей. Доведення цих тверджень і повинно стати завданням подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Пономарів О. Плекати мову це ще й дотримуватися її норм / О. Пономарів // Урок української. – 2000. – № 3. – С. 14-16.

² Ставицька Л. Державна мова в Україні. Чинники авторитету та комунікативної потужності / Л. Ставицька // Державність української мови і мовний досвід світу: Міжнародна конференція (26 травня 2000 р.): тези доповідей. К.: КМ Академія, 2000. – С. 381.

³ Дзюба І. І знову казуїстика / І. Дзюба // День. – 2006. – № 215. – С. 6-7.

⁴ Державна мова в Україні // Політична думка. – 2000. – № 3. – С. 114-130.

⁵ Вівчарик М.М. Україна: від етносу до нації: [навч. посібник] / М.М. Вівчарик. – К.: Вища школа, 2004. – С. 5.

⁶ Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Л. Масенко. – К.: КМ Академія, 2004. – С. 58.

⁷ Калакура Я. Мова як об'єкт та інструмент історичного дослідження / Я. Калакура // Інститут українознавства. Українознавство. Електронне наукове фахове видання, 2005. –

№ 4 (17). [Електр. ресурс] / Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=122>.

⁸ Дзюба І. І знову казуїстика / І. Дзюба // День. – 2006. – № 215. – С. 6-7.

⁹ Там само, С. 6-7.

¹⁰ Культура мови і культура в мові: Зб. наук. праць / Т.І. Панько. – К.: УМКВО, 1991. – С. 63.

¹¹ Вівчарик М.М. Україна: від етносу до нації: [навч. посібник] / М.М. Вівчарик. – К.: Вища школа, 2004. – С. 87.

¹² Радчук В. Мова в Україні: стан, функції, перспективи / В. Радчук // Мовознавство. – 2002. – № 2. – С. 57-63. – С. 61.

¹³ Вівчарик М.М. Україна: від етносу до нації: [навч. посібник] / М.М. Вівчарик. – К.: Вища школа, 2004. – С. 186.

¹⁴ Єрмоленко С. Соціальна престижність української мови: сучасний комунікативний простір / С. Єрмоленко // Вивчаємо українську. – 2005. – № 33 (73). – С. 4.

¹⁵ Романчук О. Чи потрібна Україні українізація? / О. Романчук [Електр. ресурс] / Режим доступу: http://www.universum.org.ua/journal/2004/rom_7.html.

¹⁶ Литвин В. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХ століття / В. Литвин, В. Андрущенко, С. Довгий. – К.: Навчальна книга, Книга 3: Модернізація освіти, 2003. – 943 с.

¹⁷ Іванишина Л. Післягеноцидне середовище / Л. Іванишина // День і вічність Джеймса Мейса. – К., 2005. – С. 157. [Електр. ресурс] / Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=122>.

ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ

УДК : 613 (091)

Василь Чебан, Людмила Чебан,
Буковинський державний медичний університет,
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича,
Чернівці (Україна),
chebanmazur@gmail.com

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

Cheban Vasyi, Cheban Ludmila. The Historical Aspect of the Problem of Healthy Human Life.

The article is devoted to original sources of historical development and formation of individual sections of the urgent problems of healthy lifestyle, as an integral component technologies of physical and psychological health of society. The authors have analyzed the available scientific and medical history information base for studying the question, the results of which objectivize the problem and improve the efficiency of prophylactic technologies.

Key words: healthy lifestyle , risk factors , bad habits , preventive technology , historical primary source, scientific information analysis

Cheban Vasyi, Cheban Ludmila. L'aspect historique du problème la vie humaine saine.

Le article est consacré aux sources originales de l'évolution historique et la formation des sections individuelles des problèmes urgents de style de vie sain, comme une des technologies de composants intégrés de la santé physique et psychologique de la société. Les auteurs ont analysé la base de données scientifiques et des antécédents médicaux pour étudier la question, dont les résultats objectivize le problème et d'améliorer l'efficacité des technologies prophylactiques.

Mots-clés: mode de vie sain, facteurs de risque, les mauvaises habitudes, les technologies de prévention, principale source historique, analyse scientifique de l'information

Чебан Василь, Чебан Людмила. Исторический аспект возникновения проблемы здорового образа жизни человека.

Статья посвящена историческим первоисточкам возникновения, развития и становления отдельных разделов насущной проблемы здорового образа жизни человека, как неотъемлемой составляющей технологий физического и психологического оздоровления общества. Авторами проведен анализ доступной исторической медицинской научной информационной базы по изучаемым вопросам, результаты которого объективизируют проблему и повысят эффективность профилактических технологий оздоровления общества.

Ключевые слова: способ жизни, факторы риска, вредные привычки, профилактические технологии, исторические первоисточники, научно-информационный анализ.

Актуальність статті полягає в тому, що людське здоров'я є нецінним надбанням суспільства на всіх етапах його онтологічного та історичного розвитку. Проте у формуванні фізичного та психічного індивідуального здоров'я, серед його складових частин чільне місце посідає алгоритм поведінки самої особистості, тобто спосіб життя. Поглиблений аналіз наукової медичної інформації з проблеми здорового

способу життя в історичному аспекті дозволить підвищити наукову доказовість проблеми та ефективність профілактичних технологій.

Подальші дослідження повинні зосереджуватися на вивченні проблеми у минулому, її адаптації у сучасному суспільстві та наукове обґрунтування перспективних оздоровчих програм.

Мета статті – провести поглиблений

історичний, науково-інформаційний аналіз проблеми формування фізичного та психологічного здоров'я людини на етапах суспільно-історичного розвитку суспільства, ролі чинників ризику та здорового способу життя.

Результати аналізу досліджень. Проблематично точно визначити, коли вперше людина замислилась над питаннями здорового способу життя (ЗСЖ). Імовірно, що таке замислення могло виникнути у людини розумної („*Homo sapiens*”). У подальшому онтогенезі проблемі здорового способу життя надавалося першочергове значення в релігійній, філософській, соціально-політичній, історичній, правовій та етичній думці древніх єгиптян, вавилонян, римлян, персів, індійців, китайців та інших народів. Адже значна частина філософсько-теоретичної спадщини прадавнього світу не втратила своєї сили, а проблеми, пов'язані зі способом життя, залишаються актуальними для нас і сьогодні¹.

Аналіз історичних першоджерел свідчить, що за 6 століть до н. е. в давній Індії у так званих „Ведах” сформульовані основні принципи ведення ЗСЖ і даються розумні поради щодо збереження здоров'я людини.

Уявлення про ЗСЖ зустрічаємо в натурфілософських надбудовах лікарів Коської школи, яку прийнято ототожнювати з іменем Гіппократа. В його унікальному трактаті „Про здоровий спосіб життя” це явище розглядається як певна гармонія, якої слід прагнути шляхом дотримання цілого ряду профілактичних заходів. Гіппократ пише: „Отже, у відповідності з віком, порою року, навичками, місцевістю, статурою тіла повинно бути влаштовано життя у такий спосіб, щоб ми могли протистояти наступаючим і спекам, і холодам, тому що тільки в такий спосіб досягається найкраще здоров'я”². Таким чином, саме Гіппократ першим вводить досліджуване поняття в медицину. У своїй праці „Про сім'ю і природу дитини” він наголошує: „...дитина живе в утробі матері, і наскільки здорова мати, настільки і дитина”.

Висвітлення проблеми ЗСЖ набирає подальшого розвитку в Древньому Римі, в працях римських філософів Цицерона і Галена. Цицерон вважав, що їжа і догляд за тілом повинні бути спрямовані на збереження здоров'я і сил, а не насолоди. І якщо ми, крім того, захочемо розглянути в чому полягає перевага і гідність людської природи, то ми зрозуміємо як ганебно впасти в розпусту і жити розкішно і розманіжено, і як прекрасно в моральному відношенні жити дбайливо, стримано, строго і тверезо³.

Послідовник вчення Гіппократа, Гален, керуючись натурфілософським вченням, прагне охопити гігієнічними заходами майже всі сторони людського буття. У своїх трактатах він також робить важливі практичні висновки за розділами „Медико-гігієнічних вчень Гіппократа про здоровий спосіб життя”. Мислителі античного періоду намагаються виділити в явищі „здоровий спосіб життя людини” його специфічні елементи. Так, наприклад, Гіппократ акцентує свою увагу на фізичному здоров'ї людини. Демокріт, у свою чергу, найповніше описує духовне життя людини, що становить на його думку „благий стан духу”, коли душа перебуває в спокої і рівності та не хвилюється через будь-які страхи, забобони й інші переживання. Важливо зазначити, що в античному світі з'являються свої традиції ведення ЗСЖ.

Наявність доброго здоров'я було основним критерієм для забезпечення інтелектуального розвитку підростаючого покоління. Так, юнаки, які мали недостатню фізичну підготовку, не мали права на отримання вищої освіти за тих часів. Найпотужнішою традицією культивування фізичного здоров'я людини вважається започаткування Олімпійських ігор у Древній Греції в 776 році до н. е., які і нині користуються великою популярністю⁴.

В історичному аспекті також відстежуємо фактори соціального впливу у формуванні ЗСЖ. Наприклад, від того як вихована дитина і яким є її спосіб життя, у значній мірі залежить стан її здоров'я – не тільки фізичного, але й психічного. Закономірно, що Аристотель вважав за

необхідне попередити: „Розумно оберігати (відмежовувати) від вух і очей дитини усе, що не відповідає гідності вільнонародженої людини: лихослів'я, непристойні картини й уявлення”. Великий філософ і лікар вважав за необхідне, щоб у кожному віковому періоді дитинства і юності дитина отримувала відповідне виховання і виділив три дуже важливих семиріччя у формуванні людини: від народження до 7 років, від 7 років до статевої зрілості (14 років) і до її повноліття – 21 року⁵.

Важливе судження про взаємозв'язок фізичного й духовного здоров'я висловлює Платон, який пише, що „хороший душевний стан” своїми добрими якостями зумовлює найкращий стан тіла⁶.

У Древній Греції зароджується аксіоматичний аспект поняття „здоров'я”, особливо підкреслюється його соціальна значущість або загальнолюдська цінність. В античному світі з'являються свої традиції ведення здорового способу життя. Суспільство турбується про стан здоров'я нації. Історія зберігає для нас і інші докази пильної уваги античної цивілізації до фізичного здоров'я. До сьогодні хвилюють нашу уяву скульптурні ансамблі й окремі унікальні твори зодчих, що закарбували красу людського тіла, такі як: скульптури атлета Стефаноса, Аполлона, Геракла⁷.

Специфіка становлення механізму саморегуляції явища „здорового способу життя” людини в цей історичний період полягає в тому, що вона йде від моралі до державного управління і від нього повертається до повсякденних норм та побуту людей.

В античному світі виникають перші концепції здорового способу життя. Одна з них – „пізнай самого себе”, інша – „турбуйся про самого себе”.

Культ тіла у Древній Греції підносився до державних законів, там була струнка система фізичного виховання. У Спарті усім громадянам рекомендувались обов'язкові заняття фізичними вправами. У цей період закладаються принципи управління процесом формування здорового способу життя людини, що набули

подальшого розвитку в пізніші часи. Етимологія слова „гімнастика” вказує на місце свого народження – Древню Грецію в епоху розвитку тут гімнасій та палестр. При цьому в Афінах процес формування здорового способу життя здійснюється під впливом гуманістичних ідеалів, а в Спарті культивування здорового способу життя розглядається не як особиста справа громадянина, а як потреба реалізувати установки тоталітарної держави. Не можна не побачити, що в першому випадку мова йде про акцент на здоров'я, а в другому – наголошується на фізичному здоров'ї людини⁸.

Середньовічний Схід не просто запозичає в античному світі ідею „здоровий дух у здоровому тілі”, а синтезує її, пристосовуючи до умов саме своєї життєдіяльності. У цей період приділяється особлива увага соціальному здоров'ю людини. Аль-Харірі, автор знаменитих макама, майстер слова XI ст., пише: „Ні, не позбавить гоління голови від зла, що заподіяли ви, а підстригання волосся не очистить надовго того, хто не чистий у виконанні обов'язку”.

У науковій термінології цього періоду з'являється нове поняття „урман” – соціальне життя людей у всіх його виявах, що має такі складові частини: *бадва* (сільське – бедуїнове життя) і *хадар* (міське). Умови життя сільських жителів (бедуїнів) визначають їх фізичні, психічні та моральні якості: вони відрізняються кращим здоров'ям, „ближчі до добра”, „більш мужні, ніж городяни”.

Системність уявлень про здоровий спосіб життя стає органічною частиною широкої класифікації медичних знань про здоров'я. Прикладом цього слугує відомий енциклопедичний твір лікаря-філософа Ібн Сіні „Канон лікарської науки”, де він визначив засоби і способи досягнення здорового способу життя: „Основне в мистецтві збереження здоров'я – це врівноваження необхідних загальних факторів. Ними є: врівноваженість природи і вибір їжі; збереження правильної будови тіла; покращення того, що вдихається через ніс; пристосу-

вання одягу; врівноваженість фізичного і душевного руху”⁹.

„Салернський кодекс здоров'я”, написаний у XIV сторіччі лікарем і філософом Арнольдом із Вілланови, узагальнюючи досвід своїх попередників, давав такі рекомендації: „Якщо ти хочеш бути здоровим і не відати хвороб, важливо пам'ятати, що не варто сердитися, необхідно частіше скромно обідати, провина забути, не вважати за марне відпочити після їжі, не звикати до полуденного сну. Нехай будуть твоїми лікарями трое: веселий характер, спочинок і помірність у їжі”¹⁰.

Для слов'янських народів численні підтвердження властивого здорового способу життя зустрічається в билинах, що розповідають про фізичне і моральне здоров'я богатирів.

З XV ст. виникає потреба у фізично і психічно здоровій робочій силі. Тому відомі вчені, такі як Рамацціні Б. та інші починають посилено вивчати питання щодо збереження і зміцнення здоров'я робітників¹¹.

У XVI-XVIII ст. специфіка формування суспільних відносин у Росії накладає свій відбиток на становлення здорового способу життя, її населення і на форми відображення цього феномену в суспільстві. Це простежується у творчості історичних видатних діячів. Так, наприклад, Ломоносов М.В. стверджує: „... лише здоровий народ, який не викоринює, а, навпаки, всмоктує в себе всі моральні ідеали, шанує мораль і дотримується етичних норм, а також бачить користь у праці та знаннях, лише той народ може називатися народом майбутнього – а, отже, великим народом!”¹².

Російські філософи продовжують розвивати ідеї своїх попередників про аксіологічний аспект поняття „здоров'я”. Так, наприклад, Чернишевський М.Г. відзначає, що здоров'я „ніколи не може втратити своєї ціни в очах людини, тому що і в достатку й розкошах погано жити без здоров'я”¹³. Чехов А.П. писав „... в людині все повинно бути прекрасним: і обличчя, і одяг, і душа, й думки”¹⁴.

В післяжовтневий період 1917 р. ідеологи країн соціалістичної співдружб-

ності стояли на позиціях того, що створений ними соціалістичний спосіб життя є єдиний, необхідний і перспективний для майбутнього XXI століття. Ось тому проблема здорового способу життя ними навіть не вивчалася. Щоб переконатися в цьому, досить поглянути на зміст словника-довідника „Соціалістичний спосіб життя”¹⁵. І лише криза сус-пільного розвитку нинішнього століття, яка в сучасній літературі отримала назву антропологічної катастрофи (80-х – 90-х років), гостро поставила питання про перегляд позицій щодо способу життя і обґрунтування здорового способу життя.

Таким чином, розглядаючи історичний аспект становлення явища „здоровий спосіб життя людини”, ми дослідили як вводиться в науковий і філософський об'єкт поняття „здоровий спосіб життя людини”, як визначається його сутність, зміст, елементи і структура, яке підтвердження цьому в теоретичній та практичній свідомості людей, нарешті, як розкриваються провідні тенденції розвитку явища в різних конкретно-історичних умовах.

Найперше, важливою обставиною є те, що з'являється необхідність виникнення нової науки, яка базується на стикові інших і вивчає процеси формування здорового способу життя. Так, наприклад, Лісцин Ю.П. вважає, що такою наукою повинна стати синологія¹⁶, Брекман І.І. – валеологія¹⁷, Севастьянова Н.Г. – онтовалеологія¹⁸, Хабарт Л.Р. – діанетика¹⁹. Інші вчені вважають це предметом загальної науки про Людину. Одні автори називають це людинознавством, а інші – людинологією.

По-друге, сучасний етап суспільного розвитку визначає дослідження процесу формування здорового способу життя людини як найважливішу теоретичну, практичну та ідеологічну проблему. При цьому вона характеризується підвищеною увагою дослідників як у нашій країні, так і за кордоном.

По-третє, величезна криза суспільного розвитку, яка відбулася у світі наприкінці 80-х – на початку 90-х років XX століття, засвідчила, що жодна з концепцій, як вітчизняних, так і зарубіжних не є жит-

тездатною, оскільки у них спільна технократична основа.

По-четверте, повільно, але впевнено прийшло загальне розуміння не обхідності створення філософської концепції здорового способу життя людини. Сучасна криза вимагає від світової філософської та наукової думки поглянути на це явище з боку загальнолюдських цінностей, без ідеологічної упередженості. Тобто, на проблему способу життя формації та суспільства, класів та націй сьогодні слід поглянути на явище „спосіб життя” з боку гуманістичного принципу, тобто з боку конкретної людини.

За даними давно відомих матеріалів Всесвітньої Організації охорони здоров'я, частка впливу різноманітних чинників на стан здоров'я людини така:

- на 50% здоров'я залежить від умов зовнішнього середовища, праці і побуту,
- на 40% – від спадкових (генетичних) чинників,
- і лише на 10% стан здоров'я людини залежить від розвитку медицини як такої.

Як видно з вищенаведеного, соціологічні й загальнобіологічні чинники²⁰ формують існуючий рівень здоров'я в 10 разів активніше, ніж медицина. Зрозуміло, що не треба займатися удосконалюванням медицини, але потрібно звернути увагу і на інші чинники. Тому, поряд із модернізацією медичної технології, необхідно реанімувати головний принцип Тибетської медицини, відповідно до якого зберігання, відновлення й упорядкування здоров'я варто уподобнити сходінкам у 7-східчастій драбині: **хірургічна операція, рослинні ліки, акупресура, акупунктура, гімнастика і масаж, здорова дієта, природні чинники, здоровий спосіб життя**.

Її перша сходінка – здоровий спосіб життя, друга – чинники природи (сонце, повітря, вода), третя – розумна здорова дієта, четверта – гімнастика і фізичні вправи, п'ята – акупресура й акупунктура, шоста – рослинні ліки й остання – хірургічна операція. Не можна підніматися на вищий щабель, не пройшовши попередні, але зверніть увагу, що лише на

останніх трьох сходінках відбувається втручання лікарів, а на перших чотирьох – хворий обходиться без медицини, і на цих сходінках його здоров'я залежить від його розсудливої життєдіяльності.

Після переходу до ринкової моделі господарювання здоров'я людини, як украй загальна й універсальна характеристика здорового способу життя, стає його основною властивістю на етапі функціонування робітника як товару на ринку робочої сили, що формується. Тому за своєю значущістю здоров'я починає посідати найвищі місця в ієрархії когнітивно-вартісних уявлень особистості.

У молодшому віці значно більшу актуальність мають завдання самовизначення, самореалізації, а не само збереження тенденції. Тому сьогодні потреба збереження здоров'я, ведення здорового способу життя найчастіше формується у людей більш зрілого віку, коли деструкції, що відбуваються в організмі, вже незворотні і здоров'я – а саме наслідок його відсутності – з запізненням виявляє свою величезну значущість для усєї життєдіяльності людини.

Окремі дослідники²¹ пропонують розглядати динаміку явища „здоровий спосіб життя людини” з позицій взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів.

До об'єктивних чинників здорового способу життя належать:

- передумови для ведення здорового способу життя (організація раціонального харчування, умов для заняття фізичною культурою, відпочинку), що належать до сфер матеріального, виробничого, сімейно-побутового і духовного життя;
- сприятливе середовище перебування (повітря, вода, ґрунт), безпечні умови праці;
- економічні та інші стимули, а також інші фактори, що зумовлюють потребу людини вести здоровий спосіб життя;
- стан процесу пропаганди здорового способу життя.

Суб'єктивні чинники здорового способу життя, як стверджують автори, базується на внутрішньому світі людини і включає: спадкову біологічну основу;

психічні почуття, установки; стереотипи мислення і свідомості; рівень розвитку сутнісних сил; національний менталітет; спрямованість поведінки. При цьому Амосов М.М., Булич Є.Г., Мільнер Є.Г., Чайковський А.М. та деякі інші науковці серед найефективніших засобів і способів досягнення здорового способу життя називають такі: постійне самовиховання; щоденна творча суспільно-корисна праця, розумова і фізична, гігієнічно доцільно організована, така, що поєднується з раціональним відпочинком; підтримування нормального психологічного клімату в трудовому колективі і сім'ї; постійне вдосконалення свого характеру, насамперед відмова від шкідливих для здоров'я звичок, культивування умінь, навичок і звичок; систематичне заняття фізкультурою, спортом, загартовуванням; раціональне харчування; дбайливе ставлення до природи, активна боротьба за її збереження²².

Проте, часто в наших реаліях лікарі не можуть зробити помітного впливу на середовище проживання, але можуть наполегливо рекомендувати своїм пацієнтам внести необхідні зміни в спосіб життя. У тих сім'ях, де існує культ здоров'я, знаходяться бажаючі продовжити сімейну традицію, займатися спортом, фізичною культурою, уникати вживання спиртних напоїв, куріння.

Пити природні соки та інші безалкогольні напої, вживати помірну кількість продуктів харчування, кохати і бути коханим – усе це „спокуса природня” – це нормально, розумно, естетично і морально. Сигарета – це індивідуальна навичка людини безвладної; потяг до спиртного – це вже серйозний сигнал до тяжких бід та іспитів себе і близьких; наркотик – дуже часто – це вже катастрофа. Всі ці, як і інші так звані „бурхливі звички”, неприродні для нормального життя, без них життя можливе і завжди оптимальне, а тому ці звички нерозумні, не естетичні, аморальні, Але звичка – „друга натура”, вона притягує до себе. Людина, прив'язана до звички, стає залежною від неї і позбавляється

свободи”. Здоров'я – це свобода від рабства тілесних і духовних „ланцюгів”.

Таким чином, аналіз потоку доступних джерел наукової історичної, медичної інформації дозволяє поглибити знання етнічних, історичних та медичних основ становлення проблеми „здорового способу життя”, що і є науковим підґрунтям для подальших розробок ефективних державних програм з оздоровлення сучасного та прийдешнього покоління населення країни.

ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Чебан В.І. Джерела здоров'я родини. Медик. – Чернівці, 2003. – С. 5-6.
- ² Гиппократ. О здоровом образе жизни. // Гиппократ. Избранные книги. – М.: Государственное издательство биологической и медицинской литературы, 1936. – С. 217
- ³ Цицерон Марк Тулий. О старости. О дружбе. Об обязанностях. – М.: Наука, 1974. – С. 85.
- ⁴ Тахо-Годи А.А. Греческая мифология. – М.: „Искусство”, 1989. – С. 149-150.
- ⁵ Брекман И.И. Валеология – наука о здоровье. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Физкультура и спорт, 1990. – 208 с.;
- ⁶ Переходы к изучению реального образа жизни. Пути формирования здорового способа жизни: Методическое пособие // Под редакцией Н.Ф. Борисенко. – К., 1998. – С. 54-57.
- ⁷ Чебан В.І. Лікарська мудрість та майбутнє здоров'я. Методичний посібник. – Чернівці, 2000. – С. 36-39.
- ⁸ Там само.
- ⁹ Абу-Али-Ибн Сина (Авицена). Канон врачебной науки. – 2-е изд. – Ташкент: Фан, 1981. – Т.1. – 286 с.
- ¹⁰ Арнольд из Виллановы. Салернский кодекс здоровья. – М., 1970. – С.54-55.
- ¹¹ Рамаццини Бернардино. О болезнях ремесленников. Суждения. – М.: Медиз-дат, 1961. – С. 280.
- ¹² Ломоносов М.В. Для пользы общества колых радостно трудиться // Избранная проза // Михаил Ломоносов. – М.: Советская Россия, 1986. – С. 15.
- ¹³ Чернышевский М.Г. Эстетическое отношение искусства к действительности. – М.: Издательство художественная литература, 1955. – С. 12.

¹⁴ Чехов А.П. Дядя Ваня / Чехов А.П. ПСС. – М.: Наука, 1986. – Т. 13. – С. 83.

¹⁵ Социалистический способ жизни: Справочник // Кол. авторов В.И. Шинкарук, Л.В. Сохань, Р.А. Ануфриева и др. – К.: Политиздат Украины, 1985. – 278 с.

¹⁶ Лисицин Ю.П. Санология – основа первичной профилактики // Вестник Российской АМН. – 1995. – № 8. – С. 48-51

¹⁷ Брекман И.И. Валеология – наука о здоровье. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Физкультура и спорт, 1990. – 208 с.

¹⁹ Цицерон Марк Тулий. О старости. О дружбе. Об обязанностях. – М.: Наука, 1974. – С. 85.

²⁰ Чернышевский М.Г. Эстетическое отношение искусства к действительности. – М.: Издательство художественная литература, 1955. – С. 12.

²¹ Платон. Взаимообусловленность мусического воспитания / Соч.: В 3-х Т. – М.: Мысль, 1971. – Т 3. – С. 168.

²² Амосов Н.М. Мысли и сердце. – М., 1969. – С. 66-70.

РЕЦЕНЗІЇ

UDC: 398.3 (477.85)

Микола Сидоренко,
Буковинський державний медичний університет,
Чернівці (Україна),

Antoni Moisey. AGRARIAN CUSTOMS AND RITUALS IN THE PEOPLE'S CALENDAR OF THE EAST ROMANIAN POPULATION OF BUCOVINA / ANTONI MOISEY. – CHERNIVTSI: LLC „DRUK ART”, 2010. – 304 S.: 36 IL.

Мойсей А.А. Аграрні звичаї та обряди у народному календарі східнороманського населення Буковини / Антоній Мойсей. – Чернівці: ТОВ „Друк Арт”, 2010. – 304 с.: 36 іл.

Анотація: У монографії розглядаються регламентація часу та структура народного обрядового календаря. Подані результати компаративного аналізу основних аспектів народного календаря східнороманського та українського населення Буковини. До наукового обігу введені польові етнографічні матеріали, зібрані під керівництвом автора на території Чернівецької області України та Сучавського повіту Румунії протягом 1997-2009 рр. Картографування та типологізація інформації були проведені на основі даних з близько 60 % румуномовних сіл Буковини.

Ключові слова: Буковина, румуни, молдаване, українці, Чернівецька область, Сучавський повіт, народний календар, карнавальні традиції.

Мойсей А.А. Аграрные обычаи и обряды в народном календаре восточнороманского населения Буковины. – Черновцы: ТОВ „Друк Арт”, 2010. – 304 с.: 36 іл.

Резюме: В монографії розглядаються регламентація часу та структура народного обрядового календаря. Подані результати компаративного аналізу основних аспектів народного календаря восточнороманського та українського населення Буковини. В науковий оборот вводяться польові етнографічні матеріали, зібрані під керівництвом автора на території Чернівецької області України та Сучавського повіту Румунії в 1997-2009 гг. Картографування та типологізація інформації були проведені на основі даних з близько 60 % румуномовних сіл Буковини.

Ключевые слова: Буковина, румуни, молдаване, українці, Чернівецька область, Сучавський повіт, народний календар, карнавальні традиції.

Moïsey A.A. Coutumes agricoles et des rituels dans le calendrier national de la population de règlement romain de l'Est de la Bucovine / Antoni Moïsey. – Tchernivtsi: société „Drouk Art”, 2010. – 304 p. 36 ill.

Résumé. Le livre examine la réglementation du temps et la structure du calendrier national rituel. Ici sont soumis les résultats de l'analyse comparative des principaux aspects du calendrier national de la population de règlement romain et ukrainien de l'Est de la Bucovine. Sur le terrain de circulation scientifique sont introduits des matériaux ethnographiques collectées sous la supervision de l'auteur dans la région de Tchernivtsi de l'Ukraine et du comté de Suceava de la Roumanie au cours de la période biennale (1997-2009). La cartographie et la typologie de l'information ont été menées sur la base de données d'environ 60% des villages roumains en Bucovine.

Mots-clés: Bucovine, roumains, moldaves, ukrainiens, région de Tchernivtsi, comté de Suceava, calendrier national, traditions de carnaval.

General Review and Presentation.

People's calendar is a kernel of the system of time calculation and its division according to the main astronomic phenomena; it defines social and cultural times which are seamlessly connected with the material and spiritual human activity; it represents special way of time management; it demonstrates importance of work, different kinds of civilizations and culture; it displays model of society in a certain historical period; it reveals the meaning of existence on certain stages of social life.

Relatively autonomous elements are combined in it: schedule of holidays, fasting, such calendars as: agricultural, cattlebreeding, hunting, matrimonial, commemorative, demonic, folk; such cults as: cult of fire, water cult, cult of verdure etc. Each one of them creates its own special cycle and simultaneously they are closely interconnected. Although there is Christian worldview in the heart of the people's calendar, order and hierarchy of yearly time, semantic aspect of the people's calendar, interpretation of holidays, fasts, seasons and their ritual content are natural components of the folk tradition.

Present work is a follow-up of the previous study which contained part of the results of the doctoral thesis. In the study we tried to perform map-making, classify, study symbols and mythology of such calendar rituals of the Eastern Romanian population of Bukovyna as the first bringing of plough to the field, the first and the last stacks, rituals conducted in order to make fruitless trees bear fruit, rituals of harvest invocation (caroling), winter carnival rituals, customs and rites performed by the people in order to protect themselves and their cattle from the predators' attacks. For the better understanding of peculiarities of atmosphere in which investigated ethnographic phenomena developed, social and ethnic and cultural processes in Bukovyna in the 19th in the beginning of 21st centuries were analyzed, as well as time management and structure of

the people's calendar. In order to specify the structure we provide description of the most important typical holidays of the annual cycle.

Bukovyna is an ethnographic limitrophe zone, on its territory acculturation process between the native ethnicities-representatives of the Eastern Slavic and Eastern Romanian civilizations has been going on for many centuries. Materials of the ethnographic expeditions conducted during the past ten years prove not only archaism of the zone (traditionally-popular customs were better preserved here than in the central regions – for example: Eastern Romanian ritual of the *burial of drought*, remains of the *paparuda*, *Dregaika* rituals, cattlebreeding holidays among Ukrainians and Eastern Romanians, etc.), but there is also fact that here appeared certain number of the transitional, “remade” calendar customs and rituals which were adapted to the local accepted standards of conduct, lifestyle, etc.; which can be explained by the existence of common confessional worldview basis, similar type of household activity; similar geographical and climate conditions, close relations in the economics and social life, etc.

Special attention during the investigation was paid to the method of ethnographic map-making which allows discerning local ritual complexes within the limits of ethnographic zone. Map-making and classification of information regarding the people's calendar were performed on the basis of data from over **295** Ukrainian and Romanian speaking villages of Bukovyna: Romanian speaking villages of Chernivtsi region – **65**; Romanian villages of Suceava district – **142**; Ukrainian villages of Chernivtsi region – **79**; Ukrainian villages of Suceava district – **9**. In order to conduct comparative analysis we also used information from **41** Ukrainian villages of the neighboring to Chernivtsi regions: Ivano-Frankivsk region – **22**; Ternopil region – **12**; Khmelnitskyi region – **7**. We can affirm that we have studied approximately **60%** of

the Romanian speaking villages in the Chernivtsi region and Suceava district.

Investigation of the people's calendar of the Eastern Romanian population of Bukovyna has brought us to certain conclusions.

Firstly, traditional people's calendar of the local Eastern Romanian population preserved its main points in the existing calendar system (seasonality, consideration of solstices and equinoxes, New Year, rituals of household cycle and so on) and haven't lost magical basis of many rituals and customs yet. Its combination with the church calendar which is supported by the authorities in many ways (New Year, Christmas, Easter, St. Andrew's Day, carnival traditions, etc.), forms basis for the ritual calendar which is really important for the Romanian speaking community of Bukovyna. It should be mentioned that nowadays church calendar defines the system of holidays, their order, and confession forms holiday priorities of the modern ritual calendar. Big Christian holidays which are surrounded by a great number of rituals and customs, magical acts, beliefs, signs, etc. are fundamental for the people's calendar.

Secondly, Bukovyna, being an ethnographic zone, has one of the best levels of preservation of folk traditions. This also includes preservation of certain pre-Christian customs. Among them is complex of "wolf" holidays aimed at the protection from predators which combined act of protective fumigation, drawing of magical signs-crosses, chants to take away the fear, different taboos. In some of the areas in Bukovyna archaic methods to measure and count annual time which use natural phenomena, main moments of the annual cycle of household activity as reference marks and starting point, are preserved in oral folk tradition.

The remains of the rituals connected with the cycle of "wolf" holidays were preserved: ritual of the asperges of the sheepfold, driving the sheep through the smoke from the "living" fire, shepherd's ritual of the sacrificial cheese and so on. Some of the ancient ceremonies of agricultural cycle haven't disappeared yet: weather "onion" calendar, rituals regarding the nonbearing trees etc. Ritual fires are still

burned, customs and beliefs connected with the souls of the dead relatives are still topical, sometimes cases of puberty rites could be observed. Caroling, winter carnival traditions are revived. Such rituals as *kaloyan* (*burial of the drought*), *pparuda*, rituals conducted by the grindinars, rituals of everyday pluvial practice haven't disappeared from the set of magical acts of pluvial type.

Despite the degradation of many of the above mentioned ceremonies, they still have their ritual magical and religious direction, and its drama side dominates in their performance.

Thirdly, comparative analysis of calendar rituals of the Eastern Romanian population and their neighbors – Ukrainians displayed a great number of common features during the performance of such rituals as the first bringing of the plough to the field, rituals regarding the fruitless trees, custom of the first driving of cattle to the pasture on St. Yuriy's Day. Common rituals can be observed during the Christmas celebrations, the remains of the ritual dishes are similarly left for the souls of dead relatives; there is a lot of common features in the conducting of such rituals as caroling, singing *shchedrivkas*, walking with *star*, *Herod*, throwing of corn in the house, carnival traditions (*goat*, *bear*, *Malanka*).

Fourthly, there is spiritual and cultural heritage of the Eastern Romanian population of Bukovyna which is closely connected with the people's calendar and has strong applied potential. It should be used in the development of traditional folk culture as well as tourist branch of the region which will help attracting investments to the region.

Though this case requires serious financial, creative efforts for the creation of theoretical basis for the development of ethnographic tourism and for the development of scientific and methodological basis and promotional literature, for the creation of new tourist routes on the basis of ethnographic objects and events, as well as for the establishment of coordination center and personnel training. Implementation of the offered recommendations could increase competitiveness of Bukovyna ethnographic

zone on the international level. For these purposes we cannot discard the possibility to use the transboundary potential of this region, attraction of grants from the European Committee for the development of ethnographic (or in a more comprehensive way of historical-ethnographic tourism) in the Euroregion "Upper Prut".

In the ritual texts found during the field investigations (which are printed for the first time) which mostly concern winter carnival traditions, we can also observe certain trends. Texts of the rituals which display ancient historical topics were changed less than the others (*Brynkovena*, Hayduk and military plays, etc.). texts of *goat's ritual*, *horse's and bear's rituals* are rather stable.

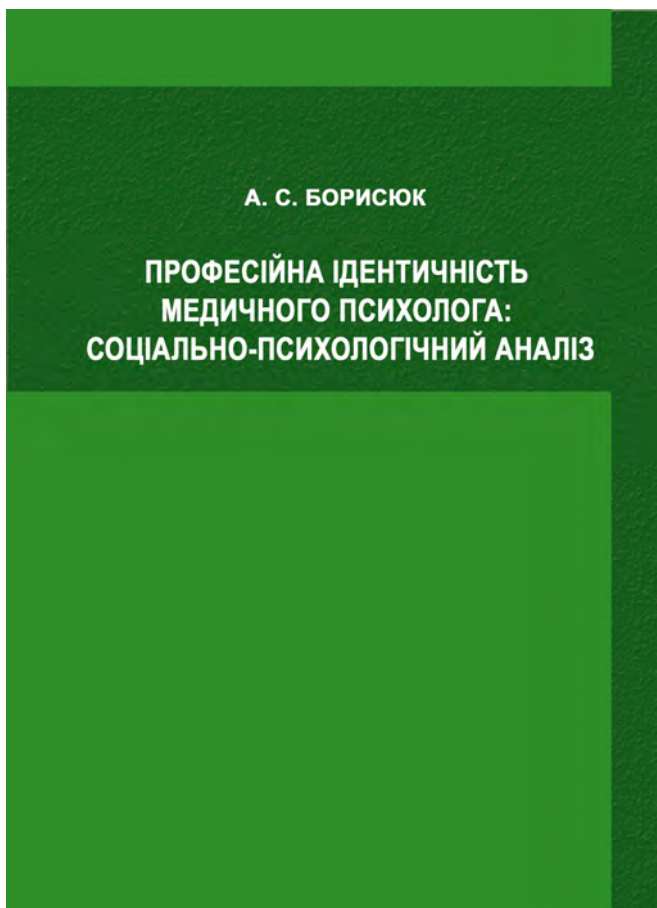
New modern elements penetrate most of all texts of carols. The most disposed to the modernization are texts of *shchedrivkas* (*plugushorul*) which preserving the general farmers' worldview, display the modernity in a humorous, sometimes satirical way. Some of folk carnival plays, of *partisans*, *kolkhoz* types didn't take roots in the folk works.

Bukovyna can become ground for the expedition investigations of traditional culture of certain ethnic minorities of Ukraine. It gives scientists possibility to penetrate the sense of the general customs in the process of interpenetration of cultures of different ethnicities in the limitrophe zones in the regions of multiethnic contact. Bukovyna can give the world powerful potential of unique different ethnic traditional cultures which have the right to become known in Ukraine as well as outside the country.

УДК 316.6:61

Марія Іванчук,
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича,
Чернівці (Україна),

**АЛЛА БОРИСЮК. ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ МЕДИЧНОГО
ПСИХОЛОГА: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

Борисюк А. С. Профессиональная идентичность медицинского психолога: социально-психологический анализ / А.С. Борисюк. – Черновцы: Книги XXI, 2010. – 440 с.

Резюме: В монографии рассмотрены социально-психологические аспекты профессиональной идентичности будущего медицинского психолога. Раскрыта специфика профессиональной идентичности медицинского психолога, а также представлена ее структурная модель. Поданы результаты исследования динамики становления профессиональной идентичности будущего медицинского психолога. Обоснованно этапы становления профессиональной идентичности.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, медицинский психолог, профессиональное становление.

Borysiuk A. S. L'identité professionnelle du psychologue medical: analyse socio-psychologique: monographie. – Chernivtsi: Knyhy – XXI, 2010. – 440.

Résumé: la monographie traite les questions concernant les aspects socio-psychologiques de l'identité professionnelle des futurs psychologues médicaux.

L'ouvrage met en oeuvre la spécificité de l'identité professionnelle du psychologue medical en présentant son modèle structural. Les résultats des recherches sur la dynamique du développement de l'identité professionnelle des futurs psychologues médicaux sont également mis en évidence. La monographie présente une vérification expérimentale d'une formation professionnelle spécialement organisée visant à optimiser le développement de l'identité professionnelle.

Mots-clés: identité professionnelle, psychologue médical, développement professionnel.

Borysiuk A. S. Professional identity of the medical psychologist: social-psychological analysis / A. S. Borysiuk. - Chernivtsi: Books XXI, 2010. – 440 p.

Abstract: The monograph deals with social-psychological peculiarities of the professional identity in medical psychologists. The professional identity of medical psychologists' is reviewed and its structural model is given too. The resulting data of professional identity in future medical psychologists formation dynamics research. The stages of professional identity formation are given too.

Key concepts: professional identity, medical psychologist, professional becoming.

Соціально-психологічні проблеми професійної підготовки є надзвичайно актуальними і перспективними саме в сього-

денні нашої держави, яка активізує та формує професійний потенціал в різних галузях і сферах життя.

Система охорони здоров'я на сьогодні характеризується зростанням особистісного та діалогічного факторів профілактики, діагностики й корекції психосоматичних захворювань. У цьому контексті надзвичайно важливого значення набуває дослідження проблеми професійної ідентичності майбутнього медичного психолога. Необхідність проведення такої роботи зумовлена потребою сучасного суспільства в нових фахівцях – медичних психологах.

Тож проблема монографічного дослідження є актуальною, а з огляду на недостатню вивченість та теоретичну й практичну значущість, і перспективною.

Теоретична частина монографії свідчить про всебічне опрацювання А.С. Борисюк значної кількості праць з обраної проблематики. Розглянуто концептуальні принципи професійної підготовки медичних психологів, суперечливі тенденції становлення фахівців у процесі професіоналізації. На основі узагальнень наукових робіт вчених автором здійснено аналіз теоретичних підходів до визначення ідентичності.

Суттєвим теоретичним надбанням монографічного дослідження є виведення власного бачення категорії „професійна ідентичність”, під якою розуміється інтегративне поняття, що об'єднує в собі компоненти особистісної та соціальної ідентичності, складову самосвідомості, результат професійного самовизначення, характеристику особистості з погляду її професійної взаємодії з навколишнім світом, що передбачає ставлення до себе як до професіонала, ставлення до професії, ставлення до професійної спільноти.

Важливою складовою дослідження є обґрунтування моделі професійної ідентичності майбутнього медичного психолога, що поєднує характеристики соціальної та особистісної ідентичності і включає сім компонентів: особистісний, когнітивний, ціннісно-мотиваційний, соціальний, операційно-дієвий, афективно-оцінковий, досвід. Складові названих компонентів входять до трьох параметрів професійної ідентичності: ставлення до себе як до про-

фесіонала, ставлення до професії, ставлення до професійної спільноти.

Вважаю за доцільне відмітити, що в монографії детально викладається методологічна процедура дослідження, експериментально досліджується динаміка становлення професійної ідентичності майбутніх медичних психологів.

Заслуговує на увагу аналіз труднощів у становленні професійної ідентичності майбутнього медичного психолога, що пов'язані, як зауважує автор, із відсутністю вітчизняних професійних традицій для цього фаху, слабкою диференційованістю медичної психології як фаху на тлі інших соціономічних професій, нечіткістю уявлень про сутність діяльності та професійні завдання й компетенцію медичного психолога.

Необхідно вказати на новизну в роботі етапів становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога: мотиваційно-інтенціонального, накопичувально-екстеріоризаційного, інтеріоризаційного.

Важливе значення для теорії і практики психологічної науки має впровадження спеціально організованого професійно орієнтованого навчання, зміст якого поєднував семіотичні, імітаційні, соціальні навчальні моделі. Предметом цілеспрямованої активності виступав розвиток компонентів та характеристик професійної ідентичності майбутніх медичних психологів. Варто відзначити чітку логіку та науковий стиль викладу матеріалу монографічного дослідження.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

(Сведения об авторах, Information about authors,
Informations sur les auteurs)

Бойчук Тарас – доктор медичних наук, професор, ректор Буковинського державного медичного університету, академік АН ВШ України. Автор 164 наукових праць, в тому числі 10 навчальних посібників та 8 монографій. Коло наукових інтересів: хронотоксикологія, лазерна поляриметрия біологічних об'єктів. Автор – головний редактор науково-практичних журналів „Буковинський медичний вісник”, „Клінічна та експериментальна патологія”, „Неонатологія, хірургія та перинатальна медицина”, „Актуальні питання суспільних наук та історії медицини”.

Boychuk Taras – Doctor of Medical Science, professor, rector of Bukovinian State Medical University, Academician of the Academy of Science of the Higher School of Ukraine. Author of 164 scientific publications including 10 textbooks and 8 monographs. Research interests of the author: chronotoxicology, laser polarimetry of biological objects. He is editor of scientific and practical journals „Bukovinian Medical Herald”, „Clinical and Experimental Pathology”, „Neonatology, Surgery and Perinatal Medicine”, „Current Issues of Social Sciences and History of Medicine”.

Борисюк Алла – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціології Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: соціалізація, професійне становлення, професійна ідентичність, професійно значущі якості. Автор понад 70 наукових та навчально-методичних праць, у тому числі монографій, навчального посібника, рекомендованого Міністерством освіти і науки України, 3 навчально-методичних посібників, рекомендованих ЦМК з вищої медичної освіти МОЗ України.

Borysiuk Alla – Doctor of Psychology Science, professor at the department of psychology and sociology at Bukovinian State Medical University. There are socialization, professional becoming, professional identity, professionally meaningful features among her scientific interests. Authoring more than 70 scientific and teaching papers, which include monography, manual authorized by the Ministry for education and science of Ukraine, three teaching manuals authorized by central teaching committee for higher medical education at Ministry For Health Care of Ukraine.

Запоточна Лариса – викладач кафедри іноземних мов Буковинського державного медичного університету. Автор працює над кандидатською дисертацією на тему „Лексико-семантичний та структурний аналіз медичних термінів сучасної англійської мови (субмови кардіологія)” за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. Автор понад 25 наукових публікацій. Брала участь у міжнародних та всеукраїнських наукових семінарах та конференціях.

Zapotochna Larisa – teacher of the department of Foreign Languages of Bukovinian State Medical University. The author is carrying out the thesis „Lexico-semantic and structural analysis of medical terms of modern English language (terms of Cardiology)”, specialty 10.02.04 „German languages”. The author has published 25 scientific articles. The author took part in International and national scientific seminars and conferences.

Зорій Ніна – проректор з науково-педагогічної роботи та виховання, кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри психології та соціології Буковинського державного медичного університету. Автор понад 80 наукових статей. Коло наукових інтересів: філософія науки, методологія психології, педагогіка і психологія вищої школи.

Zoriy Nina – pro-rector on scientific and pedagogical work and education in Bukovinian State Medical University, PhD, associate professor, Head of the department of Psychology and Sociology of Bukovinian State Medical University. Author of over than 80 scientific articles. Research interests: philosophy of science, methodology, psychology, pedagogy and psychology of higher education.

Іванчук Марія – доктор психологічних наук, професор, зав. кафедри педагогіки та методики початкового навчання Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Автор понад 90 публікацій, з них 1 монографія, 1 навчально-методичний посібник з грифом МОН України, 12 навчально-методичних посібників, 4 методичних АПСНІМ. – 2014. – № 1 (1)

рекомендацій, статті у наукових фахових виданнях та матеріалах конференцій. Коло наукових інтересів: психолого-педагогічні особливості навчання та виховання особистості молодшого школяра в умовах інноваційного освітнього простору.

Ivanchuk Maria – Doctor of Psychology, professor, head of department of pedagogy and methodology of primary education Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych. An author of over 90 publications. Among them are 1 monograph, 1 textbook labeled with MES of Ukraine, 12 textbooks, 4 methodical recommendations, scientific articles in professional scientific journals and conference materials. Research interests: psychological and pedagogical features of training and education of the individual primary school children in terms of innovative educational space.

Кожолянюк Георгій – доктор історичних наук, професор кафедри етнології, античної та середньовічної історії Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, голова Буковинського етнографічного товариства, автор понад 400 наукових і методичних праць. Коло наукових інтересів: походження українців, румунів і молдован Буковини, матеріальна і духовна культура українців, поселення і культура українців у Канаді і США.

Kojoliansky George – Doctor of Historical Sciences, professor of ethnology, ancient and medieval history of Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych, head of Bukovinian ethnographic society, author of over 400 scientific and methodical publications. Research interests: origin Ukrainian, Romanians and Moldavians Bukovina, material and spiritual culture of the Ukrainian, Ukrainian settlement and culture in Canada and the United States.

Кожолянюк Олександр – кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології, античної та середньовічної історії Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. Автор понад 70 наукових і методичних праць. Коло наукових інтересів: календарна обрядовість українців, румунів і молдован Буковини, методика проведення етнографічних експедицій.

Kojoliansky Alexander – PhD of history, associate professor of ethnology, ancient and medieval history of Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych. An author of over 70 scientific and methodical works. Research interests: ritual calendar Ukrainian, Romanians and Moldavians of Bukovina, methods of ethnographic expeditions.

Манчул Богдана – викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, має біля 15 наукових статей. Коло наукових інтересів: філософія науки, лінгвістична філософія, соціальна філософія, філософія творчості.

Manchul Bohdana – PhD, assistant professor at department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovinian State Medical University. Author of 15 scientific articles. Research interests: philosophy of science, philosophy of linguistics, social philosophy, philosophy of creativity.

Мойсей Антоній – доктор історичних наук, в. о. завідувача кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: історія української культури, історія України, традиційна культура населення Буковини, взаємовпливи в сфері традиційної культури українського та східнороманського населення Буковини, процеси етнокультурної ідентичності в прикордонних регіонах. Автор 145 наукових праць, в тому числі 4-х монографій.

Moysey Antoni – Doctor of Historical Sciences, Chief of the Social Sciences and Ukrainian Studies department of Bukovinian State Medical University. Research interests: history of Ukrainian culture, history of Ukraine, traditional culture of Ukrainian population, interplay in area of traditional culture of Ukrainian and eastromanian population of Bukovina, processes of ethnocultural identity in border regions. Author of 145 scientific publications including 4 monographs.

Навчук Галина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, автор близько 100 праць наукового, навчально-методичного та публіцистичного характеру, з яких 1 монографія, 1 розділ до колективної монографії, 4 навчальні та навчально-методичні посібники з грифом МОН та МОЗ України. Коло наукових інтересів: українознавство, лінгвокраєзнавство, проблеми впорядкування української медичної термінології, культура мовлення фахівця-медика, національно-мовне виховання у ВНЗ.

Navchuk Halyna – PhD of Philological Science, associate professor of department of Social Sciences and Ukrainian studies of Bukovinian State Medical University, author of nearly 100 scientific, educational and methodical, publicistic works: 1 monograph, 1 chapter of collective monograph, 4 educational, educational and methodical manuals with the stamps of Ministry of Education and Science and Ministry of Healthcare of Ukraine. Research interests: Ukrainian studies, linguo regional ethnography, ordering problems of Ukrainian medical terminology, culture of medical specialist's speech, national and language education in higher educational institution.

Подгорецький Йозеф – доктор психологічних наук, професор Опольського університету (Польща). Коло наукових інтересів: комунікативна взаємодія, соціальна перцепція, професійно значущі якості, професійне становлення.

Podhoretsky Jozef – Doctor of Psychological Science, professor of Opole University (Opole, Poland). Research interests: communicative interaction, social perception, professionally significant qualities, professional becoming.

Рак Олександр – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: етимологічні студії онімного простору Франції; системно-структурні, семантичні і функціональні особливості організації терміносистеми субмов медицини; укладання галузевих багатомовних словників; методика викладання іноземних мов за професійним спрямуванням. Автор понад 60 наукових і навчально-методичних праць та співавтор 5 підручників, 3 навчальних посібників і 1 словника.

Rak Oлександр – PhD of Philology, associate professor, Head of the department of Foreign Languages in Bukovinian State Medical University. Areas of scientific works of the author are the following: etymological studies of onym area of France, studying the system-structural, semantic and functional characteristics of terminological sublanguages of medicine; creating special multilingual dictionaries; methods of teaching foreign languages for professional purposes. The scientist is the author of over 60 scientific and educational papers and co-author of 5 textbooks, 3 teaching aids and 1 dictionary.

Сидоренко Микола – доктор філософських наук, професор кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Автор понад 120 наукових та навчально-методичних робіт, з яких 5 монографій, 2 навчальних посібники. Коло наукових інтересів: філософія, філософія науки, філософська антропологія, аксіологія.

Sydorenko Mykola – Doctor of Philosophy Science, Professor at the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovinian State Medical University. Author of over 120 scientific and educational articles, including 5 monographs, 2 textbooks. Research interests: philosophy, philosophy of science, philosophical anthropology, axiology.

Синиця Валентина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Буковинського державного медичного університету. Після захисту кандидатської дисертації „Латинские номены с именным суффиксом – tio/sio” за спеціальністю 10.02.14 – класичні мови, автор продовжує дослідження лексико-семантичної та словотвірної структури латинських медичних термінів, методики викладання латинської мови для студентів вищих медичних закладів. У доробку науковця 67 публікацій. Брала участь у міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Synytsia Valentyna – PhD of Philological Science, associate professor of the department of Foreign Languages, Bukovinian State Medical University. After defending the Candidate thesis „Latin Nomens with the Nominal Suffix –tion/sio” on specialty 10.02.14 „Classical Languages” the author continues her research on lexical-semantic and word-building structure of Latin medical terms, the methods of teaching Latin for the students of higher educational establishments. 67 works have been published. The author takes an active part in international and all-Ukrainian scientific conferences.

Скрицька Наталія – викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Автор 5 статей, низки тез, присвячених темі дисертаційної роботи. Здобувач кафедри філософії ДВНЗ „Гірничий національний університет” з 2013 р. Проблематика досліджень: історія середньовічної філософії, онтологія, метафізика.

Skrytska Natalya – teacher of Social and Cultural Studies Department of Bukovinian State Medical University. Author of five scientific articles, and thesis dedicated to the theme of the dissertation research. Research interests: history of philosophy, ontology, metaphysics.

Троянський Володимир – кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Після захисту кандидатської дисертації „Методологічна функція філософії в синтезі наукових знань” за спеціальністю 09.00.02 – діалектика і методологія наукового пізнання продовжує дослідження в галузі методології духовності українського народу, інтеграції гуманітарних наук. У доробку науковця понад 90 публікацій. Брав участь у міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Troyanskyu Volodymyr – PhD, associate professor at the department of Social Sciences and Ukrainian Studies, Bukovinian State Medical University. After defending the Candidate thesis „Methodological Function of Philosophy in the Synthesis of Scientific Knowledge”, Specialty 09.00.02 – “Dialectic and Methodology of Scientific Knowledge” keeps on researching the methodology of spirituality of the Ukrainian people, and the integration of the humanities. The author has more than 90 scientific publications and regularly participates in international and national conferences.

Шалаєва Ганна – старший викладач кафедри іноземних мов Буковинського державного медичного університету. Автор бере участь у виконанні НДР кафедри, виступає з доповідями на викладацьких конференціях БДМУ, друкує наукові статті в міжнародних та вітчизняних журналах.

Shalajeva Hanna – senior teacher of the department of Foreign Languages of Bukovinian State Medical University. The author takes part in writing of the scientific research works of the department, prepares reports for teachers’ conferences of BSMU, her articles are published in home and international journals.

Шутак Лариса – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, автор близько 120 праць наукового, навчально-методичного та публіцистичного характеру, з яких 1 монографія, 1 розділ до колективної монографії, 5 навчальних та навчально-методичних посібників з грифом МОН та МОЗ України. Коло наукових інтересів: категоріальна граматики української мови, порівняльне мовознавство, українська медична термінологія, лінгвопсихологія, українознавство в системі вищої освіти.

Shutak Larysa – PhD of Philological Science, associate professor of department of social sciences and Ukrainian studies of Bukovinian state medical university, author of nearly 120 scientific, educational and methodical, publicistic works: 1 monograph, 1 chapter of collective monograph, 5 educational and methodical manuals with the stamps of Ministry of Education and Science and Ministry of Healthcare of Ukraine. Research interests: categorical grammar of Ukrainian language, comparative linguistics, Ukrainian medical terminology, linguo psychology, Ukrainian studies in system of higher education.

Чебан Василь – доктор медичних наук, професор кафедри соціальної медицини та організації охорони здоров'я Буковинського державного медичного університету. Автор понад 160 наукових статей, з них 3 монографії і 4 посібники. Коло наукових інтересів: репродуктивне здоров'я, соціальні проблеми медицини.

Cheban Vasyly – Doctor of Medical Science, professor of Social Medicine and Health Organization of Bukovinian State Medical University. An author of over 160 scientific articles, among them are 3 monographs and 4 manuals. Research interests: reproductive health and social problems of medicine.

Чебан Людмила – викладач кафедри безпеки життєдіяльності Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. Автор 15 статей. Коло наукових інтересів: безпека життєдіяльності, захист прав індивідуальної власності.

Cheban Ludmila – assistant of the department of Life Safety of Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych. Author of 15 articles. Research interests: safety, protection of the rights of individual property rights.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

(Требования к оформлению статей, Requirements for the articles,
Instructions aux auteurs)

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ	REQUIREMENTS FOR THE ARTICLES
<p>Рукописи для публікації у журналі „Актуальні питання суспільних наук та історії медицини” приймаються в електронному варіанті.</p> <p>Матеріали для публікації не повинні перевищувати 16 сторінок формату А-4, шрифтом Times New Roman, 12 кеглем, через 1,5 інтервали; верхнє і нижнє поля – 2 см., ліве – 3 см., праве – 1,5 (20.000 – 30.000 друкованих знаків без резюме та ключових слів). Формати файлів - doc або.rtf.</p> <p>Матеріали можуть перевищити зазначений обсяг за умов видання тематичних номерів журналу.</p> <p>Рукописи приймаються українською, російською, англійською та французькою мовами.</p> <p>1. У першому рядку ліворуч вказують індекс УДК (жирний прямий) – тільки для українських авторів.</p> <p>2. У наступних рядках вказують: Прізвище, Ім'я, По батькові (у називному відмінку виділити жирним прямим), науковий ступінь, учене звання, посада, місце роботи автора (без скорочень); якщо авторів декілька, відомості про кожного подаються окремими рядками;</p> <p>Назва статті – відступ від попереднього тексту – 12 пгт, по центру прописними літерами, виділити жирним;</p> <p>3. Анотація та резюме:</p> <p>Анотація подається усіма зазначеними мовами, крім мови статті.</p> <p>Анотація українською мовою – об'єм 600-800 знаків з пробілами, в ньому коротко викладається актуальність теми статті, мета, зміст, перспективи подальших досліджень; ключові слова – 5-10;</p> <p>Резюме англійською мовою – до 800 знаків з пробілами (назва статті, прізвища та ініціали авторів, текст анотації); ключові слова – 5-10;</p> <p>Резюме французькою мовою – до 800 знаків з пробілами (назва статті, прізвища та ініціали авторів, текст анотації);</p> <p>Резюме російською мовою – до 800 знаків з пробілами (назва статті, ПІБ, текст резюме);</p> <p>4. Текст статті повинен мати наступні елементи:</p> <p>4.1 постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;</p> <p>4.2 аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким</p>	<p>The manuscripts for publishing in journal „Current issues of social sciences and history of medicine” must be given in electronic version.</p> <p>The materials for the publication must not exceed 16 A4 size pages in 14 points Times New Roman, 1,5 space; top and bottom margins – 2cm, left – 3cm, right – 1,5 (20.000 – 30.000 characters apart from resume and key words). Files format – doc or rtf.</p> <p>The materials can exceed the above of mentioned amount in case of thematic publications of the journal.</p> <p>We are waiting for the manuscript in Ukrainian, Russian, English and French.</p> <p>1. In the first line the index UCD (bold, straight) is put to the left – only for Ukrainian authors.</p> <p>2. In the next lines the author's last name, first name and patronymic (in nominative case in bold straight), scientific degree, academic status, position, workplace (no abbreviations); if there are several authors of the paper, information about them should be given in different paragraphs;</p> <p>Title (indentation – 12, text alignment to the center in bold italics);</p> <p>3. Abstract and resume</p> <p>Abstract filed all of these languages, in addition to language article.</p> <p>Abstract in Ukrainian – 600-800 symbols including quadrates. The summary should include article topicality, its aim, contents, perspectives of further research, 5-10 of key terms.</p> <p>Resume in English – up to 800 symbols including quadrates (the topic of the article, surnames and initials of its authors, summary text); 5-10 of key terms.</p> <p>Resume in French – up to 800 symbols including quadrates (the topic of the article, surnames and initials of its authors, summary text); 5-10 of key terms.</p> <p>Resume in Russian – up to 800 symbols including quadrates; 5-10 of key terms.</p> <p>4. Summary text should have the following elements:</p> <p>4.1 general statement of the problem and its connection with important scientific or practical aims;</p> <p>4.2 analysis of the latest researches and publications, which initiated the solutions of the</p>

присвячується стаття;

4.3 формулювання мети статті (постановка завдання);

4.4 виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

4.5 висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

4.6 список використаних джерел і літератури (11 кегль).

4.7 карти, схеми, таблиці, фотографії (у тексті або в кінці статті).

Останній підпункт не є обов'язковим.

Рисунки та графіки у статтю вставляють в одному з форматів (jpeg, bmp, tif) з роздільною здатністю не менше ніж 300 dpi (подавати якісні оригінали). Написи на рисунках виконують шрифтом основного тексту та розміру. Складні, багатооб'єктні рисунки з нашаруваннями готувати за допомогою графічних редакторів (CorelDraw, PhotoShop та ін.).

Будуть прийматися як чорно-білі, так і кольорові рисунки та графіки (кольорові будуть вставлятися у електронному варіанті журналу на веб-сторінці, а чорно-білі – у паперовому варіанті).

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі *Word*. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12.

5. Посилання в тексті – прикінцеві, нумеруються поступово, відповідно до порядку їх цитування в тексті. Приклад: „...”¹

Зразок оформлення списку літератури:

Матяш І.Б. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, арх. док. / І. Матяш, Ю. Мушка. – К.: Києво-Могилян. акад., 2005. – 397, [1] с. – (Бібліотека наукового щорічника „Україна дипломатична”; вип. 1).

Мойсей А. Народний календар румунів Буковини / А.А.Мойсей // Етнічна історія народів Європи: збірник наук. праць / наук. ред. В. Борисенко. – Київ: Унісерв. – 2005. – Вип. 18. – С. 66-72;

Ілюстрації і таблиці повинні бути пронумеровані, відповідно до порядку викладу інформації.

В кінці статті потрібно написати „дані про автора” за наступним зразком (до 800 друкованих знаків):

Юлія Руснак – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Після захисту кандидатської дисертації „Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті” за спеціальністю 10.02.01. – „Українська мова” автор продовжує дослідження у галузі діалектології, етнолінгвістики, викладання української мови як іноземної. У доробку науковця 26 публікацій.

given problem, used by the author; singling out of previously unsolved parts of the general problem, which are the focal point of the article;

4.3 statement of the aim of the article (task definition);

4.4 laying out of the main research material with full argumentation of the received scientific results;

4.5 conclusions of the research and perspectives of further studies in this area;

4.6 bibliography (11 point)

4.7 maps, schemes, tables, photographs (in the text and at the end of the article).

The last sub point is not obligatory.

Pictures and graphics in the article should be of one of the following formats (jpeg, bmp, tif) raster at no less than 300 dpi (high quality original materials should be submitted). Lettering on the pictures are to be of the main text's font and size. Complex, multi-object pictures with layers should be made with graphic editors (Corel draw, Photoshop etc.)

Electronic submission of manuscripts is strongly encouraged, provided that the text, tables, and figures are included in a single Microsoft Word file in both monochromatic and colored version (the latter will be given in electronic version, the monochromatic in paper form)

Tables are to be submitted as separate objects in Word format with sizes, given to the page of typesetting. Main table point 11, heading 12.

5. Reference in the text – at the end of the article, should be numbered gradually, according to their citing order in the text.

Example: „...”¹

Sample of bibliography:

Moyses A. Folk calendar of Bukovyna Romanians / A. Moisei // Ethnic history of Europe peoples: scientific works / scient. editor V.Borysenko. – Kyiv: Uniserv. – 2005. – № 18. – P. 66-72.

Illustrations and tables should be numbered gradually, according to the citing order in the text.

At the end of the article you have to write „information about authors” according to the example:

Julia Rusnak – candidate of philological sciences, professor of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovinian Medical State University. After defending her dissertation „The vocabulary of family rituals in Bucovina dialect” in the specialty 10.02.01. – „Ukrainian language” by continuing research in the field of dialectology, ethnolinguistics, teaching Ukrainian as a foreign language. In the works of the scientist are 26 publications.